

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง

การพัฒนาระบบนิเวศ และเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ

Ecological development and the Buddhist Community Environmental
Management Network

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

ยุทธศาสตร์การพัฒนาเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ

Strategy for the development of Buddhist community
environmental management network

โดย

นายดาวเหนือ บุตรสีทา

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800766047

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง

การพัฒนาระบบนิเวศ และเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ

Ecological development and the Buddhist Community Environmental
Management Network

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

ยุทธศาสตร์การพัฒนาเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ

Strategy for the development of Buddhist community
environmental management network

โดย

นายดาวเหนือ บุตรสีทา

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800766047

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Research Sub-Project 1

Strategy for the development of Buddhist community
environmental management network

BY

Mr.Daonue Bootsita

Social Sciences of Faculty Mahachulalongkornrajavidyalaya University

B.E. 2566

Research Project Funded By Thailand Science Research and Innovation Fund

MCU RS 800766047

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	การพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ
ผู้วิจัย:	นายดาวเหนือ บุตรสีทา
ส่วนงาน:	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๖
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ” เป็นการวิจัยภายใต้แผนงานวิจัย ยุทธศาสตร์การพัฒนาเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาและความต้องการจัดการสิ่งแวดล้อมของประชาชนในพื้นที่วิจัย พัฒนาเครือข่ายและออกแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนยั่งยืนวิถีพุทธ สร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้พื้นที่ชุมชนบ้านโนนแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่วิจัยในครั้งนี้

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านโนนแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ มีจำนวนขยะมูลฝอยเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีอัตราการขยายตัวอย่างรวดเร็วเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องและการเพิ่มขึ้นของประชาชนในพื้นที่อย่างรวดเร็ว มีการคัดแยกขยะน้อย ขาดความรู้ในการจัดการขยะอย่างถูกต้อง ขาดการมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบต่อสังคมของประชาชน ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศน์ สภาพความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้น ผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และเอกชน จึงมีความต้องการให้เกิดการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมโดยอาศัยภาคีเครือข่ายทางสังคมเป็นกลไกในการขับเคลื่อน ตั้งแต่การปลูกจิตสำนึก สร้างอุปนิสัยคัดแยกขยะต้นทาง ลดปริมาณขยะ การบริการจัดเก็บ การกำจัดอย่างถูกหลักวิชาการและเหมาะสม

เครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ เกิดจากการรวบตัวของบุคคล ชุมชน องค์กรทั้งภาครัฐ และเอกชนที่ตระหนักถึงประเด็นปัญหาาร่วมกัน เพื่อเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ออกแบบกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ มุ่งปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในชุมชนให้เกิดความตระหนักรู้ถึงผลการศึกษาจากขยะ รู้จักการคัดแยกขยะอย่างถูกวิธี โดยอาศัยพื้นฐานทางความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณีของคนหรือสมาชิกในชุมชนเป็นฐาน จึงเกิดเป็นเครือข่ายภาคประชาสังคมขึ้น จุดประเด็นความคิด ให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยเอาวัด หรือสถาบันทางศาสนา มาเป็นตัวเชื่อมให้กิจกรรมการทำงานเชิงเครือข่าย เกิดเป็นกิจกรรมโครงการ “ขยะสร้างบุญ” เป็นรวบรวมขยะที่คัดแยกแล้วจากสมาชิกในชุมชนที่เข้าร่วมโครงการ หรือนำมาบริจาคทำบุญ จัดตั้งเป็นธนาคารขยะของชุมชน จากนั้น “แปลงบุญเป็นทุน” นำขยะที่รวบรวมได้ไปขาย แล้วนำเงินที่ได้จากการขายขยะมาเป็นทุนในการสร้างสาธารณะประโยชน์ จัดสวัสดิการในรูปแบบของสาธารณะสงเคราะห์ สำหรับสมาชิกในชุมชน เช่น เกิด มีสิ่งของอวยพรวันเกิด เจ็บมีสิ่งของเยี่ยมไข้ให้กำลังใจผู้ป่วย ตายมีเงินร่วมฌาปนกิจ

(ข)

สงเคราะห์ หรือสิ่งของอื่นที่จำเป็นตามโอกาสอันควร ทั้งอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภค ยารักษาโรค หรือ สิ่งอื่นที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะส่วนรวม ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวได้สร้างความตระหนักรู้ ปลุกจิตสำนึก รักสิ่งแวดล้อมชุมชน เกิดความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และรู้จักการคัดแยกและจัดการขยะต้นทางอย่าง ถูกต้อง นำไปสู่การจัดการขยะที่เหมาะสม ลดปัญหามลพิษที่เกิดจากการสะสมของขยะภายในชุมชน อีกทั้งยังเป็นการลดภาระค่าใช้จ่ายด้านงบประมาณให้กับภาครัฐในการจัดการขยะ

คำสำคัญ: เครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อม, ชุมชนวิถีพุทธ

Research Report Title: Ecological development and the Buddhist Community
Environmental Management Network

Researcher: Mr. Daonue Bootsita,

Division: Faculty of Social Sciences,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Fiscal Year: 2566 / 2023

Research Support Fund: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

Research on “Development of ecosystems and environmental management networks for Buddhist communities” is research under the research plan and strategy for developing the Buddhist community environmental management network. The objectives are to study the problems and needs of environmental management of people in the research area, the developing networks and design sustainable community environmental management in the Buddhist way, the creating participation in effectively managing environmental problems that affect the quality of life of people in the community by using the community fundamental of Ban Nai Kwae, Tha Kwang Subdistrict, Saraphi District, Chiang Mai Province as a research area for this research.

The research findings show that an increase in the amount of garbage within Ban Nai Khwae Community, Tha Kwang Subdistrict, Saraphi District, Chiang Mai Province every year because of a rapid expansion rate of communities, continuous economic growth, and a rapid increase in the number of people in the area. Furthermore, there isn't appropriately waste separation, lack of knowledge on proper waste management, and participation and social responsibility of the people which affect the environment, the living conditions and quality of life of people in the community. Therefore, those involved, both communities, government agencies and private sectors, have a desire for participatory waste management by using social network partners as a driving mechanism. Since cultivating consciousness build character separate waste at source, reduce waste volume, provide collection services, and disposal in an academic and appropriate manner.

Buddhist Community Environmental Management Network caused by the gathering of individuals, communities, and government organizations. And the private sectors that are aware of common problems in order to exchange and learn together as well as the design creative activities that lead to change the behavior of people in the community to create awareness of the effects of waste, the best way of separating waste based on the beliefs, values, culture, traditions of people or members of the community. Thus, a civil society network had happen, building point of thought that persuade everyone takes part in solving environmental problems by using temples or religious institutions had become a connector for networking activities, and lead to a project activity "Trash Makes Merit" i.e. a collection of trash that has been sorted from community members participating in the project or bring it as a donation to make merit for setting up a community waste bank and then "Convert Merit into Capital" by selling the collected waste. And then use the money that received from selling garbage as capital to create public benefits. Providing welfare in the form of public assistance for community members, such as birthday wishes, pain, things for visiting the patients, and giving encouragement to the patients. When someone dies, they have money to help with the funeral expenses or other items that are necessary in appropriate occasions, including food, consumer goods, medicine, or other things that are beneficial to the public as a whole. This activity has created awareness, cultivating awareness of environmental conservation in the community, creating responsibility for the public, the best way of separating waste and manage waste as source which leads to proper waste management, reducing pollution problems that caused by the accumulation of garbage within the community. It also reduces the burden of budgetary expenses on the government sector in waste management.

Keywords: environmental management network, Buddhist community.

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขอกราบขอบพระคุณพระสุธีกิตติบัณฑิต, รศ.ดร. (กฤษฎา กิตติโสภโณ) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่สนับสนุนทุนในการทำวิจัยในครั้งนี้ เพราะเล็งเห็นถึงประโยชน์และคุณค่าของงานวิจัยฉบับนี้ พร้อมทั้งผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์และช่วยเหลือผู้วิจัยมาตลอด

ขอขอบพระคุณ ผู้บริหารคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่เมตตาอนุเคราะห์ให้ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยในครั้งนี้ ขอกราบขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจทานงานวิจัยฉบับนี้ให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยหวังว่ารายงานการวิจัยฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนและวงการศึกษา บุญกุศลที่เกิดขึ้นจากรายงานการวิจัยครั้งนี้ อุทิศให้บิดา มารดา พระอุปัชฌาย์ และครูบาอาจารย์ทุกท่าน

นายดาวเหนือ บุตรสีทา

หัวหน้าโครงการวิจัย

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	(ค)
กิตติกรรมประกาศ.....	(จ)
สารบัญ.....	(ฉ)
สารบัญรูปภาพ.....	(ช)
สารบัญแผนภาพ.....	(ณ)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย.....	๔
๑.๓ คำถามการวิจัย.....	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๖
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๖
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๒.๑ แนวคิดการพัฒนาระบบนิเวศชุมชน.....	๗
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อม.....	๑๖
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการขยะชุมชน.....	๒๒
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน.....	๒๗
๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคม.....	๓๖
๒.๖ แนวแนวคิดเกี่ยวกับหลักสังคหวัตถุ ๔.....	๔๓
๒.๗ แนวคิดเกี่ยวกับหลักสาราณียธรรม ๖.....	๔๕
๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๔๗
๒.๙ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๕๔
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๕๕
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๕๕
๓.๒ พื้นที่การวิจัยและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๕๗
๓.๓ เครื่องมือการวิจัย.....	๕๘
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๕๙
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๖๐

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง		หน้า
บทที่ ๔	ผลการวิจัย.....	๖๗
	๔.๑ บริบททั่วไป และระบบนิเวศชุมชน.....	๖๗
	๔.๒ ปัญหา และผลกระทบของขยะต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชน.....	๖๙
	๔.๓ เครื่องมือการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนยั่งยืนวิถีพุทธ.....	๗๓
	๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย.....	๙๐
บทที่ ๕	สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	๙๒
	๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๙๒
	๕.๒ อภิปรายผล.....	๙๕
	๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๙๙
บรรณานุกรม	๑๐๑
ภาคผนวก	ภาคผนวก ก เครื่องมือวิจัย.....	๑๐๗
	ภาคผนวก ข หนังสือเชิญ รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญและสนทนากลุ่มเฉพาะ.....	๑๑๑
	ภาคผนวก ค ภาพถ่ายการดำเนินงานวิจัย.....	๑๑๓
	ภาคผนวก ง การรับรองนำไปใช้ประโยชน์และใบรับรองจริยธรรมการวิจัย.....	๑๑๕
	ภาคผนวก จ การตีพิมพ์บทความวิจัย.....	๑๒๑
	ภาคผนวก ฉ ผลลัพธ์ ผลผลิต ผลกระทบ.....	๑๓๙
	ภาคผนวก ช ประวัติคณะผู้วิจัย.....	๑๔๕

สารบัญรูปร่าง

ภาพที่		หน้า
๔.๑	แผนที่สังเขปเทศบาลตำบลท่ากว้าง.....	๖๙
๔.๒	กิจกรรมบริการวิชาเกี่ยวกับการจัดการขยะในชุมชน.....	๗๕
๔.๓	การคัดแยกขยะและรวบรวมที่ธนาคารขยะ.....	๗๕
๔.๔	สวัสดิการสาธารณะสงเคราะห์.....	๗๖
๔.๕	กิจกรรมเครือข่ายการทำงาน.....	๗๘
๔.๖	พิธีลงนามบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU).....	๘๐
๔.๗	โครงการขยะสร้างบุญ.....	๘๑

สารบัญแนภาพ

แผนภาพที่		หน้า
๒.๑	องค์ประกอบหลักของการจัดการมูลฝอยชุมชน.....	๒๗
๒.๒	วงจรการมีส่วนร่วมตามแนวคิดของ Cohen และ Uphoff.....	๒๙
๒.๓	กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๕๔
๔.๑	หลักการบริหารเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ.....	๘๓
๔.๒	หลักการพัฒนาชุมชนเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ.....	๘๗
๔.๓	เครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ.....	๙๐

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับแต่อดีตสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อมนุษย์เป็นอย่างยิ่งเพราะสิ่งแวดล้อมเป็นแหล่งปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยที่มนุษย์รับเอาธาตุและพลังงานต่าง ๆ เข้าสู่ร่างกาย และได้ใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม จากหลากหลายกิจกรรมสิ่งแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มนุษย์จึงจำเป็นต้องทราบว่าการกระทำต่าง ๆ ที่กระทำอยู่ทุกวันนี้ มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างไร^๑ ภายใต้กรอบยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๑ – ๒๕๘๐) ได้ระบุถึงปัญหาในด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เผชิญกับภาวะขยะล้นเมืองและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลงในทุกด้าน ในกรอบยุทธศาสตร์ฯ ได้กำหนดวิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” โดยในมิติ “ความยั่งยืน” ได้ระบุถึงการพัฒนที่สามารถสร้างความเจริญ รายได้และคุณภาพชีวิตของประชาชนให้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องซึ่งเป็นการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจที่ไม่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติเกินพอดี ไม่สร้างมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมจนเกินความสามารถในการรองรับและเยียวยาของระบบนิเวศน์ การผลิตและการบริโภคเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและสอดคล้องกับกฎระเบียบของประชาคมโลกซึ่งเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีคุณภาพดีขึ้น คนมีความรับผิดชอบต่อสังคม มีความเอื้ออาทร เสียสละเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม มุ่งประโยชน์ส่วนรวมอย่างยั่งยืนและประชาชนทุกภาคส่วนในสังคมยึดถือและปฏิบัติตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนี้ ยังได้กำหนดเป้าหมายอนาคตประเทศไทยใน ๒๐ ปีข้างหน้าในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม คือ การขับเคลื่อนประเทศให้ก้าวไปสู่เศรษฐกิจและสังคมพัฒนาอย่างเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เป็นประเทศที่มีระบบเศรษฐกิจสีเขียว ระดับการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ต่ำ มีพื้นที่สีเขียวใหญ่ขึ้น ประชาชนมีพฤติกรรมการผลิตและการบริโภคที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม จึงได้กำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ประกอบด้วย ๖ ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ๑) ยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง ๒) ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน ๓) ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพคน ๔) ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างโอกาส ความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันทางสังคม ๕) ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และ ๖) ยุทธศาสตร์ด้านการปรับสมดุลและพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ ภายใต้ยุทธศาสตร์ที่ ๕ ได้ระบุถึงการเพิ่มศักยภาพเมืองด้าน

^๑ บุญรับ ศักดิ์มณี, การจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน, (กรุงเทพฯ: ประสานมิตร, ๒๕๔๖), หน้า ๓.

สิ่งแวดล้อมอย่างมีส่วนร่วม โดยเฉพาะในการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการของเสีย, ส่งเสริมการผลิต และการบริโภคที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม^๒

การพัฒนาสังคมต้องมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของมนุษย์ในด้านอื่น ๆ ที่นอกเหนือจาก ทางเศรษฐกิจ เช่น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมสถาบันทางสังคม และปัจจัย ทางสังคมอื่น ๆ ที่เอื้อต่อการพัฒนาโดยส่วนรวม การพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นมนุษย์สามารถเข้าไปจัดการสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืนได้ และความยุติธรรมทางสังคม ได้แก่ สิทธิในการเข้าถึงและยังชีพจากทรัพยากรของคนยากจนเป็นประเด็นที่จะต้องได้รับการพิจารณาควบคู่ไปกับประเด็นการอนุรักษ์ทรัพยากรจึงจะสามารถก่อให้เกิดความยั่งยืนภายในสังคมอย่างแท้จริง การจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อทำให้การพัฒนาที่มีความยั่งยืนมากขึ้น ให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างดูแลรักษา และสงวนทรัพยากรให้เกิดประโยชน์และประสิทธิภาพ โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและรับผิดชอบต่อผลกระทบ^๓ การสร้างจิตสำนึกความตระหนัก และปรับปรุงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยไม่จำกัดแค่เพียงการรับฟังความคิดเห็น แต่ควรสร้างการมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการจัดทำโครงการเพื่อสร้างการยอมรับและลดความขัดแย้งกับประชาชนในพื้นที่ รวมทั้งสร้างความมั่นใจให้กับทุกภาคส่วนในการลงทุนเพื่อการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ของภาครัฐ โดยเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแล รักษา ติดตาม และตรวจสอบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับหน่วยงานภาครัฐมากขึ้น สนับสนุนให้มีการจัดตั้งกองทุนพัฒนาการมีส่วนร่วมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อส่งเสริมให้ภาคส่วนต่างๆ มีส่วนร่วมในการสนับสนุนงบประมาณ และสามารถนำงบประมาณที่ได้จากการระดมทุนมาจัดการแก้ไขปัญหา รวมทั้งพัฒนาระบบการติดตามโครงการที่ดำเนินงานโดยกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐ และภาคประชาชน ตลอดจนสนับสนุนให้มีการจัดตั้งกลไกเพื่อเสริมสร้างธรรมาภิบาลด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในกระบวนการยุติธรรมโดยกระบวนการมีส่วนร่วม ใช้ประโยชน์จากสื่อสารมวลชนในการรณรงค์ เผยแพร่แนวคิดและการปฏิบัติที่ดีในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น กำหนดช่วงเวลาบังคับการออกอากาศ เพื่อรณรงค์ ปลูกป่า ยุติการเผาป่า และการคัดแยกขยะ เป็นต้น^๔ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมท่ามกลางกระแสบริโภคนิยม และหลาย ๆ ภาค

^๒ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **สรุปสาระสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔**, (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, ๒๕๕๙).

^๓ จามะรี เชียงทอง, **สังคมวิทยาการพัฒนา**, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๙) หน้า ๑๑๕

^๔ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **สรุปสาระสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔**, (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, ๒๕๕๙), หน้า ๑๑๖.

ส่วนกำลังมองหารูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมที่สอดคล้องและเหมาะสมกับสถานการณ์มากที่สุด และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมให้กับประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม ย่อมเป็นแนวทางที่ให้ประชาชนได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง ถึงแม้ว่าทุกหน่วยงานจะให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมแล้วก็ตาม แต่การมีส่วนร่วมจะประสบผลสำเร็จก็ต่อเมื่อประชาชนมีจิตสำนึก และต้องการทำประโยชน์ต่อส่วนรวม และภาครัฐจะต้องสร้างกลไกหรือกระบวนการให้ประชาชนหรือชุมชน ได้มีโอกาสในการมีส่วนร่วมได้อย่างแท้จริง เพื่อให้ประชาชนในแต่ละชุมชน ได้มีโอกาสในการเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนของตนเอง ในทางปฏิบัติลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชน มักออกมาในรูปของการโน้มน้าวชักชวนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทำงานกับภาครัฐ โดยช่วยคิด ช่วยออกแรง ช่วยบริจาคสมทบ กับภาครัฐ ช่วยมาประชุมให้ข้อคิดเห็นและให้ข้อมูลต่าง ๆ เป็นต้น^๕

“ขยะ” เป็นปัญหาที่มนุษย์สร้างขึ้น นับวันยิ่งยกระดับเป็นปัญหาระดับชาติกระทบไปในทุกมิติ ประการสำคัญเกิดจากการขาดจิตสำนึกในการรับผิดชอบต่อสังคม ยิ่งไปกว่านั้นยังมีแนวคิดที่จะพยายามผลักภาระไปให้หน่วยงานภาครัฐเป็นผู้รับผิดชอบในการแก้ปัญหา ทั้งที่ต้นทางของขยะเกิดขึ้นจากครัวเรือน เมื่อลงพื้นที่เก็บข้อมูล พบว่า ในแต่ละปีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ๗,๘๕๐ แห่ง คือ ๑) องค์การบริหารส่วนจังหวัด ๗๖ แห่ง ๒) เทศบาล ๒,๔๗๒ แห่ง แบ่งออกเป็น เทศบาลนคร ๓๐ แห่ง เทศบาลเมือง ๑๙๕ แห่ง เทศบาลตำบล ๒,๒๔๗ แห่ง ๓) องค์การบริหารส่วนตำบล ๕,๓๐๐ แห่ง ๔) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบพิเศษ (กรุงเทพมหานครและเมืองพัทยา) ๒ แห่ง จะใช้งบประมาณโดยเฉลี่ยแห่งละ ๕๐๐,๐๐๐ บาท ในการจัดการขยะ ในภาพรวมทำให้รัฐสูญเสียงบประมาณจำนวนมากถึงปีละ ๓,๙๒๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท ผลเกิดจากการขาดจิตสำนึกสาธารณะ ขาดองค์ความรู้ในการจัดการขยะ และบทบาทของตนเองในการจัดการสิ่งแวดล้อมอาจถูกมองว่ายังเป็นเรื่องที่ไกลตัว

ชุมชนบ้านในแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสарภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นอีกชุมชนที่กำลังพัฒนา การขยายตัวของชุมชนทำให้มีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ปริมาณขยะมูลฝอยก็เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว จากการที่ขยะมูลฝอยมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น และการจัดเก็บหรือการจัดการขยะ ไม่สามารถรับมือกับจำนวนขยะที่ตกค้างทำให้ขยะเป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งสภาพภูมิทัศน์ (ดินเสีย และน้ำเสีย) และสุขภาพอนามัยของประชาชน การจัดการขยะจึงเป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งที่ต้องการการแก้ไข จากปัญหาของขยะที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนโดยตรง จึงทำให้เกิดประเด็นในการศึกษาการพัฒนากระบวนการและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ ซึ่งเป็นการบริหารจัดการขยะในชุมชนให้เกิดความยั่งยืน การมีส่วนร่วมของ

^๕ โกวิท พวงงาม, การปกครองท้องถิ่นไทย : หลักการละมิตใหม่ในอนาคต, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๒) หน้า ๖๒.

ประชาชนโดยการรวมตัวกันเป็นภาคประชาสังคม สร้างพลัง บวร (วัด บ้าน ราชการ) มีวัดหรือองค์กรทางศาสนาเป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อนเนื่องจากวัดหรือองค์กรศาสนาเป็นสถาบันทางสังคม มีหน้าที่หลักในการเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาจิตใจ ไปพร้อมกับการพัฒนาทางด้านกายภาพ การจัดการขยะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยชุมชน เน้นการปลูกจิตสำนึกให้มีความรับผิดชอบในการจัดการขยะในชุมชนของตนเอง สร้างจิตอาสาสายกระดับประชาชนเป็นพลเมืองร่วมเป็นสมาชิกและจิตอาสาในการรณรงค์และถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่ชุมชน และประการสุดท้ายสร้างจิตสาธารณะให้สมาชิกในชุมชนเกิดความตระหนักรู้ถึงหน้าที่ของทุกคนในชุมชนและเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการจัดการขยะเพื่อให้เกิดความยั่งยืน

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาปัญหาและความต้องการจัดการสิ่งแวดล้อมของประชาชนในพื้นที่วิจัย
- ๑.๒.๒ เพื่อพัฒนาเครือข่ายและออกแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนยั่งยืนวิถีพุทธ

๑.๓ คำถามการวิจัย

- ๑.๓.๑ ปัญหาและความต้องการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนมีอะไรบ้าง
- ๑.๓.๒ แนวทางการพัฒนาเครือข่าย และรูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ ความเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) สาระสำคัญของการทำวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาบริบทเชิงพื้นที่ ในประเด็นเกี่ยวกับสภาพทั่วไป วัฒนธรรมและประเพณี วิถีชีวิต ความเชื่อ ค่านิยม สภาพปัญหาของชุมชน ผลกระทบจากขยะต่อระบบนิเวศ และสิ่งแวดล้อมชุมชน แนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน และแนวทางสร้างเครือข่ายการจัดการขยะภายในชุมชน นำข้อมูลมาสังเคราะห์เข้าสู่กระบวนการพัฒนากิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาในพื้นที่อย่างยั่งยืน (Research and Development) สร้างกระบวนการแก้ไขปัญหาผลกระทบจากขยะต่อระบบนิเวศ และสิ่งแวดล้อมชุมชน พัฒนารูปแบบการจัดการระบบนิเวศชุมชนวิถีพุทธ และสร้างเครือข่ายการจัดการขยะที่ส่งผลต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมชุมชน โดยนำเอาหลักการในทางพระพุทธศาสนา มาเป็นตัวแบบในขับเคลื่อน

กิจกรรม ปลุกสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อม ให้คนในชุมชนได้เกิดตระหนักรู้ถึงปัญหา หรือผลกระทบที่เกิดจากขยะ และมีการบริหารจัดการขยะได้อย่างเหมาะสม โดยมีวัดและองค์กรชุมชนเป็นศูนย์กลาง มีเจ้าอาวาสหรือผู้นำชุมชนเป็นกลไกในการขับเคลื่อนกิจกรรม

๑.๔.๒ ขอบเขตพื้นที่และองค์กร

พื้นที่ในการวิจัยในครั้งนี้ การพัฒนาระบบนิเวศ และเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ ใช้พื้นที่ในเขตปกครองของเทศบาลตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน ๗ ชุมชน โดยใช้ชุมชนบ้านในแควเป็นฐานปฏิบัติการวิจัย

๑.๔.๓ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้ ๑) ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ จำนวน ๕ คน ทั้งในและนอกพื้นที่ ได้แก่ เทศบาลตำบลท่ากว้าง และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒) ผู้แทนองค์กรทางศาสนา หรือ วัด จำนวน ๑ รูป ได้แก่ เจ้าอาวาสวัดหนองม่วง และ ๓) ผู้นำชุมชนและผู้แทนภาคประชาชน ได้แก่ ผู้นำชุมชนและผู้แทนภาคประชาชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ผู้แทนกลุ่มอาชีพ ปราชญ์ชาวบ้าน ประชาชนในพื้นที่ จำนวน ๑๐ คน รวม ๑๗ รูป/คน

การสนทนากลุ่ม (Focus group) เพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสนทนาของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งเป็นบุคคลที่สามารถให้คำตอบในประเด็นที่ต้องการศึกษาได้ โดยจัดให้มีกลุ่มสนทนาประมาณ ๘-๑๐ คน ซึ่งเป็นตัวแทนของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม ทำหน้าที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิยืนยันและจุดประเด็นในการสนทนา เพื่อชักจูงให้กลุ่มเกิดแนวคิดและแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นหรือแนวทางการสนทนาอย่างกว้างขวางละเอียดลึกซึ้ง ในประเด็นการพัฒนากิจกรรมในพื้นที่วิจัย

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

การดำเนินการวิจัยโครงการวิจัยเรื่อง การพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านระยะเวลา ๑ ปี ในกรอบปีงบประมาณ ๒๕๖๖ โดยเริ่มตั้งแต่ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๕ - ๓๐ กันยายน ๒๕๖๖

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ระบบนิเวศชุมชน หมายถึง สิ่งต่างๆ ทั้งสิ่งมีชีวิต และสิ่งไม่มีชีวิต สิ่งแวดล้อมทางสังคม สิ่งที่เกิดตามธรรมชาติ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น อยู่ภายในชุมชน ที่มีความเกี่ยวเนื่อง สัมพันธ์กัน ในเชิงระบบ ที่ได้รับผลกระทบจากการบริหารจัดการขยะที่ไม่เหมาะสมของชุมชน

การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง รูปแบบการ หรือแนวทางการจัดการขยะที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ ส่งผลดีต่อสิ่งแวดล้อมชุมชน คนในชุมชนเกิดสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อม ตระหนักรู้ถึงปัญหา หรือผลกระทบที่เกิดจากขยะ

เครือข่าย หมายถึง การติดต่อสื่อสาร ประสานงาน และเชื่อมโยงกันของกลุ่มบุคคลในชุมชนพื้นที่วิจัย โดยความสมัครใจร่วมกัน ในการที่จะแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความรู้ และการดำเนินกิจกรรมร่วมกันด้วยพลัง “บวร” (บ้าน วัด ราชการ) มีวัด/องค์การหรือศาลาประชาคมหมู่บ้าน เป็นศูนย์กลางเครือข่าย

ชุมชนวิถีพุทธ หมายถึง ชุมชนวัดหนองม่วงและชุมชนบ้านในแคว ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่มีวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยม อยู่บนพื้นฐาน คติ ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา มีการบูรณาการหลักพุทธธรรมมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต จึงเป็นหลักคิดในการดำเนินโครงการวิจัยและเป็นตัวกำหนดรูปแบบในการดำเนินการขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธในพื้นที่วิจัย

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๖.๑ ประชาชนได้รับทราบปัญหาและแนวทางการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากขยะได้อย่างเหมาะสมตามบริบทของพื้นที่

๑.๖.๒ เกิดเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อม และพัฒนาระบบนิเวศชุมชนเชิงพื้นที่

๑.๖.๓ ได้รูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนตามแนวทางชุมชนวิถีพุทธ

๑.๖.๔ เกิดสวัสดิการชุมชน สร้างแรงจูงใจในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากขยะร่วมกันของคนในชุมชน

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดการพัฒนาระบบนิเวศ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับแนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อม แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน และ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคม เพื่อนำองค์ความรู้ดังกล่าวมาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดและแนวทางในการวิจัย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิดการพัฒนาระบบนิเวศชุมชน
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อม
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการขยะชุมชน
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน
- ๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคม
- ๒.๖ แนวแนวคิดเกี่ยวกับหลักสังคหวัตถุ ๔
- ๒.๗ แนวคิดเกี่ยวกับหลักสาราณียธรรม ๖
- ๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๙ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ แนวคิดการพัฒนาระบบนิเวศชุมชน

๒.๑.๑ ความหมายของระบบนิเวศ

ระบบนิเวศ หมายถึง ความสัมพันธ์ในทุกด้านของกลุ่มสิ่งต่าง ๆ กับสิ่งแวดล้อมที่อาศัยอยู่ร่วมกันใน บริเวณเดียวกัน สามารถหมุนเวียนธาตุและสารประกอบเป็นวัฏจักรและสามารถถ่ายทอดสารอาหารและพลังงานจากสิ่งมีชีวิตหนึ่งไปยังสิ่งมีชีวิตหนึ่งได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน ทั้งนี้เพราะระบบนิเวศหนึ่ง ๆ จะมีกิจกรรมที่เกิดขึ้นหลายอย่างและมีความเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกันทั้งภายในและภายนอกระบบ^๑

ซุซพล ทรงสุนทรวงค์ กล่าวว่า ระบบนิเวศ คือ ความสัมพันธ์ในการรับหรือส่ง พลังงานและแร่ธาตุระหว่างสิ่งที่มีชีวิตกับสิ่งไม่มีชีวิต มีชีวิตกับสิ่งไม่มีชีวิต หรือระหว่างสิ่งที่มีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม ณ

^๑ คณะกรรมการรายวิชาสิ่งแวดล้อมชีวิต ศูนย์บูรณาการหมวดวิชาศึกษาทั่วไป, สิ่งแวดล้อมเทคโนโลยีและชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ๒๕๕๓), หน้า ๕.

บริเวณใดบริเวณหนึ่ง การเป็นผู้รับและผู้ให้ซึ่งกันและกันเช่นนี้ทำให้สิ่งมีชีวิตที่อยู่ในบริเวณเดียวกัน เกิดความสัมพันธ์กัน กลุ่มสิ่งมีชีวิตที่อยู่ร่วมกันในแต่ละแห่งจะมีความเกี่ยวข้องกันไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง แต่มีลักษณะกลุ่มที่แตกต่างกันไป^๒

ศศิณา ภารา กล่าวไว้ว่า ระบบนิเวศ คือ หน่วยพื้นที่หนึ่งประกอบด้วยสังคมของสิ่งมีชีวิต สิ่งไม่มีชีวิต สิ่งแวดล้อมทางสังคม สิ่งที่เกิดตามธรรมชาติ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น สิ่งที่เป็นพิษภัย หรือสิ่งที่คุณประโยชน์ ซึ่งอาจจะมีเพียงกลุ่มเดียว หรือหลาย ๆ กลุ่มรวมกัน^๓

อาทิตยา พงษ์พรหม อธิบายว่า ระบบนิเวศธรรมชาติ เป็นหลักการพื้นฐานของนิเวศเกษตร โดยทั่วไป หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตกับสิ่งต่าง ๆ หรือสิ่งแวดล้อมในแหล่งที่อยู่อาศัย บริเวณพื้นที่หนึ่ง ซึ่งในระบบนิเวศนั้นจะมีความสัมพันธ์อยู่ ๒ ลักษณะหลัก ๆ คือ ความสัมพันธ์ ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งมีชีวิต และความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตกับสิ่งไม่มีชีวิต โดยสรรพสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น จะมีหน้าที่ต่างกันและมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ^๔

ระบบนิเวศ คือ โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตต่างๆ กับบริเวณแวดล้อมที่สิ่งมีชีวิตเหล่านี้ดำรงชีวิตอยู่ ระบบนิเวศหนึ่ง ๆ นั้น ประกอบด้วยบริเวณที่สิ่งมีชีวิตดำรงอยู่และกลุ่มประชากรที่มีชีวิตอยู่ในบริเวณดังกล่าว พืชและโดยเฉพาะสัตว์ต่างๆ ก็ต้องการบริเวณที่อยู่อาศัยที่มีขนาดอย่างน้อยที่สุดที่เหมาะสม ทั้งนี้เพื่อการมีชีวิตอยู่รอดตลอดไป ซึ่งนักนิเวศวิทยากำหนดคำนี้ขึ้นเพื่อให้มีความหมายแคบกว่า คำว่า สิ่งแวดล้อม และจะได้เข้าใจความสัมพันธ์และความเปลี่ยนแปลงของสิ่งมีชีวิตกับสิ่งไม่มีชีวิตในหน่วยพื้นที่นั้น โดยระบบนิเวศแต่ละระบบจะประกอบด้วย ชุมชน พืช และสัตว์กระจายอยู่ตามบริเวณที่เหมาะสมต่อการอยู่รอด ซึ่งประกอบด้วยประเด็น สำคัญ ๔ ประเด็น ได้แก่

๑. หน่วยพื้นที่ หมายถึง ระบบนิเวศจะถูกจำกัดขอบเขตหรือขนาด ดังนั้นจะเล็กหรือใหญ่อย่างไรก็ได้ แต่ขอให้มีอาณาบริเวณอย่างเด่นชัด เช่น สระน้ำ อ่างเก็บน้ำ ป่าไม้ เมือง ชนบท เป็นต้น
๒. สิ่งมีชีวิต หมายถึง องค์ประกอบหรือโครงสร้างทั้งหมดที่เป็นสิ่งมีชีวิตภายในหน่วยพื้นที่
๓. สิ่งแวดล้อม หมายถึง องค์ประกอบทั้งหลายในหน่วยพื้นที่นั้น ทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและสิ่งที่ไม่ใช่ชีวิต เช่น ต้นไม้ สัตว์ ดิน น้ำ อากาศ สารอาหาร เป็นต้น

^๒ ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์, มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๔๕.

^๓ ศศิณา ภารา, ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: เอ็กสเปอร์เนท, ๒๕๕๐), หน้า ๖๘. จิราภรณ์ คชเสนี, นิเวศวิทยาพื้นฐาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑-๒.

^๔ อาทิตยา พงษ์พรหม, ความรู้เบื้องต้นด้านนิเวศเกษตรเพื่อการประยุกต์ใช้ในระบบเกษตรกรรม ยั่งยืน, ม.ป.ท., ๒๕๖๑), หน้า ๓.

๔. ระบบความสัมพันธ์ หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตหนึ่งกับสิ่งไม่มีชีวิตและสิ่งมีชีวิตอื่นในหน่วยพื้นที่นั้น นั่นคือสิ่งต่างๆภายในพื้นที่นั้นต่างก็มีบทบาทและหน้าที่ของตนเองอย่างชัดเจน ทำให้สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่จะอยู่ร่วมกันได้ ระบบความสัมพันธ์นี้จะมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนจนสุดท้ายก็จะแสดงเอกลักษณ์ของระบบนั้นๆ เช่น ระบบนิเวศลำน้ำระบบนิเวศป่าดิบเขา ระบบนิเวศหนองน้ำ เป็นต้น จึงเห็นได้ว่าแนวคิดการจัดการระบบนิเวศของศาสตร์สมัยใหม่ หมายถึงความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งจนทำให้เกิดการทำหน้าที่ร่วมกัน ซึ่งหมายความว่า ในความสัมพันธ์ของระบบนิเวศในธรรมชาติใด เป็นสิ่งที่เอื้อประโยชน์ให้กับสิ่งมีชีวิตทั้งหลายรวมถึงมนุษย์ ที่เรียกว่าห่วงโซ่อาหารที่เป็นความสัมพันธ์ที่เป็นประโยชน์ต่อกันและกันเพื่อให้สิ่งหนึ่งสิ่งใดดำรงอยู่เมื่อขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็จะเกิดทำให้เสียสมดุลและก็จะส่งผลกระทบต่อสิ่งอื่นตามมารวมทั้งมนุษย์^๕

คัตคณัฐ ชื่นวงศ์อรุณ กล่าวว่า ระบบนิเวศ คือ การอยู่ร่วมกันของสิ่งมีชีวิตในหนึ่งหน่วยพื้นที่ซึ่งก่อให้เกิดความสัมพันธ์ต่อสิ่งมีชีวิตด้วยกันเองและปฏิสัมพันธ์ต่อสิ่งแวดล้อม เกิดการถ่ายทอดพลังงานและการหมุนเวียนของสสารจากธรรมชาติสู่สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ โลกของเรา คือ ระบบนิเวศที่มีขนาดใหญ่ที่สุดหรือที่เรียกกันว่า "ชีวมณฑล" ซึ่งประกอบขึ้นจากระบบนิเวศขนาดเล็กจำนวนมากที่ถูกเชื่อมโยงเข้าไว้ด้วยกันผ่านความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อน ดังนั้น ในแต่ละพื้นที่ของโลกด้วยสภาพภูมิอากาศและภูมิประเทศที่แตกต่างกันจึงก่อกำเนิดระบบนิเวศอันหลากหลายทั้งป่าไม้ แม่น้ำทะเลทราย รวมถึงมหาสมุทร^๖

สรุปว่า ระบบนิเวศ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศเป็นเครือข่ายปฏิสัมพันธ์ระหว่างอินทรีย์ด้วยกันและระหว่างอินทรีย์กับสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศมีขนาดเท่าใดก็ได้ แต่ปกติครอบคลุมพื้นที่เฉพาะจำกัด แม่นักวิทยาศาสตร์บางคนยังกล่าวว่าโลกทั้งใบก็เป็นระบบนิเวศหนึ่งด้วยเช่นกัน

๒.๑.๒ ความสำคัญของระบบนิเวศ

ระบบนิเวศ เป็นความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งเพื่อช่วยให้สรรพสิ่งโดยเฉพาะสิ่งมีชีวิตซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ความสำคัญของระบบนิเวศ มี ๓ ประการ คือ

๑) การถ่ายทอดพลังงานภายในและระดับสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ในระบบนิเวศซึ่งเริ่มต้น ดวงอาทิตย์รูปแบบพลังงานแสงไปยังพืชใบเขียวทุกชนิด และตรึงพลังงานจากแสงมาแปรสภาพเป็น แป้ง

^๕ สวัสดิ์ โนนสูง, *ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๓.

^๖ คัตคณัฐ ชื่นวงศ์อรุณ (๙ ต.ค.๖๒), ระบบนิเวศ (Ecosystem), [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<https://ngthai.com/science/๒๕๒๕๑/ecosystem/> [๑๙ เมษายน ๒๕๖๖].

และน้ำตาลสะสมอยู่ในรูปของมวลชีวภาพของพืช ต่อจากนั้นพลังงานที่อยู่ในรูปของแป้งและ น้ำตาล ในรูปมวลชีวภาพของพืชบางส่วนจะสูญเสียไปในกระบวนการหายใจ บางส่วนจะถ่ายทอดจากผู้บริโภคตลอดจนจุลินทรีย์ดินจะพบว่าในทุกขั้นตอนที่มีการถ่ายทอดพลังงานผ่านระดับชีวิตต่าง ๆ จะเกิดการสูญเสียพลังงานไปจากระบบนิเวศ

๒) การหมุนเวียนของสารและแร่ธาตุอาหารต่าง ๆ เมื่อระบบนิเวศอยู่ในดุลยภาพประมาณของสารและแร่ธาตุอาหารต่าง ๆ ที่หมุนเวียนอยู่ในระบบจะคงที่แต่ปริมาณสารและแร่ธาตุอาหาร ที่สะสมอยู่ในแต่ละระดับชีวิตในระบบนิเวศ เช่น สะสมอยู่ในพืชและสัตว์ย่อมแตกต่างกันออกไป หากสารและแร่ธาตุอาหารถูกเคลื่อนย้ายออกไปจากระบบนิเวศย่อมทำให้เกิดการขาดดุลในระบบนั้น ๆ เช่น ไฟไหม้ทำให้ไนโตรเจนกลับไปสู่บรรยากาศ ส่วนแร่ธาตุที่ละลายน้ำจะถูกพัดพาออกไป การเก็บ พืชผลต่าง ๆ ก็จะเป็นการเคลื่อนย้ายสารแร่ธาตุอาหารต่าง ๆ และพลังงานออกจากระบบนิเวศ หนึ่งไปสู่อีก ระบบนิเวศหนึ่ง

๓) กลไกการควบคุมกิจกรรมของสิ่งมีชีวิตโดยปัจจัยแวดล้อม กระบวนการทดแทนของ สังคมพืชในธรรมชาติเป็นกระบวนการสำคัญอย่างหนึ่งที่เป็นผลมาจากสังคมชีวิตที่เปลี่ยนแปลง สภาพแวดล้อม ทำให้สภาพแวดล้อมของสังคมต้องเปลี่ยนไป สังคมใหม่ที่เหมาะสมกว่าจึงเข้าไปแทนที่สังคมชีวิตเดิม และจะเกิดการทดแทนเช่นนี้เรื่อยไปจนกว่าจะถึงสังคมยุคสุดท้าย เรียกว่า สังคม "โคลแมกซ์"^๗

สรุปว่า ระบบนิเวศมีความสำคัญ คือ เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกันและเชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ดังนั้น จึงต้องมีความรู้และเข้าใจในกระบวนการนี้ว่าเป็นความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม มีโครงสร้าง องค์ประกอบและหน้าที่ที่ชัดเจน มีความสมดุล มีขีดความสามารถที่เกิดขึ้น และมีความเกี่ยวโยงระหว่างกลไกต่าง ๆ ในระบบนิเวศ

๒.๑.๓ องค์ประกอบและโครงสร้างของระบบนิเวศ

ระบบนิเวศหนึ่ง ๆ ประกอบขึ้นมาจากสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อม สิ่งมีชีวิตที่อยู่ในระบบ นิเวศหนึ่ง ๆ มีมากมายหลายชนิด และแต่ละชนิดก็มีจำนวนหลาย ๆ ตัว ซึ่งต่างก็มีความสัมพันธ์กัน ในลักษณะที่แตกต่างกันไป ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่งจะไม่อยู่อย่างโดดเดี่ยว การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มของสิ่งมีชีวิตชนิดเดียวกันบนพื้นที่หนึ่ง ในช่วงระยะเวลาหนึ่งนั้น จะเรียกว่าเป็นประชากร องค์ประกอบของสิ่งมีชีวิตหลาย ๆ ชนิดมาอาศัยอยู่ร่วมกันในมาตรของเวลาและสถานที่เดียวกัน จะเรียกว่าเป็นกลุ่มสิ่งมีชีวิตหรือสังคมของสิ่งมีชีวิต กลุ่มสิ่งมีชีวิตเหล่านี้มีความต้องการปัจจัยต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตที่แตกต่างกัน รวมถึงความต้องการพื้นที่สำหรับอยู่อาศัยและอาหาร ซึ่งทำให้แต่ละและถ้า

^๗ วัฒนา จุฑะพันธ์, วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: อักษรวิทยา, ๒๕๓๓), หน้า ๘-๙.

ประชากรของสิ่งมีชีวิตมีบทบาทความสำคัญในระบบนิเวศแตกต่างกันไป ประชากรที่มีจำนวนสมาชิกมากและ มีความสำคัญมากในนิเวศนั้นถูกจัดเป็นสิ่งมีชีวิตเด่น ประชากรที่มีจำนวนน้อยหรือมีบทบาทความสำคัญน้อยกว่าจะถูกเรียกว่าสิ่งมีชีวิตรอง

ในระบบนิเวศหนึ่ง ๆ ประกอบขึ้นจากโครงสร้าง ๒ ส่วน คือ โครงสร้างที่เป็นองค์ประกอบไม่มีชีวิต และโครงสร้างที่เป็นองค์ประกอบที่มีชีวิต ซึ่งองค์ประกอบทั้งสองส่วนนั้นต่างมีกิจกรรมที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์นี้จะต้องอยู่ในสภาวะแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างสมดุลโดยธรรมชาติเสมอเพื่อความอยู่รอดของระบบนิเวศไม่ให้เกิดสลาย ดังนี้

๑) สิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต ประกอบด้วย สารประกอบอินทรีย์และอนินทรีย์ และสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ไม่ว่าจะเป็นสภาพภูมิอากาศ อุณหภูมิ น้ำ ความชื้น แสง ลม เป็นต้น ลักษณะทางธรณีวิทยา เช่น ดิน หิน แร่ธาตุ การเปลี่ยนแปลงจากสิ่งรบกวน การรบกวนตามธรรมชาติ เช่น ภูเขาไฟระเบิด ไฟป่า แผ่นดินไหว พายุการรบกวนที่มีสาเหตุจากมนุษย์ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ไม่ว่าจะเป็นแสงสว่าง อุณหภูมิ แร่ธาตุ ความชื้น ความเค็ม กระแสลม กระแสน้ำ เป็นต้น มีผลต่อสิ่งมีชีวิตในหลาย ๆ ด้าน เช่น จำนวนชนิดของสิ่งมีชีวิตในบริเวณใดบริเวณหนึ่ง การแพร่กระจายของสิ่งมีชีวิตจำนวนประชากรสิ่งมีชีวิตและรูปร่างลักษณะของสิ่งมีชีวิตพฤติกรรมของสิ่งมีชีวิต

๒) สิ่งแวดล้อมที่มีชีวิตที่อยู่ล้อมรอบและมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งมีชีวิตนั้น ๆ โดยอาจแบ่งตามบทบาทของการกินอาหารหรือลำดับการส่งต่อพลังงานและสารอาหาร ดังนี้

๒.๑) ผู้ผลิตหรือเป็นผู้สามารถสร้างอาหารได้เอง โดยอาศัยคลอโรฟิลล์ที่เกิดจากพลังงานแสงอาทิตย์ เปลี่ยนแปลงสารอาหารที่รับเข้ามาในรูปสารอนินทรีย์ให้กลายเป็นสารอินทรีย์ เรียกกระบวนการดังกล่าวว่า กระบวนการสังเคราะห์อาหารด้วยแสง ซึ่งพลังงานจากแสงอาทิตย์ที่พืชนำมาใช้นี้คิดเป็นพลังงานเพียง ๐.๑-๐.๒ % ของพลังงานที่โลกได้รับจากดวงอาทิตย์เท่านั้น นอกจากพืชแล้วสิ่งมีชีวิตอื่นที่สามารถทำหน้าที่เป็นผู้ผลิตได้ ได้แก่ สาหร่ายเซลล์เดียว (โดยเฉพาะสาหร่าย สีเขียวจัดว่าเป็นผู้ผลิตที่มีบทบาทมากที่สุดในการสร้างออกซิเจนให้กับโลก) และสัตว์

๒.๒) ผู้บริโภคตามอาหารที่มันกิน เช่น ผู้บริโภคพืช ผู้บริโภคสัตว์ ผู้บริโภคทั้งพืช

๒.๓) ผู้ย่อยสลายอินทรีย์สาร ทำหน้าที่สลายซากและเศษอินทรีย์ต่าง ๆ ให้มีขนาดเล็ก ลงโดยการย่อยภายนอกเซลล์ สิ่งมีชีวิตกลุ่มนี้มีจำนวนมาก แต่เนื่องจากมีขนาดเล็กเมื่อคิดมวลรวม จึงมีน้ำหนักน้อย แต่มีอัตราการเผาผลาญสูงปลดปล่อยพลังงานออกมาเป็นจำนวนมาก สิ่งมีชีวิตกลุ่มนี้จัดเป็นเช่นกันเนื่องจากไม่สามารถสร้างอาหารเองได้ มันจะดูดซึมอาหารที่มันย่อยโดยการหลั่งเอ็นไซม์ออกไปย่อยซากอินทรีย์ที่อยู่ในธรรมชาติจนมีขนาดเล็กลงจนอาจกลายเป็นสารอนินทรีย์รูปที่

พืชสามารถนำไปใช้ได้ นับว่ามีบทบาทสำคัญในวัฏจักรการหมุนเวียนสารอินทรีย์สาร อนินทรีย์ในระบบนิเวศ"^๘

อาทิตยา พงษ์พรหม กล่าวว่า โครงสร้างของระบบนิเวศประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ

๑) สิ่งไม่มีชีวิต ได้แก่ อนินทรีย์สาร เช่น คาร์บอน ไนโตรเจน น้ำ และออกซิเจน เป็นต้น อินทรีย์สาร เช่น โปรตีน คาร์โบไฮเดรต และไขมัน เป็นต้น และสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เช่น แสง อุณหภูมิ ความเป็นกรดเป็นด่าง ความเค็ม และความชื้น เป็นต้น

๒) สิ่งมีชีวิต แบ่งออกเป็น ผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลาย ดังนี้

๒.๑) ผู้ผลิต คือ กลุ่มสิ่งมีชีวิตที่สามารถนำเอาพลังงานจากแสงอาทิตย์มาสังเคราะห์อาหารขึ้นได้เอง (การสังเคราะห์แสง) จากแร่ธาตุและสารที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ได้แก่ พืชสีเขียวแพลงก์ตอนพืช และแบคทีเรียบางชนิด

๒.๒) ผู้บริโภค คือ สิ่งมีชีวิตที่ได้รับอาหารจากการกินสิ่งมีชีวิตอื่นอีกทอดหนึ่ง แบ่งเป็น กลุ่มที่กินพืชเป็นอาหาร กลุ่มที่กินสัตว์เป็นอาหาร และกลุ่มที่กินทั้งพืชและสัตว์เป็นอาหาร สิ่งมีชีวิต ในกลุ่มนี้ คือ สัตว์ต่าง ๆ รวมทั้งมนุษย์

๒.๓) ผู้ย่อยสลาย เป็นพวกไม่สามารถสร้างอาหารได้ แต่จะกินอาหารโดยการผลิตเอ็นไซม์ออกมาย่อยสิ่งที่มีชีวิตอื่นที่ตายแล้วให้เป็นธาตุอาหารในรูปของโมเลกุลเล็ก ๆ แล้วจึงดูดซึมไปใช้เป็นสารอาหารบางส่วน ส่วนที่เหลือปลดปล่อยออกไปสู่ระบบนิเวศ ซึ่งผู้ผลิตจะสามารถเอาไปใช้ต่อไปจึงนับว่าผู้ย่อยสลายเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้สารอาหารสามารถหมุนเวียนเป็นวัฏจักรได้ กลุ่มนี้คือ พวกแบคทีเรีย และเชื้อราต่าง ๆ^๙

สรุปว่า โครงสร้างระบบนิเวศ ประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นสิ่งที่มีชีวิต ได้แก่ผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลาย และส่วนที่เป็นสิ่งไม่มีชีวิต ได้แก่ สารอนินทรีย์ (สารเคมี) และสภาพแวดล้อมที่เป็นกายภาพ ไม่ว่าจะเป็นสภาพภูมิอากาศ อุณหภูมิ น้ำ ความชื้น แสง ลม ลักษณะทางธรณีวิทยา เช่น ดิน หิน และแร่ธาตุ เป็นต้น

๒.๑.๔ ประเภทของระบบนิเวศ

ในระบบนิเวศหนึ่งๆ จะมีสิ่งแวดล้อมอยู่หลายประเภท หรืออาจกล่าวได้ว่าภายในระบบนิเวศนั้นจะมีระบบย่อย ๆ หลายระบบ บางครั้งนักนิเวศวิทยาเรียกระบบย่อยภายในระบบนิเวศว่า

^๘ เจษฎา มุลยาพอ, “การประยุกต์ใช้หลักคำสอนด้านนิเวศวิทยาในพระไตรปิฎกเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ของพระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานี, รายงานวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๓-๒๔.

^๙ อาทิตยา พงษ์พรหม, ความรู้เบื้องต้นด้านนิเวศเกษตรเพื่อการประยุกต์ใช้ในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน, หน้า ๓.

ระบบสิ่งแวดล้อม เช่น ระบบนิเวศป่าไม้ ประกอบด้วย ระบบสิ่งแวดล้อมดิน ระบบสิ่งแวดล้อมต้นไม้ ระบบสิ่งแวดล้อมสัตว์ป่า เป็นต้น

ระบบนิเวศที่ใหญ่ที่สุดของโลกเราที่เรียกว่า ชีวาลัยหรือชีวภาคหรือโลกของสิ่งมีชีวิต(biosphere) เป็นระบบนิเวศที่ประกอบด้วยระบบนิเวศย่อยต่าง ๆ หลายระบบ ขึ้นกับเกณฑ์ที่ใช้แบ่ง ดังนี้^{๑๐}

๑. ใช้ลักษณะการถ่ายเทพลังงานและสารอาหารเป็นเกณฑ์

จะแบ่งระบบนิเวศเป็น ๓ ประเภท คือ ระบบนิเวศปิด ระบบนิเวศเปิด และระบบนิเวศอิสระ

๑) ระบบนิเวศอิสระ คือ ระบบนิเวศที่ไม่มีการถ่ายเทสารอาหารและพลังงานระหว่างภายในระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมภายนอก ระบบนิเวศประเภทนี้ไม่มีอยู่จริง มีแต่ในทางทฤษฎี

๒) ระบบนิเวศปิด คือ ระบบที่มีการถ่ายเทพลังงาน แต่ไม่มีการถ่ายเทสารอาหารระหว่างภายในและภายนอกระบบนิเวศ ระบบนี้ไม่มีในธรรมชาติ แต่อาจสร้างขึ้นได้ เช่น ตู้เลี้ยงปลา เป็นต้น

๒.๑) ระบบนิเวศภายนอก เช่น แสงอาทิตย์จากภายนอกส่องมายังตู้เลี้ยงปลา สำหรับในตู้จึงได้รับพลังงานเพื่อใช้ในการสังเคราะห์แสง คนให้อาหารแก่ปลาในตู้เลี้ยงปลา เป็นต้น

๒.๒) ระบบนิเวศภายใน เช่น สำหรับในตู้เลี้ยงปลาคายออกซิเจนที่ได้จากการสังเคราะห์แสงให้แก่ปลา ปลาหายใจเอาออกซิเจนไปใช้ แล้วคายคาร์บอนไดออกไซด์และถ่ายมูล ให้แก่สาหร่าย สภาพการถ่ายเทตอนนี้จะหมุนเวียนตลอดไป ถ้าระบบนิเวศนี้อยู่ในสภาพสมดุล แต่ถ้าเกิดสภาพไม่สมดุลขึ้น สาหร่ายและปลาจะตาย น้ำในตู้ปลาก็จะเน่าเสีย

๓) ระบบนิเวศเปิด เป็นระบบนิเวศที่มีการถ่ายเทพลังงานและสารอาหารระหว่างภายในและภายนอกระบบ จัดเป็นระบบนิเวศที่พบได้ทั่วไปในธรรมชาติ เช่น ระบบนิเวศป่าไม้ ระบบนิเวศทุ่งหญ้า เป็นต้น^{๑๑}

๒. ใช้การเกิดเป็นเกณฑ์

จะแบ่งระบบนิเวศเป็น ๒ ประเภท คือ ระบบนิเวศตามธรรมชาติ และระบบนิเวศที่มนุษย์สร้างขึ้น

๑) ระบบนิเวศตามธรรมชาติ (natural open ecosystem) เป็นระบบนิเวศที่เกิดขึ้นเองในธรรมชาติ มีการถ่ายเทสารอาหารและพลังงานระหว่างระบบนิเวศโดยอาศัยปัจจัยธรรมชาติ เช่น ลม ฝน สัตว์ เป็นต้น หรืออาจอาศัยมนุษย์เป็นตัวเชื่อมโยงก็ได้ ระบบนิเวศตามธรรมชาติแบ่งออกเป็นระบบนิเวศบนบกและระบบนิเวศในน้ำ

^{๑๐} ศศิณา ภารา, **ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพฯ : เอ็กสเปอร์เน็ท, ๒๕๕๐), หน้า ๗๕-๗๗.

^{๑๑} ชัชพล ทรงสุนทรวงค์, **มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘) หน้า ๒๕.

(๑) ระบบนิเวศบนบก (terrestrial ecosystem) เมื่อใช้พืชพรรณชาติเป็นเกณฑ์การแบ่งจะมีระบบย่อย ๆ หลายระบบ เช่น ระบบนิเวศทุ่งหญ้า ระบบนิเวศป่าดิบ ระบบนิเวศทะเลทราย ระบบนิเวศป่าชายเลน ระบบนิเวศป่าพรุ เป็นต้น

(๒) ระบบนิเวศน้ำ เมื่อใช้แหล่งน้ำธรรมชาติเป็นเกณฑ์ จะแบ่งออกเป็น ระบบนิเวศน้ำจืด ระบบนิเวศน้ำเค็ม และระบบนิเวศน้ำกร่อย

๒) ระบบนิเวศที่มนุษย์สร้างขึ้น (man-made ecosystem)

(๑) ระบบนิเวศเมือง (urban ecosystem) เป็นระบบนิเวศที่เกิดจากมนุษย์ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมธรรมชาติรอบตัวให้กลายเป็นชุมชนที่อยู่อาศัย อาคารสถานที่พาณิชยกรรมที่ราชการ ทำให้สิ่งแวดล้อมธรรมชาติเหลืออยู่น้อยมากหรือหมดสิ้นไป เมื่อเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมมนุษย์ได้พยายามนำพืชและสัตว์จากป่ามาไว้ในเมืองเพื่อให้เมืองร่มรื่น มีความเป็นธรรมชาติและคล้ายคลึงธรรมชาติมากที่สุด แต่เมืองก็ต้องพึ่งพาสารอาหารและแหล่งพลังงานจากระบบนิเวศอื่น ๆ ระบบนิเวศเมืองจึงเป็นระบบนิเวศที่รบกวนธรรมชาติมากที่สุด

(๒) ระบบนิเวศอุตสาหกรรม (industrial ecosystem) เป็นระบบนิเวศที่มีโรงงานอุตสาหกรรมชนิดต่าง ๆ ซึ่งตัดแปลง/เปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ให้เหมาะสมกับสภาพการทำงานตามชนิดของสินค้าที่จะผลิต บางครั้งอาจกระจุกตัวเป็นนิคมอุตสาหกรรม บางครั้งอาจแยกตัวออกไปหรืออยู่ร่วมกับระบบนิเวศเมือง ซึ่งก็ต้องพึ่งพาสารอาหารและแสวงหาพลังงานเพิ่มเติมจากธรรมชาติพวกน้ำมัน เชื้อเพลิง ถ่านหินและพลังงานชนิดอื่นจากภายนอก ได้แก่ ระบบนิเวศอุตสาหกรรมการเกษตร ระบบนิเวศบริเวณนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด เป็นต้น

(๓) ระบบนิเวศเกษตร (agricultural ecosystem) เป็นระบบนิเวศที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงระบบนิเวศธรรมชาติสำหรับการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ทำให้พื้นที่เดิมถูกรบกวน และระบบนิเวศเดิมหมดสิ้นไปกลายเป็นแหล่งเกษตรกรรมตามชนิดของการเกษตร ได้แก่ ระบบนิเวศในนาข้าว ระบบนิเวศสวนทุเรียน ระบบนิเวศสวนผัก เป็นต้น

(๔) ระบบนิเวศจำลอง (artificial ecosystem) เป็นระบบนิเวศที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อให้เกิดความเพลิดเพลินและผ่อนคลายความเครียด เป็นการย่อส่วนและปรับปรุงให้คล้ายระบบนิเวศในธรรมชาติมากที่สุด ได้แก่ ระบบนิเวศในตู้ปลา อ่างเลี้ยงปลา ระบบนิเวศสนามหญ้าที่ผ่านการจัดการจัดสวน เป็นต้น

๒.๑.๕ การพัฒนาระบบนิเวศวิฤพุทธ

การพัฒนาระบบนิเวศให้มีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อต้องการให้ระบบนิเวศเกิดความยั่งยืนและดำรงอยู่ได้นาน สิ่งสำคัญคือจะต้องมีศูนย์กลางที่เป็นศูนย์ในการนำไปสู่การพัฒนาระบบนิเวศได้นั้นก็คือ วัด วัดจัดว่าเป็นศูนย์รวมของกิจกรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา เป็นสถานที่ที่จะนำไปสู่การ

พัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ ที่ชุมชนต้องการ เป็นศูนย์รวมของพระสงฆ์ เป็นศูนย์รวมของชุมชน และเป็นศูนย์รวมของหลักพุทธธรรม วัดจึงถือว่าเป็นสถานที่ที่เป็นปัจจัยแห่งการทำบุญแห่งสัตว์ทั้งหลายหรือแม้แต่บทบัญญัติพระวินัยของพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นตัวช่วยสนับสนุน ส่งเสริม และพัฒนาให้พระสงฆ์ได้เกิดการอนุรักษ์ธรรมชาติ และยังนำเอาหลักธรรมคำสอนเหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ในการสอนประชาชนให้เกิดความรักในธรรมชาติ ก่อนที่จะพัฒนาระบบนิเวศน์ในวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางและความพร้อมของปัจจัยต่าง ๆ ที่ประกอบไปด้วยศาสนสถานและพระภิกษุสงฆ์

ในพระพุทธศาสนาเรื่องความสัมพันธ์ของหลักธรรมกับการพัฒนาจิตวิญญาณเพื่อประโยชน์และส่งเสริมสุขภาพทางกายจิตและสังคมซึ่งนำไปสู่สุขภาพทางจิตวิญญาณ ได้แก่พัฒนาพื้นที่ของวัดไม่แสวงหาเป้าหมายที่เป็นเชิงวัตถุ มีการแบ่งปันทรัพยากร ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมส่งเสริมองค์กรขนาดเล็กกระจายอำนาจสู่ชุมชน พัฒนาโครงสร้างแบบมีส่วนร่วม สร้างกระบวนการแบบเครือข่ายพันธมิตร นำสู่เป้าหมายสู่ความสุขความยั่งยืน และให้ความสำคัญแก่จิตใจและปัญญา^{๑๒}

หลักการบริหารจัดการระบบนิเวศ และองค์ประกอบที่จะสร้างให้เกิดระบบที่จะนำมาซึ่งผลลัพธ์ที่ดีที่สุดคือความเป็นธรรม สุจริต มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลและสังคมเป็นสุข ดังนั้นหากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมีความเข้าใจถึงความหมายและความสำคัญของการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน การมีธรรมาภิบาล รวมไปถึงรู้จักหลักการและองค์ประกอบและตัวชี้วัดของการมีธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการ แล้วนำไปประยุกต์ใช้ในการทำงานของตนในทุกระดับ อาจช่วยลดสาเหตุของความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์ปัจจุบันซึ่งมีความซับซ้อนของสังคมและกลไกการขับเคลื่อนทางสังคมทั้งในระดับโลกและระดับท้องถิ่น เช่นเดียวกันกับการขับเคลื่อนในระดับโลกภายใต้การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ภาคป่าไม้ถูกนำไปเป็นปัจจัยในการขับเคลื่อนด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศด้วยเหตุที่ว่าป่าไม้เป็นเงื่อนไขที่ทั้งเพิ่มและดูดซับคาร์บอน เมื่อกลไกเรดด์พลัสได้ถูกนำมาใช้เพื่อขับเคลื่อนมาตรการในการลดคาร์บอน โดยที่กลไกเรดด์พลัสเองก็มีองค์ประกอบสำคัญด้านการสร้างแรงจูงใจที่เชื่อกันว่าหากชุมชนที่มีการจัดการป่าไม้ได้รับแรงจูงใจที่เป็นผลตอบแทนในรูปแบบของการสนับสนุนหรือใช้กลไกทางการตลาดสนับสนุนให้เกิดการจัดการป่าที่ดี การสนับสนุนนี้ จึงเสี่ยงไม่ได้ต่อการแบ่งผลประโยชน์สิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเราประกอบด้วยสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต สิ่งมีชีวิตมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันและสัมพันธ์กับสิ่งที่ไม่มีชีวิต มีการใช้พลังงานและแลกเปลี่ยนสารอาหารซึ่งดำเนินไปภายใต้ความสมดุลของธรรมชาติเรียกว่า ระบบนิเวศ แต่ถ้ระบบนิเวศขาดความสมดุลหรือถูกทำลาย ย่อมเกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของสรรพสิ่งในระบบ ทำให้มนุษย์เห็นความสำคัญของระบบนิเวศและรู้จัก

^{๑๒} พระมหาสุขสันต์ สุขวทมน, และคณะ "การพัฒนาารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนสำหรับการดูแลระบบนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนตามหลักพุทธธรรมในวัด", วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๔ (เมษายน ๒๕๖๔): ๓๘๖-๔๐๑.

การนำสิ่งแวดล้อมมาใช้ให้เกิดประโยชน์และช่วยแก้ไข้ปัญหา ความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศเชิงพุทธ ได้เป็นอย่างดี^{๑๓}

การจัดการระบบนิเวศเชิงพุทธมีความเกี่ยวข้องกันตรงที่ไม่ได้แบ่งแยกระหว่างสิ่งมีชีวิตและธรรมชาติออกจากกัน นิเวศวิทยาจะสอนให้มนุษย์รู้จักรักษาระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม ส่วนพุทธศาสนาจะมุ่งสอนให้มนุษย์มีความเมตตาต่อธรรมชาติ และให้ปฏิบัติต่อธรรมชาติเหมือนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตตน การทำลายธรรมชาตีก็นับเหมือนกับการทำลาย ตนเอง เพราะจุดร่วมของมนุษย์กับธรรมชาติ คือ การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน นั่นคือ การทำลายสิ่งหนึ่ง ย่อมมีผลต่อเนื่องไปถึงการคงอยู่ของสิ่งอื่น อย่างเช่น การทำลายป่าไม้ย่อมก่อให้เกิดผลเสียหายตามมา เช่น น้ำท่วม ดินถล่ม และการขาดแคลนแหล่งน้ำธรรมชาติ เป็นต้น การนำแนวคิดการจัดการระบบนิเวศเชิงพุทธมาใช้ จึงเป็นการรักษา ระบบนิเวศวิทยาของป่าไม้ให้คงอยู่อย่างสมบูรณ์และยั่งยืน^{๑๔}

การพัฒนาระบบนิเวศ หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม อย่างใดอย่างหนึ่งที่ได้จากการศึกษาด้วยการนำมาปรับใช้ แก้ไข ปรับปรุงให้ดีขึ้น ให้ถูกต้องและเหมาะสมและลงตัวกับสถานที่นั้น ๆ แนวทางในการพัฒนาระบบนิเวศตามหลักวิถีพุทธด้วยการปลูกจิตสำนึกให้กับประชาชน โดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางการพัฒนาระบบนิเวศมีองค์ประกอบ ๔ ด้าน คือ ด้านการพัฒนามนุษย์ด้วยการใช้หลักพุทธธรรมมาสนับสนุน ด้านการสร้างระบบและวางมาตรฐานระบบนิเวศ ด้านการมองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และด้านการผลิตและการใช้เทคโนโลยีอย่างรู้เท่าทัน ซึ่งหลักการดังกล่าวนำไปสู่การพัฒนา ระบบนิเวศได้เป็นอย่างดีโดยเฉพาะหลักพุทธธรรม ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการพัฒนาระบบนิเวศวิถีพุทธได้อย่างมาก

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่มนุษย์ได้นำมาใช้ในการดำรงชีวิต และแสวงหาความสะดวกสบาย ส่งผลให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม และปัญหามลพิษตามมา สถานการณ์สิ่งแวดล้อมในช่วงหลายปีที่ผ่านมา เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางลบมากขึ้นอย่างชัดเจน ทำให้ในปัจจุบันประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมเป็นประเด็นที่ถูกกล่าวถึงมากขึ้น เนื่องจากมีปรากฏการณ์ที่เป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม และก่อให้เกิดผลกระทบต่อ การดำรงชีวิตของมนุษย์ขึ้นบ่อยครั้ง ทำให้เกิดการสูญเสียชีวิต และทรัพย์สินจำนวนมาก^{๑๕}

^{๑๓} พระมหานาเกียรติ วิสุทโธ (ทองทวี), การจัดการระบบนิเวศเชิงพุทธ, วารสารวิชาการธรรมทรรศน์, ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๖๓) : ๑๘๓-๑๘๔.

^{๑๔} อ่างแล้ว.

^{๑๕} โสภารัตน์ จาระสมบัติ, นโยบายและการจัดการสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑).

เกษม จันทรแก้ว ได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมว่า หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพ ชีวภาพ และสังคม ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ และมนุษย์ได้ทำขึ้น ทั้งนี้ยังได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมเพิ่มเติมอีกว่า หมายถึง สิ่งที่เกิดตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม สิ่ง que เห็นได้ด้วยตาและไม่สามารถเห็นได้ด้วยตา สิ่งที่เป็นทั้งที่ให้คุณและให้โทษ และได้จำแนกสิ่งแวดล้อมออกเป็น ๔ มิติ ดังนี้^{๑๖}

๑. มิติทรัพยากร หมายถึง ทรัพยากรทั้งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น มีบทบาทต่อมนุษย์ในการเอื้อให้ปัจจัยด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม ให้ความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สิน อันได้แก่ทรัพยากรกายภาพทรัพยากรชีวภาพ คุณค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ และคุณค่าคุณภาพชีวิต

๒. มิติเทคโนโลยี โดยมีบทบาทและความสำคัญต่อการใช้ทรัพยากรอย่างมาก โดยมนุษย์นำเทคโนโลยีหลายรูปแบบทั้งด้านการนาทรัพยากรมาเพิ่มมูลค่าสร้างผลผลิต และด้านการป้องกันบำบัดมลพิษ ซึ่งทั้งนี้ก็เพื่อสนองความต้องการของตนเอง

๓. มิติของเสียและมลพิษสิ่งแวดล้อม คือเมื่อมีการใช้ทรัพยากรด้วยเทคโนโลยีใดก็ตามย่อมมีของเสียและมลภาวะเกิดขึ้นเสมอ มิติทางของเสียและมลพิษสิ่งแวดล้อมเป็นมิติที่แสดงให้เห็นผลของการใช้ทรัพยากร

๔. มิติมนุษย์ หรือ เศรษฐสังคมน ซึ่งเกี่ยวข้องกับมนุษย์ที่ได้สร้างพฤติกรรมของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อม ทั้งระบบสิ่งแวดล้อมย่อย หรือทั้งระบบสิ่งแวดล้อม ซึ่งมิติมนุษย์ประกอบด้วย ประชากร การศึกษา อนามัยและสาธารณสุข เศรษฐกิจ โบราณสถานความปลอดภัย การเมืองและการปกครอง การนันทนาการ

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ให้นิยามสิ่งแวดล้อมว่า คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้นอยู่รอบๆ ตัวเราทั้งที่มีลักษณะกายภาพที่เห็นได้และไม่สามารถเห็นได้ มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกันเป็นปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนเสริมสร้างหรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรหรือวัฏจักรซึ่งเกี่ยวข้องกันทั้งระบบ^{๑๗} สอดคล้องกับ นิธินาถ เจริญโภคธรรมา กล่าวถึงสิ่งแวดล้อมว่า เป็นสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา ประกอบด้วยสิ่งมีชีวิตและ ไม่มีชีวิต โดยมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างมีระบบ ประกอบด้วยสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ประกอบด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม และสามารถให้ประโยชน์แก่มนุษย์ทั้งทางตรงและ

^{๑๖} เกשמ จันทรแก้ว, การจัดการสิ่งแวดล้อมแบบผสมผสาน, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕) หน้า ๒

^{๑๗} สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม, (นนทบุรี : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์ ๒๕๓๐).

ทางอ้อม ทั้งที่ก่อให้เกิดประโยชน์และโทษ^{๑๘} จากความหมายของสิ่งแวดล้อมดังกล่าว สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ แบ่งสิ่งแวดล้อมกว้างๆ ได้เป็น ๒ ประเภท ดังนี้^{๑๙}

๑. สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (หรือสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต ได้แก่ ดิน น้ำ อากาศ และแร่ ธาตุ เป็นต้น และสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ (หรือสิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต ได้แก่ ป่าไม้ สัตว์ป่า มนุษย์ และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ที่อยู่รอบตัวเรา

๒. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางสังคม สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมเช่น ศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมประจำชาติ และศิลปกรรม รวมทั้งสิ่งแวดล้อมทางการเมือง ความเจริญก้าวหน้าทางการเมือง และความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาการต่างๆ ด้วย

การจัดการสิ่งแวดล้อม คือ การดำเนินงานต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านการจัดหา การเก็บรักษา การซ่อมแซม การใช้อย่างประหยัด และการสงวนรักษา เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์แก่มวลมนุษย์ได้ใช้ตลอดไป อย่างไม่ขาดแคลน หรือมีปัญหาใด ๆ หรืออาจจะหมายถึง กระบวนการจัดการแผนงานหรือกิจกรรมในการจัดสรรและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อสนองความต้องการในระดับต่าง ๆ ของมนุษย์และเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาคือเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักการอนุรักษ์ด้วยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด ประหยัด และก่อให้เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ถ้าเราจะกำหนดว่า สิ่งแวดล้อมที่เรากล่าวกันทั่ว ๆ ไปนั้น เป็นเรื่องของปัญหาภาวะมลพิษ อันเนื่องมาจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ หรือจากผลของความก้าวหน้าของการพัฒนา^{๒๐}

เกษม จันทรแก้ว กล่าวถึง การจัดการสิ่งแวดล้อม ภายใต้ทรรศนะของนักวิชาการต่างๆ ไว้ว่า การจัดการสิ่งแวดล้อมจะเป็นอันหนึ่งอันใดได้ จากข้อความดังต่อไปนี้^{๒๑}

๑. การจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นเหมือนกับการอนุรักษ์ แต่ต่างกันที่การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนั้น เป็นเหมือนทฤษฎีและ หลักการ ไม่ได้มีแผนงานปฏิบัติ ส่วนคำว่าจัดการสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นคำที่มีความหมายในเชิงปฏิบัติได้

^{๑๘} นิธินาถ เจริญโกคราช, การจัดการสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพฯ: สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๒).

^{๑๙} อ้างแล้ว

^{๒๐} เทเวศ อร่ามเรือง, การนำนโยบายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปปฏิบัติของเทศบาลตำบลเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี, การค้นคว้าอิสระปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (การปกครองท้องถิ่น) มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ๒๕๕๑ หน้า ๑๑-๒๓.

^{๒๑} เกษม จันทรแก้ว, วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๒๙๒-๒๙๕.

๒. การจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นกระบวนการ ซึ่งหมายความว่าต้องมีกลไกสิ่งแวดล้อมควบคุม และมีขั้นตอนการดำเนินงานอย่างมีแบบแผน มิใช่จะทำอะไรก็ได้ กล่าวคือต้องมีจุดเริ่มต้นและลงท้าย ที่มีกลไกควบคุม ด้วยเหตุดังนี้ การจัดการสิ่งแวดล้อมจึงสามารถยอมรับได้ในทางปฏิบัติและเป็นตามหลักทางวิทยาศาสตร์ทุกประการ

๓. การจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นเสมือนแผนงานในการดำเนินการทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งการกำหนดแผนงานนี้ต้องครอบคลุมนโยบาย มาตรการ แผนงาน และโครงการ หรือแผนงานปฏิบัติ (Action plan) ที่มีขั้นตอนและกลไกควบคุมให้แผนงานดำเนินไปได้

๔. การจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในระบบสิ่งแวดล้อมโดยต้องยึดหลักและวิธีการอนุรักษ์วิทยาซึ่งผู้ใช้ต้องตระหนักว่าต้องมีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำหรับมวลมนุษยต่อไป ทั้งปริมาณที่เพียงพอ คุณภาพเป็นไปตามความต้องการและเวลาที่ต้องการและต้องมีให้ได้ นอกจากนี้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่ให้เกิดผลกระทบสิ่งแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่ถ้าหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็ยอมให้เกิดน้อยที่สุด หรือเกิดได้ตามความสามารถของธรรมชาติที่จะช่วยตัวเองได้เท่านั้น ถ้าเกิดกว่านี้แล้วจะเกิดมลพิษสิ่งแวดล้อมได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การจัดการสิ่งแวดล้อม คือ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมขึ้นแผนการปฏิบัติ หรือหาวิธีการอนุรักษ์มาประยุกต์ใช้ กล่าวคือ มีแผนการใช้และดำเนินการต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างที่กำหนดไว้อย่างมีขั้นตอนและมีกลไกควบคุม

๕. การจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นแนวทางหนึ่งของนิเวศพัฒนาปฏิบัติ หรือพัฒนาแบบยั่งยืน กล่าวคือ การจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นหลักที่เปิดโอกาสให้มีการใช้ทรัพยากร ได้ แต่ต้องไม่ให้คุณค่าทางนิเวศวิทยาสูญเสียไป หมายถึงว่าการนำทรัพยากรมาใช้นั้น ต้องอยู่ในวิสัยที่ ธรรมชาติฟอกตัวเองฟื้นฟูตัวเอง ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ถ้าเกินความสามารถของธรรมชาติแล้วปัญหาของเสียมีมากเกินไป จนกลายเป็นมลพิษปัญหาสิ่งแวดล้อมก็จะตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

๖. การจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นหลักการและแผนปฏิบัติให้ผู้บริหารใช้ดำเนินงานตั้งแต่เริ่มโครงการและดำเนิน โครงการ ทั้งนี้เป็นเพราะว่าการจัดการสิ่งแวดล้อมมีกลไกที่กำกับกระบวนการและแผนงานการ ใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม นักบริหารสามารถจะทราบแนวคิดและแนวดำเนินงานอย่างมีขั้นตอนดังกล่าวก่อนจึงนำไปตัดสินใจผู้ศึกษาจึงได้นำความหมายของ การจัดการสิ่งแวดล้อม

มนัส สุวรรณ ได้กล่าวถึงหลักในการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมเพื่อสังคมที่ยั่งยืนมีหลักการที่สำคัญ ๒ หลักการที่สามารถนำไปใช้ให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติเพื่อให้แต่ละสังคมมีสภาพเป็นสังคมที่ยั่งยืนๆ ได้ดังนี้^{๒๒}

^{๒๒} มนัส สุวรรณ, การจัดการสิ่งแวดล้อม : หลักการและแนวคิด, (กรุงเทพฯ: โอ.เอส. ปรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๙).

๑. หลักการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ ซึ่งบางครั้งเรียกว่า วิธีการป้องกัน โดยจำเป็นต้องเน้นที่การจัดการมนุษย์ในฐานะที่เป็นตัวการสำคัญที่สุดที่ก่อให้เกิดวิกฤตซึ่งหลักการนี้ก่อนข้างมีประสิทธิภาพในการจัดการให้บังเกิดผลได้มากกว่าเมื่อเทียบกับหลักการหลัง เป็นความจริงที่ว่า การป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาใดๆ เลaxy่อมดีกว่าปล่อยให้เกิดปัญหาแล้วจึงค้นหาวิธีที่จะแก้ไข กรณีสิ่งแวดล้อม ถ้าสามารถป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาได้ย่อมหมายถึง สภาพสังคมมนุษย์และสภาพสิ่งแวดล้อมเองจนปลอดจากผลกระทบ จึงไม่จำเป็นต้องเสียเวลาและค่าใช้จ่ายในการบำบัดรักษาตรงกันข้ามเมื่อปัญหาสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นแล้ว คงไม่มีวิธีการอย่างอื่นนอกจากการรักษาออกเหนือจากผลกระทบที่อาจมีต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมแล้ว ในสภาพการณ์เช่นนี้ จำเป็นต้องเสียเวลาและค่าใช้จ่ายในการบำบัดรักษา ซึ่งก็ไม่ว่าจะสามารถบรรเทาหรือแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ทั้งหมด

การจัดการที่ตัวมนุษย์สามารถทำได้หลายลักษณะที่จะทำให้สภาวะแวดล้อมดีขึ้น ดังนี้

- ๑) การสร้างความตระหนักด้านสิ่งแวดล้อม
- ๒) การสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม
- ๓) การมีส่วนร่วมของประชาชน
- ๔) การบูรณาการความรู้จากหลากหลายสาขาวิชา

โดยหลักการและแนวคิดการจัดการที่มนุษย์ คือการพิจารณาในคุณลักษณะทางประชากร ๒ ส่วน คือ จำนวนประชากรของประชากร จำนวนหรือปริมาณประชากรที่มากเกินไปหรือน้อยเกินไปอาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมต่างกัน การมีประชากรมากย่อมทำให้เกิดความต้องการในสาธารณูปโภคและสาธารณูปการมาก การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมย่อมมากตามไปด้วย แน่นนอนที่สิ่งแวดล้อมจะได้รับผลกระทบมากด้วยเช่นกัน ตรงกันข้ามถ้ามีประชากรน้อยผลกระทบที่เกิดจากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในแง่ของการใช้ประโยชน์ย่อมน้อยตามไปด้วย อย่างไรก็ตามการมีประชากรมากอาจไม่ส่งผลกระทบมากอย่างที่คิด หรือที่ควรจะเป็นก็ได้หากประชากรมีคุณภาพ กรณีของสิ่งแวดล้อม คุณภาพของประชากรคือความตระหนักและจิตสำนึกในการใช้ประโยชน์

๒. หลักการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ ซึ่งในบางครั้งเรียกว่า วิธีการรักษา โดยจะมุ่งเน้นการจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ วิธีการนี้นิยมกระทำกันโดยการรณรงค์ให้ประชาชนทุกกลุ่มทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม แม้ไม่สามารถกระทำได้โดยตรง แต่ปลูกฝังให้เกิดเป็นกิจนิสัยในชีวิตประจำวัน โดยอาศัยหลัก ๕ Rs ดังนี้

- ๑) รู้จักนำกลับมาใช้ใหม่ (Reuse)
- ๒) รู้จักการหมุนเวียนนำกลับมาใช้ใหม่ (Recycle)
- ๓) รู้จักซ่อมแซมบำรุง (Repair)

๔) รู้จักลดการใช้ เมื่อรู้ว่าไม่จำเป็น (Reduce)

๕) รู้จักปฏิเสธเมื่อรู้ว่าไม่เป็นประโยชน์ (Reject)

สำหรับมาตรการทางสังคมถือว่าเป็นมาตรการสากลที่ทุกประเทศนำมาใช้ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม มาตรการนี้อาศัยอำนาจตามรัฐธรรมนูญที่มีให้กับองค์กรหรือหน่วยงานในการออกกฎหมาย ซึ่งอาจเป็นไปในรูปของพระราชบัญญัติพระราชกฤษฎีกา พระราชกำหนด กฎกระทรวงหรือระเบียบข้อบังคับอื่นๆ เพื่อคุ้มครองและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

การจัดการปัญหามลพิษและปัญหาสิ่งแวดล้อมอีกมาตรการหนึ่ง ซึ่งอาจไม่พบเห็นในต่างประเทศ แต่เป็นมาตรการที่มีประสิทธิภาพมากสำหรับประเทศไทย คือการใช้หลักของศาสนาและวัฒนธรรมซึ่งคนยึดเหนี่ยวเป็นหัวใจสำคัญ ในหลายกรณีการจัดการด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ทางสังคม รวมถึงลดจนมาตรการทางเศรษฐกิจไม่สามารถนำมาใช้ให้บังเกิดผล อาจเป็นด้วยเหตุผลที่ว่ามีความเป็นวิชาการมากเกินไป หรือเป็นเรื่องที่ไกลตัวมากเกินไป การใช้หลักทางศาสนาและวัฒนธรรม กลับนำมาปฏิบัติให้บังเกิดผลได้เป็นอย่างดี จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อมคือทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ และมีความสัมพันธ์ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เมื่อสภาพแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลง มนุษย์จึงต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ โดยอาศัยหลักการ ๒ หลักการกระทำควบคู่กันไป คือการจัดการที่ต้นเหตุ นั่นคือตัวคน ได้แก่ การสร้างความตระหนักและจิตสำนึก ให้เห็นถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การวางกฎ ระเบียบ และข้อบังคับของชุมชน มีการจัดกิจกรรมขึ้นเพื่อส่งเสริมให้คนในชุมชนช่วยกันรักษาสิ่งแวดล้อม และป้องกันไม่ให้เกิดผลกระทบตามมาภายหลัง ส่วนที่สองเป็นการจัดการที่ปลายเหตุ ได้แก่ การรณรงค์ให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังมีการนำกฎหมายเข้ามาบังคับใช้เพื่อคุ้มครองและรักษาสิ่งแวดล้อม รวมถึงวัฒนธรรมประเพณีก็เป็นส่วนสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีส่วนขัดเกลาให้มนุษย์รู้ถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อมคือทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ และมีความสัมพันธ์ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เมื่อสภาพแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลง มนุษย์จึงต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ โดยอาศัยหลักการ ๒ หลักการกระทำควบคู่กันไป คือการจัดการที่ต้นเหตุ นั่นคือตัวคน ได้แก่ การสร้างความตระหนักและจิตสำนึก ให้เห็นถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การวางกฎ ระเบียบ และข้อบังคับของชุมชน มีการจัดกิจกรรมขึ้นเพื่อส่งเสริมให้คนในชุมชนช่วยกันรักษาสิ่งแวดล้อม และป้องกันไม่ให้เกิดผลกระทบตามมาภายหลัง ส่วนที่สองเป็นการจัดการที่ปลายเหตุ ได้แก่ การรณรงค์ให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังมีการนำกฎหมายเข้ามาบังคับใช้เพื่อคุ้มครองและรักษาสิ่งแวดล้อม รวมถึงวัฒนธรรมประเพณีก็เป็นส่วนสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีส่วนขัดเกลาให้มนุษย์รู้ถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการขยะชุมชน

๒.๓.๑ ความหมายของขยะมูลฝอย

ราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของคำว่า "ขยะ" หมายถึง หยากเยื่อมูลฝอย "มูลฝอย" หมายถึง เศษของที่ทิ้งแล้ว^{๒๓}

พระราชบัญญัติการสาธารณสุข ๒๕๓๕ ให้ความหมายของ "มูลฝอย" คือ กระจดาช เศษผ้า เศษอาหาร เศษสินค้า ฤพลาสติก ภาชนะที่ใส่อาหาร ถ้ำ มูลสัตว์ รวมตลอดถึงสิ่งอื่นใดที่เก็บกวาดจากถนน ตลาด ที่เลี้ยงสัตว์ หรือที่อื่น^{๒๔}

ขยะมูลฝอย หมายถึง บรรดาสิ่งของที่ไม่ต้องการใช้แล้ว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นของแข็งจะเนาเปื้อยได้หรือไม่ก็ตาม รวมตลอดถึง ถ้ำ ซากสัตว์ มูลสัตว์ ฝุ่นละออง และเศษวัสดุที่ทิ้งแล้ว จากบ้านเรือนที่พักอาศัย สถานที่ต่างๆ รวมถึงสถานที่สาธารณะ ตลาด และโรงงานอุตสาหกรรมยกเว้นอุจจาระและปัสสาวะมนุษย์ซึ่งเป็นปฏิภูลที่ต้องการเก็บและกำจัดที่แตกต่างไป (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๙:๓๖๑)

จากความหมายข้างต้นสรุปได้ว่า ขยะมูลฝอย หมายถึง เศษของเหลือทิ้งจากกระบวนการผลิตและการใช้ของมนุษย์ หรือบรรดาสิ่งของที่เสื่อมคุณภาพหรือชำรุด หรือหมดสภาพการใช้งานที่ทิ้งจากบ้านเรือนที่พักอาศัย สถานที่ต่าง ๆ รวมถึงสถานที่สาธารณะ

๑. สำนักรักษาความสะอาดกรุงเทพมหานครได้แบ่งประเภทของขยะมูลฝอยออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้^{๒๕}

๑) มูลฝอยเปียก ได้แก่ พวกเศษอาหาร เศษพืชผัก เปลือกผลไม้ อินทรีย์วัตถุที่สามารถย่อยสลายและเนาเปื้อยง่าย มีความชื้นสูง และส่งกลิ่นเหม็นได้รวดเร็ว

๒) มูลฝอยแห้ง ได้แก่ พวกเศษกระจดาช เศษผ้า โลหะ ไม้ พลาสติก ยาง ฯลฯ ขยะมูลฝอยชนิดนี้จะมีทั้งที่เผาไหม้ได้ และเผาไหม้ไม่ได้ ขยะแห้งเป็นขยะมูลฝอยที่สามารถเลือกวัสดุที่ยังมีประโยชน์กลับมาใช้อีก โดยทำการคัดแยกมูลฝอยก่อนทิ้ง ซึ่งจะช่วยให้สามารถลดปริมาณมูลฝอยที่จะต้องนำไปทำลายลงได้ และถ้านำส่วนที่ใช้ประโยชน์ได้นี้ไปขายก็จะทำให้มีรายได้กลับคืนมา

^{๒๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒๙.

^{๒๔} กองอนามัยสิ่งแวดล้อม, พระราชบัญญัติสาธารณสุข พ.ศ. ๒๕๓๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์, ๒๕๓๕).

^{๒๕} สำนักงานรักษาความสะอาดกรุงเทพมหานคร, โครงการคัดแยกมูลฝอยก่อนทิ้ง, (กรุงเทพมหานคร : (อัด สำเนา, ๒๕๓๕).

๓) มูลฝอยอันตราย มูลฝอยชนิดนี้ ได้แก่ ของเสียที่เป็นพิษ มีฤทธิ์กัดกร่อน และระเบิดได้ง่ายต้องใช้กรรมวิธีในการทำลายเป็นพิเศษ เนื่องจากเป็นวัสดุที่มีอันตราย เช่น สารฆ่าแมลง ถ่านไฟฉายแบตเตอรี่รถยนต์ หลอดไฟ หลอดไฟฟลูออเรสเซนต์ สเปรย์ฉีดผม ฯลฯ

๒. แหล่งกำเนิดของมูลฝอย แบ่งตามการใช้ประโยชน์ของที่ดิน ได้ดังนี้ คือ^{๒๖}

๑) มูลฝอยจากบ้านพักอาศัย (Residential Waste) เป็นมูลฝอยที่เกิดจากกิจกรรมการดำรงชีพของคนที่พักอาศัยในบ้านพักอาศัย หรืออาคารชุด หรืออพาร์ทเมนต์ ได้แก่ เศษอาหารจากการเตรียมอาหารหรือจากการเหลือใช้ เศษกระดาษ เศษพืชผัก ถุงพลาสติก ขวดพลาสติกใบไม้ ใบหญ้าภาชนะหรืออุปกรณ์ที่ชำรุดหรือเสื่อมคุณภาพ เฟอร์นิเจอร์เก่าที่ชำรุด เศษแก้ว เป็นต้น

๒) มูลฝอยจากธุรกิจการค้า (Commercial Waste) หมายถึง มูลฝอยที่มาจากสถานที่มีการประกอบกิจการค้า ขายส่ง ขายปลีก หรือการบริการทางการค้าต่าง ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าจะเป็นการค้าประเภทใด ได้แก่ อาคารสำนักงาน (Office Building) ตลาด ร้านขายอาหาร ร้านขายของชำ โรงแรม ซึ่งมักจะมีภาชนะเก็บมูลฝอยเป็นของตนเอง มูลฝอยที่เกิดขึ้นอาจมีเศษอาหาร เศษแก้ว พลาสติก เศษวัสดุ สิ่งก่อสร้างต่างๆ หรืออาจมีของเสียอันตราย

๓) มูลฝอยจากการเกษตร (Agricultural Waste) แหล่งมูลฝอยที่สำคัญมากมาจากกิจกรรมการเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นอาหาร มูลฝอยจากแหล่งดังกล่าวมักประกอบด้วยมูลสัตว์เศษหญ้า เศษพืชผัก ภาชนะบรรจุยาปราบศัตรูพืช เป็นต้น

๔) มูลฝอยจากการพักผ่อนหย่อนใจ (Recreational Wastes) มูลฝอยจากสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ หรือสถานที่ท่องเที่ยวไม่ว่าจะเป็นแหล่งธรรมชาติ ได้แก่ ชายหาดต่าง ๆ เขื่อน อ่างเก็บน้ำ ทะเลสาบ สระว่ายน้ำ เป็นต้น หรืออาจจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งศิลปกรรม ได้แก่ โบราณสถานต่าง ๆ เช่น พิพิธภัณฑสถาน วัดวาอาราม ฯลฯ กิจกรรมในการพักผ่อนมักต้องมีการรับประทานอาหาร การรับประทานอาหารเครื่องดื่มของว่างต่างๆ ทำให้เกิดมูลฝอย ซึ่งชนิดของมูลฝอยนั้นจะขึ้นอยู่กับผู้ที่ไปพักผ่อนหย่อนใจนั้น ส่วนใหญ่มูลฝอยที่เกิดจากการพักผ่อนหย่อนใจจะเป็นเศษอาหาร เศษวัสดุบรรจุภัณฑ์ทั้งหลาย เช่น กล่องกระดาษหรือพลาสติก กระจกกระดาษหรือพลาสติกกระป๋องโลหะต่าง ๆ ขวดแก้วหรือพลาสติก ฯลฯ

๕) มูลฝอยจากโรงพยาบาล (Hospital Wastes) มูลฝอยจากโรงพยาบาลมักถูกจัดไว้ในกลุ่มของมูลฝอยอันตราย เพราะอาจทำให้เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมได้หลายประการ เช่น อาจเป็นการแพร่กระจายเชื้อโรค ฯลฯ จึงนับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่น่าจะพิจารณา จัดการแยกออก

^{๒๖} พัฒนา มูลพฤกษ์, **อนามัยสิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอ็น.เอส.แอล.พรีนติ้ง, ๒๕๓๙).

ต่างหากจากมูลฝอยที่จากแหล่งอื่น ๆ สำนักรักษาความสะอาดกรุงเทพมหานคร^{๒๗} ได้แบ่งประเภทของขยะมูลฝอย ออกเป็น ๓ ประเภท คือ ๑) ขยะมูลฝอยเปียก ได้แก่ พวกเศษอาหาร เศษพืชผัก เปลือกผลไม้ อินทรีย์วัตถุที่สามารถย่อยสลายและเน่าเปื่อยง่าย มีความชื้นสูง และส่งกลิ่นเหม็นได้รวดเร็ว ๒) ขยะมูลฝอยแห้ง ได้แก่ พวกเศษกระดาษ เศษผ้า โลหะ ไม้ พลาสติก ยาง ๆ ฯลฯ ขยะมูลฝอยชนิดนี้จะมีทั้งที่เผาไหม้ได้และเผาไหม้ไม่ได้ และ ๓) ขยะมูลฝอยอันตราย ได้แก่ ของเสียที่เป็นพิษ สารฆ่าแมลง ถ่านไฟฉายแบตเตอรี่รถยนต์ หลอดไฟ หลอดไฟฟลูออเรสเซนต์ สเปร์ยฉีดผม เป็นต้น

๒.๓.๒ ผลกระทบของปัญหามูลฝอย

อดิศักดิ์ ทองไข่มุก และคณะ ได้สรุปผลกระทบของมูลฝอยที่อาจจะก่อให้เกิด ปัญหาต่อชุมชนหากไม่ได้รับการเก็บรวบรวมและกำจัดที่ถูกต้อง สรุปได้คือ^{๒๘}

๑. เป็นแหล่งเพาะพันธุ์เชื้อโรคและสัตว์พาหนะนำโรค เนื่องจากมูลฝอยมีลักษณะทั้งอินทรีย์วัตถุ และอนินทรีย์วัตถุ ในมูลฝอยอาจจะมีเชื้อจุลินทรีย์ที่ทำให้เกิดโรคบางชนิดปะปนมาด้วย ทำให้เป็นอันตรายต่อประชาชน นอกจากนั้นมูลฝอยที่ถูกกองทิ้งไว้โดยไม่ได้รับการเก็บขนและกำจัดที่ถูกต้องจะเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ของสัตว์พาหนะนำโรค ที่สามารถนำโรคต่างๆมาสู่คนได้

๒. เป็นการเสี่ยงต่อสุขภาพ ชุมชนที่ขาดการจัดการมูลฝอยที่ดี และถูกต้องตามหลักสุขาภิบาล จะทำให้ประชาชนนั้นเสี่ยงต่อการเป็นโรคต่าง ๆ ได้โดยง่าย เช่น โรคระบบทางเดินหายใจ โรคระบบทางเดินอาหาร ทั้งที่เกิดจากเชื้อแบคทีเรียและพยาธิต่าง ๆ นอกจากนั้นน้ำเน่าเสียที่เกิดจากมูลฝอยที่มีการปนเปื้อนลงสู่แหล่งน้ำหรือน้ำใต้ดิน ก็จะเป็นอันตรายต่อผู้บริโภคน้ำนั้นได้ด้วย

๓. เป็นการสูญเสียทางเศรษฐกิจ ปริมาณมูลฝอยที่เพิ่มขึ้น ทำให้มีค่าใช้จ่ายในการเก็บรวบรวม การกำจัดเพิ่มขึ้น ส่งผลกระทบต่อทางท่องเที่ยวโดยตรง ทำให้รัฐสูญเสียรายได้

๔. ทำให้ชุมชนขาดความสวยงาม การเก็บรวบรวม และกำจัดมูลฝอยที่ถูกต้อง จะช่วย ทำให้ชุมชนเกิดความสง่างามมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งจะแสดงถึงความเจริญและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ชุมชนที่ละเลยการปฏิบัติหน้าที่ในการจัดการมูลฝอยให้ถูกต้อง โดยปล่อยให้มูลฝอยเคลื่อนกลาดบริเวณถนน สถานที่ต่าง ๆ หรือมูลฝอยที่ลอยตามแม่น้ำ ลำคลองต่าง ๆ จะทำให้ทัศนียภาพของเมืองเสียไป

๕. เป็นการเสี่ยงต่อการเกิดอัคคีภัย เนื่องจากองค์ประกอบของมูลฝอยมีหลายประเภท ซึ่งบางประเภทสามารถติดไฟได้ง่าย และเป็นเชื้อเพลิงอย่างดี ดังนั้นหากชุมชนไม่มีการจัดการ มูลฝอยที่

^{๒๗} สำนักงานรักษาความสะอาดกรุงเทพมหานคร, โครงการคัดแยกมูลฝอยก่อนทิ้ง, (กรุงเทพมหานคร : (อิต สำเนา, ๒๕๓๕).

^{๒๘} อดิศักดิ์ ทองไข่มุก, การจัดการมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล, (กรุงเทพมหานคร : กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖-๑๘.

ดี จะทำให้เสี่ยงต่อการเกิดอัคคีภัยได้ รวมทั้งวิธีการกำจัดมูลฝอยโดยการเผากลางแจ้งอาจเป็นสาเหตุของการเกิดไฟไหม้ป่าหรือบ้านเรือนได้

๖. ส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำ ทั้งแหล่งน้ำที่ผิวดินและแหล่งน้ำใต้ดิน ซึ่งจะเกิดขึ้นในกรณีที่มีการกำจัดมูลฝอยไม่ถูกวิธี เช่น การกองมูลฝอยไว้ในที่กลางแจ้ง ปัญหาที่เกิดขึ้นกับแหล่งน้ำ ผิวดิน คือ เมื่อเกิดฝนตกจะทำให้น้ำฝนไหลชะกองมูลฝอย ที่เรียกว่า น้ำชะมูลฝอย (Leachate) ไหลลงสู่แหล่งผิวดิน เช่น ห้วย หนอง คลองต่างๆ สารอินทรีย์และสารอนินทรีย์ที่เจือปนมากับน้ำชะมูลฝอย จะเป็นสาเหตุที่ทำให้น้ำในแหล่งน้ำนั้นเน่าเสีย นอกจากนี้ยังมีสารพิษต่างๆ เช่น ตะกั่ว ปรอท ที่มาจากมูลฝอยประเภทแบตเตอรี่ ถ่านไฟฉาย หลอดไฟ เป็นต้น ก่อให้เกิดอันตรายต่อสัตว์น้ำและประชาชนที่นำน้ำนั้นมาใช้ในการอุปโภคบริโภค รวมทั้งทำให้ระบบนิเวศของแหล่งนั้นเสียไป ส่วนผลกระทบต่อแหล่งน้ำใต้ดินนั้น น้ำชะมูลฝอยจะซึมลงสู่ใต้ดิน ทำให้เกิดการปนเปื้อนต่อน้ำใต้ดินโดยเฉพาะถ้าบริเวณนั้นมีระดับน้ำใต้ดินสูง และคุณสมบัติของดินไม่ดี นอกจากนี้ มูลฝอยยังเป็นสาเหตุการอุดตันของท่อระบายน้ำ ทำให้การระบายน้ำจากอาคารบ้านเรือนลงสู่แม่น้ำลำคลอง ไม่สะดวกและเกิดปัญหาน้ำท่วมได้

๗. ส่งผลกระทบต่ออากาศ การกองมูลฝอยไว้จะทำให้เกิดการย่อยสลายของสารอินทรีย์ เกิดกลิ่นเหม็นรบกวนประชาชนที่อยู่ใกล้เคียง การย่อยสลายของมูลฝอยประเภทเศษอาหารหรือมูลสัตว์ทำให้เกิดก๊าซมีเทนซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มก๊าซเรือนกระจก เป็นผลให้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่าสภาวะเรือนกระจก ทำให้อุณหภูมิของโลกเพิ่มขึ้น

๒.๓.๓ องค์ประกอบพื้นฐานในการจัดการมูลฝอย

องค์ประกอบพื้นฐานในการจัดการมูลฝอยชุมชนประกอบด้วย ๗ ขั้นตอนหลักที่สำคัญได้แก่^{๒๙}

๑. การเกิดมูลฝอย หมายถึง สิ่งที่ถูกทิ้งออกมาจากบ้านเรือนหรือสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดหรือแหล่งผลิตมูลฝอยที่ต้องการให้ท้องถิ่นนำไปกำจัด ในขั้นตอนนี้ต้องศึกษาที่มาของการเกิดมูลฝอย อัตราการเกิดมูลฝอย ปริมาณมูลฝอย ประเภทของมูลฝอย เป็นต้น เพราะหากมีความเข้าใจในประเด็นดังกล่าวจะช่วยให้สามารถจัดการมูลฝอยได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพที่สุด

๒. การลำเลียง การคัดแยกและการเก็บผัก เป็นขั้นตอนที่เกิดขึ้นในแหล่งกำเนิดมูลฝอย โดยคำนึงถึงกิจกรรมต่อไป

๑) การลำเลียง เป็นการนำมูลฝอยจากแหล่งกำเนิดมูลฝอยมาใส่ภาชนะรองรับมูลฝอย

^{๒๙} ๕เรศ ศรีสถิตย์, วิศวกรรมกรรมการจัดการมูลฝอยชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โกลบอลกราฟฟิค จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๑๐-๑๒.

๒) การคัดแยก เป็นการคัดแยกมูลฝอยแต่ละประเภทออกจากกันเพื่อนำกลับไปใช้ใหม่หรือแม้แต่นำไปกำจัดตามลักษณะของมูลฝอย

๓) การเก็บกัก มูลฝอยที่ถูกคัดแยกแล้วจะถูกเก็บพักไว้ในถังพักมูลฝอยภายในบ้านหรือแหล่งกำเนิด หรืออาจจะนำมาใส่ในภาชนะรองรับมูลฝอยนอกบ้าน

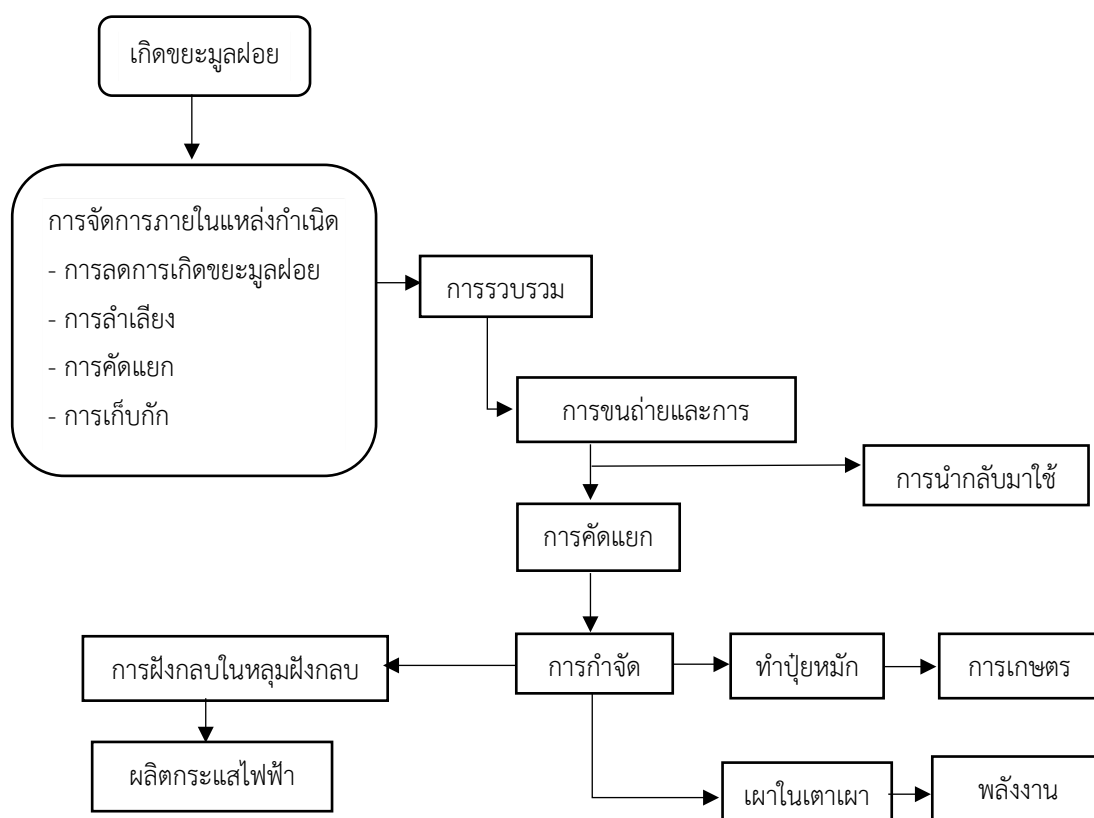
๓. การรวบรวม หมายถึง การเก็บขนมูลฝอยที่ถูกนำมาทิ้งในภาชนะรองรับมูลฝอยหรือรถบรรทุกของท้องถิ่นเพื่อนำไปกำจัด ณ สถานที่กำจัด

๔. การขนถ่ายและการขนส่ง เป็นการนำมูลฝอยมาพัก ณ สถานที่ใดสถานที่หนึ่งเพื่อวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กัน เช่น การคัดแยกอีกครั้งหรือการลดปริมาตร จากนั้นจึงทำการขนส่งไปกำจัดด้วยรถบรรทุกมูลฝอยที่มีขนาดใหญ่ขึ้น เพื่อให้ขนส่งมูลฝอยได้ครั้งละมาก ๆ

๕. การคัดแยก ณ สถานที่กำจัด เป็นการคัดแยกมูลฝอยครั้งสุดท้ายก่อนการกำจัดเพราะอาจมีมูลฝอยที่สามารถนำกลับไปใช้ใหม่ได้อีก ซึ่งขั้นตอนนี้เป็นการทำงานเป็นระบบใหญ่ เพราะมีปริมาณมูลฝอยจำนวนมาก เช่น ใช้คนงานคัดแยกร่วมกับการใช้เครื่องจักรกล เพื่อให้เกิดความรวดเร็วและคัดแยกมูลฝอยออกได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด

๖. การเปลี่ยนรูปมูลฝอยเพื่อนำกลับมาใช้ใหม่ ได้แก่ การคัดแยกมูลฝอยบางกลุ่มที่สามารถเปลี่ยนให้เป็นวัสดุที่มีประโยชน์หรือสามารถเปลี่ยนรูปให้เกิดประโยชน์ เช่น การเปลี่ยนรูปพลาสติกให้กลับมาเป็นเม็ดพลาสติกก่อนนำไปขึ้นรูปใหม่ การหลอมเศษแก้วเพื่อขึ้นรูปเป็นขวดใหม่การแปรรูปกระดาษเก่าให้เป็นกระดาษใหม่ที่สามารถใช้งานได้

๗. การกำจัด เป็นกิจกรรมการกำจัดมูลฝอยที่ไม่สามารถทำอย่างอื่นได้อีกต่อไป มีวิธีเดียว คือ การฝังกลบไว้ในดินเท่านั้น ซึ่งเป็นการทำลายมูลฝอยให้อยู่ในสถานที่ที่ปลอดภัย และเหมาะสมกับลักษณะของมูลฝอย ทั้งนี้ไม่รวมถึงการนำมูลฝอยไปทิ้งในทะเลซึ่งเป็นวิธีการที่ไม่ถูกต้อง องค์ประกอบที่กล่าวมาทั้ง ๗ ข้อ มีความสำคัญในการจัดการมูลฝอยชุมชนเป็นอย่างยิ่ง เพื่อการจัดการที่มีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์ต่อการรักษาสิ่งแวดล้อม ไม่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของประชาชน ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดังรูปที่ ๒.๑

แผนภาพที่ ๒.๑ องค์ประกอบหลักของการจัดการมูลฝอยชุมชน

ที่มา : ิเรศ ศรีสถิตย์. ๒๕๕๘ : ๑๒

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

๒.๔.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (People's Participation) ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ทั้งนี้ ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๕ ที่มุ่งเน้นคนเป็น

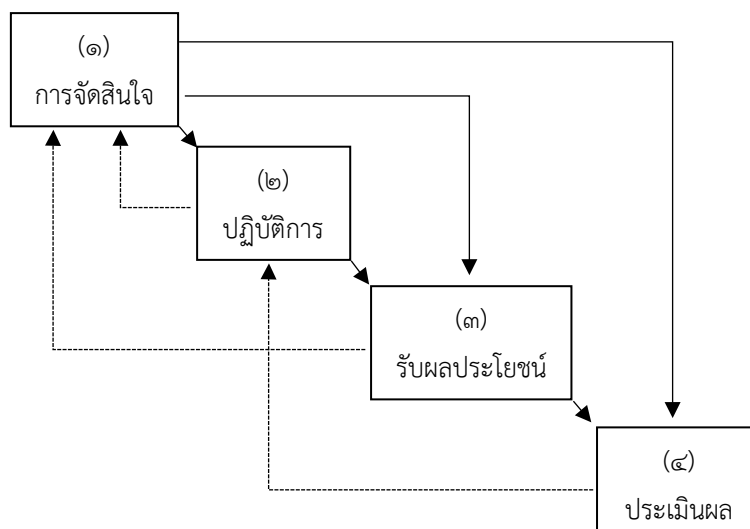
สำคัญมากกว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจ ได้พยายามเปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาจากระดับบนลงล่าง (Top - down) มาเป็นจากระดับล่างขึ้นบน (Bottom - up) แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ โอคเลย์ ได้กล่าวว่า แนวทางจากระดับล่างขึ้นบนนี้ เกี่ยวข้องอย่างยิ่งกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดหาย (Missing ingredient) ในกระบวนการพัฒนาในส่วนของความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น ได้มีนักวิชาการหลายท่านอธิบายและให้ความหมายไว้ดังนี้

Cohen and Uphoff ได้ให้ความหมาย การมีส่วนร่วมของชุมชนไว้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การสร้างโอกาสให้สมาชิกทุกคนของชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือและเข้ามามีอิทธิพลต่อกระบวนการดำเนินกิจกรรมในการพัฒนา รวมถึงได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนานั้นอย่างเสมอภาค สมาชิกของชุมชนต้องเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องใน ๔ มิติ ได้แก่^{๓๐}

๑. การมีส่วนร่วมการตัดสินใจว่าควรทำอะไรและทำอย่างไร
๒. การมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา รวมทั้งลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ
๓. การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน
๔. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ

ดังภาพที่ ๒.๒ ที่แสดงให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในขั้นการตัดสินใจมีความสำคัญมากสาเหตุว่าการตัดสินใจจะส่งผลต่อการปฏิบัติการ และการปฏิบัติการจึงมีผลต่อไปยังการรับผลประโยชน์และการประเมินผลในขณะเดียวกัน เพราะฉะนั้นการตัดสินใจจะมีผลโดยตรงต่อการรับผลประโยชน์และการประเมินผลด้วย

^{๓๐} Cohen , J.M. and Uphoff, N.T. Rural Development Participation : Concept and Measures for Project Design Implementation and Evaluation. (Rural Development Committee Center for International Studies , Cornell University , ๑๙๘๑), p ๖.

แผนภาพที่ ๒.๒ วงจรการมีส่วนร่วมตามแนวคิดของ Cohen และ Uphoff

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนหมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันและอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้เสียในทุกขั้นตอนของโครงการหรืองานพัฒนาชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในอำนาจ การตัดสินใจและหน้าที่ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมเข้าร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่าสิ่งที่ ผู้มีส่วนได้เสียต้องการที่สุดนั้น จักได้รับการตอบสนองและทำให้มีความเป็นไปได้มาก ขึ้นว่าสิ่งที่ทำไปนั้นจะตรงกับความต้องการที่แท้จริง และมั่นใจมากขึ้นว่าผู้เข้าร่วม ทุกคนจะได้รับประโยชน์เสมอหน้ากัน^{๓๑}

กิติชัย รัตนะ ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึงการเกี่ยวข้องกันทางด้านสังคม จิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น ซึ่งมีความหมายมากกว่าการเป็นเพียงส่วนหนึ่งของชุมชนเท่านั้น นอกจากนี้การมีส่วนร่วมยังเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนผู้เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์ ริเริ่ม วางแผน ตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชนโดยตรง^{๓๒}

การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนที่รวมตัวกันอย่างสมัครใจในกระบวนการตัดสินใจอย่างมีเหตุมีผลทางการแก้ปัญหาในการใช้ทรัพยากรในความรับผิดชอบร่วมกัน โดยกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์กร เพื่อให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ^{๓๓}

^{๓๑} วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน, การพัฒนาชนบทไทย, (กรุงเทพฯ :สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑)

^{๓๒} กิติชัย รัตนะ. การมีส่วนร่วมในการจัดการลุ่มน้ำ, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๙).

^{๓๓} สุวราภรณ์ กันทรวิชัยวัฒน์, วิธียมาตรฐานในการศึกษาสัตว์พื้นท้องน้ำพวกไม่มีกระดูกสันหลัง, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๕๒).

เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์ กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ประชาชนซึ่งประกอบไปด้วยบุคคล กลุ่ม และองค์กรเครือข่ายต่างๆ มีสิทธิหน้าที่และมีอิสระที่จะร่วมในกระบวนการตัดสินใจต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อเขาทุกชั้นตอน อาทิ การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การแสดงความคิดเห็นและวิเคราะห์ปัญหา การตัดสินใจ กำหนดนโยบาย การวางแผน การจัดการ การได้รับประโยชน์ ตลอดจนการติดตามประเมินผล และการจัดการแก้ไขปัญหาอุปสรรค การมีส่วนร่วมที่มีพลังมีองค์ประกอบที่สำคัญคือผู้ร่วมงานทุกฝ่ายต้องมีอุดมการณ์ เป้าหมาย วัตถุประสงค์ และกิจกรรมร่วมกัน และมีผลประโยชน์ร่วมอย่างเท่าเทียมกันด้วย^{๓๔}

แสวง รัตนมงคลมาศ ให้ความหมายการมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึงกระบวนการซึ่งประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในขั้นตอนต่างๆ ของกิจกรรมของสังคม และประชาชนที่เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามบางอย่างส่วนตัว เช่น ความรู้ ความคิด ความสามารถ แรงงาน ตลอดจนทรัพยากรของคนต่อกิจกรรมนั้นๆ ในการแสดงความคิดเห็นตัดสินใจ กำหนดนโยบาย หรือด้านการดำเนินนโยบายในการร่วมกำหนดเป้าหมาย และแผนงาน ดำเนินการในกระบวนการจัดการ และร่วมหนุนช่วยทรัพยากร บริหาร และการที่ประชาชนมีส่วนร่วมมีเหตุ ๓ ประการ คือ^{๓๕}

๑. มีจุดร่วมในอุดมการณ์เดียวกัน (Common Ideology)
๒. มีจุดร่วมในผลประโยชน์ (Common Interest)
๓. ยึดติดกับตัวบุคคล (Personality)

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา เห็นว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ หรือเข้าร่วมการตัดสินใจ หรือเคยเข้ามาร่วมด้วยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น และเป็นไปอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค มิใช่มีส่วนร่วมอย่างผิวเผิน แต่เข้าร่วมด้วยอย่างแท้จริง และการเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่วางแผนตั้งแต่แรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ^{๓๖}

ศิริเพ็ญ เนื่องจำนง ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง ความร่วมมือของปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มที่เห็นพ้องต้องกัน และเข้าร่วมรับผิดชอบ หรือเข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อ

^{๓๔} อ่างใน กิติชัย รัตนะ. การมีส่วนร่วมในการจัดการลุ่มน้ำ, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๙).

^{๓๕} แสวง รัตนมงคลมาศ. การระดมมวลชนและการมีส่วนร่วมของมวลชน การจัดตั้งองค์กร การนำและการตัดสินใจทางสังคม. เอกสารประกอบการสอนวิชา พค.๗๐๕ คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ๒๕๔๓.

^{๓๖} นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณีตัวอย่าง. พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่: ศิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๔.

สังคม เพื่อการดำเนินการพัฒนา และเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ต้องการด้วยความสมัครใจ โดยกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์การ เพื่อให้บรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์^{๓๗}

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ กล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การเกี่ยวข้องทางสังคมด้านจิตใจ และอารมณ์ (Mental and Emotional Involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (Group Situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้ (Contribution) บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย เป็นการเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง (Involvement) ซึ่งมีใช่เป็นเพียงแต่การเป็นส่วนหนึ่ง (Belonging) ของชุมชนนั้นเท่านั้น หรือการมีส่วนร่วมอาจหมายถึง การทำงานดังกล่าวในห้วงเวลา และลำดับเหตุการณ์ที่ตรงประสิทธิภาพ คือ ถูกจังหวะ และเหมาะสม (การประสานงาน) กับทั้งกระทำการงานดังกล่าวด้วยความรู้สึกผูกพันให้ประจักษ์ว่าเชื่อถือได้ (ความรับผิดชอบ) ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงเป็นหัวใจของการเสริมสร้างพลังการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มอีกด้วย^{๓๘}

Reeder (๑๙๗๔) ได้ให้คำนิยาม การเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การมีส่วนร่วมในการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล และการมีส่วนร่วมของกลุ่ม^{๓๙}

Hay (๑๙๕๑) ได้ให้นิยามการเข้าไปมีส่วนร่วมในทางสังคมว่า เป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจในลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อกับบุคคล และระหว่างกลุ่มต่อกับกลุ่ม ซึ่งเป็นส่วนประกอบของกิจกรรมของกลุ่มนั้นๆ ซึ่งอาจจะเป็นทางการ หรือไม่เป็นทางการก็ได้^{๔๐}

จากความหมายของการมีส่วนร่วมดังกล่าว สรุปได้ว่าการมีส่วนร่วม หมายถึง การร่วมมือของปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มคนในการทำกิจกรรมของส่วนรวมด้วยความสมัครใจ การมีความรู้สึกผูกพัน และรับผิดชอบ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่กลุ่มต้องการ

^{๓๗} ศิริเพ็ญ เนื่องจำนง, การมีส่วนร่วมของพนักงานในการพัฒนาวัฒนธรรมองค์กร: ศึกษาเฉพาะกรณีโรงไฟฟ้าบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา. (ภาคนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาบริหารธุรกิจ, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐.

^{๓๘} นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, กลวิธีแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน. (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณการ, ๒๕๒๗), หน้า ๑๑๗.

^{๓๙} อ่างใน นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, กลวิธีแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน. (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณการ, ๒๕๒๗), หน้า ๑๑๒.

^{๔๐} อ่างใน นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, กลวิธีแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน. (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณการ, ๒๕๒๗), หน้า ๑๑๒.

๒.๔.๒ ลักษณะของการมีส่วนร่วม

โกวิท พวงงาม สรุปลักษณะการมีส่วนร่วมมีประเด็นสำคัญ ๑๐ ประการ ดังนี้^{๔๑}

๑. ระยะเวลาและ สถานที่ในการมีส่วนร่วมกับโครงการ ควรต้องให้ผู้มีส่วนได้เสีย เข้ามามีส่วนร่วมให้ต่อเนื่องตามวงจรชีวิตของโครงการ ตั้งแต่เริ่มต้นจนโครงการยุติ หรือหากคณะผู้บริหารเห็นว่าเหมาะสมก็ให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่แต่ละคนเกี่ยวข้องด้วยจริงๆ เท่านั้นก็ได้

๒. การมีส่วนร่วมนั้นมีมิติทั้งด้านปริมาณและ คุณภาพ โดย (๑) ทางด้านปริมาณ ถ้ามีคนมามีส่วนร่วมมากก็ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันดีขึ้นมาก จากนั้นทำโครงการทางสังคมก่อตัวขึ้น ส่วน (๒) ทางด้านคุณภาพ ควรให้มีส่วนร่วม มีมิติ ที่จะขัดขวางความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างบุคคล หรือความเป็นนาย-บ่าวกัน ให้มีส่วนร่วมเสมอภาคกัน จึงจะถือว่าคุณภาพดี

๓. จะให้มีการมีส่วนร่วมเป็นเป้าหมายปลายทาง (An End) หรือจะให้เป็นแนวทาง (A Mean) คือ จะให้เพียงบุคคลต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมก็พอใจคิดว่าบรรลุวัตถุประสงค์บางสิ่งแล้ว หรือจะพิจารณาว่าการมีส่วนร่วมเป็นแนวทางที่ต้องทำให้ดี โดยตอบให้ได้ว่า “หลังจากการมีส่วนร่วมแล้วจะมีอะไรดีขึ้น อะไรควรเกิดขึ้นอีกบ้าง” อันเป็นการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมที่เป็นวิธีการ หรือกระบวนการที่ต้องดำเนินไปอย่างมีคุณภาพ ซึ่งทำให้งานเกิดความสำเร็จดียิ่งขึ้น

๔. การมีส่วนร่วมนี้ ตามธรรมชาติอาจเกิดขึ้นไม่สม่ำเสมอ หรือตลอดเวลาก็ได้ เช่น เวลาเกิดภัยพิบัติคนก็มาช่วยกัน เมื่อหมดภัยแล้ว ก็แยกกันกลับไปเช่นเดิม แต่ถ้าตั้งองค์การประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมแก้ปัญหาภัยพิบัติต่างๆ ในพื้นที่กว้างขึ้นอาจต้องการตัวแทนประชาชนมีส่วนร่วมในเวลาที่ยาวนานขึ้น และอาจใช้วิธีการมีจดหมายข่าวแจ้งเรื่องไปยังประชาชนทั่วไปก็ได้

๕. การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการทางสังคม และทางการศึกษา ซึ่งหากเกิดขึ้นได้ คือให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันไปด้วย จะเป็นเสมือนการให้การศึกษาแก่สังคมไปในขณะเดียวกัน แต่หลายโอกาสต้องให้เกิดความพร้อมในแต่ละเรื่อง ต้องใช้เวลารอคอยบ้างเช่นกัน

๖. สถานการณ์การมีส่วนร่วมนั้น ต้องคำนึงว่าการมีส่วนร่วมที่แข่งขันมิใช่เกิดขึ้นจากการออกคำสั่ง แต่จะต้องสร้างขึ้นเอง จะให้มีผู้สั่งว่ามาร่วมกันให้เต็มที่ แล้วคนก็มาร่วมกันคงไม่ค่อยเกิดขึ้นได้ การมีส่วนร่วมมักต้องใช้ความพยายามให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เกิดแนวคิดประชาสังคม มีจิตสาธารณะ เคารพความหลากหลายทางความคิด เพราะทำให้มุมมองกว้างขึ้น และเกิดความรอบคอบขึ้น จนเป็นวิถีชีวิตประจำวันของประชาชน

^{๔๑} โกวิท พวงงาม, โครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนด้านการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ตามรัฐธรรมนูญ, สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐, หน้า ๒๒.

๗. มีคณะผู้บริหารการมีส่วนร่วมพิจารณาเพื่อวางแผนวิธีดำเนินการให้เหมาะสมว่าจะให้บุคคลใด กลุ่มใด เข้ามามีส่วนร่วมเมื่อใด และโดยวิธีใด ฯลฯ โดยคณะผู้บริหารการมีส่วนร่วมนี้ควรมีตัวแทนผู้ได้รับผลกระทบในจำนวนมากพอสมควร และให้มีความหลากหลายมากพอ

๘. การมีส่วนร่วมรับรู้สภาพปัญหาโดยมีส่วนร่วม จะทำให้คนในชุมชนได้รู้สภาพที่เป็นจริงมากขึ้น การมีส่วนร่วมเพื่อค้นหาปัญหา ทำให้เมื่อเห็นปัญหาแล้วจะนำความมุ่งมั่นที่จะคิดหาทางแก้ไขด้วยกัน และร่วมกันแก้ปัญหานั้นๆ ได้ จะทำให้เป็นบทเรียนที่จะแก้ปัญหาเองต่อไปได้

๙. คนที่อยู่ร่วมกันในชุมชนใหญ่ มิได้ใช้ชุมชนเป็นเพียงที่รวมคนคล้ายเอาก้อนหินมากองรวมกันเท่านั้น แต่คนในชุมชนหนึ่งๆ มักมีความผูกพันเอื้ออาทรต่อกัน มีค่านิยมร่วมกัน

๑๐. ควรทำให้การมีส่วนร่วมมีลักษณะปนอรรณม์ขั้นประกอบไปบ้าง เพราะในสังคมไทยการมีอรรณม์ขั้น จะช่วยให้บรรยากาศมีส่วนร่วมเกิดขึ้นได้ ดังนั้น ในการประชุมถ้าใช้อรรณม์ขั้นดนตรี เกม กีฬา เข้าร่วมด้วยจะสร้างอรรณม์การมีส่วนร่วมให้เพิ่มขึ้นได้

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง ได้แยกแยะขั้นตอนที่ประชาชนควรมีส่วนร่วมไว้ ๔ ขั้นตอน คือ^{๔๒}

๑. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา
- ๒ การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
๓. การมีส่วนร่วมในการลงทุน และปฏิบัติการ
๔. การมีส่วนร่วมในการติดตาม และประเมินผล

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องต่อไปนี้ให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้น กล่าวไว้ ๘ ประการ คือ^{๔๓}

๑. ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาเพื่อแก้ไข และลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
๒. ร่วมคิดหา และสร้างรูปแบบวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ และลดปัญหาของชุมชน
๓. ร่วมวางนโยบาย หรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรมเพื่อคิด และแก้ไข ปัญหา และสนองความต้องการของชุมชน
๔. ร่วมตัดสินใจใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
๕. ร่วมจัดงาน หรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ และมีประสิทธิผล

^{๔๒} เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, การบริหารงานพัฒนาชุมชนบท, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๗๒-๒๗๓.

^{๔๓} ไพรัตน์ เตชะรินทร์, นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบัน: การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๖-๗.

๖. ร่วมลงทุนในกิจกรรมโครงการชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง และของหน่วยงานที่วางไว้

๗. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมาย

๘. ร่วมควบคุมติดตาม ประเมินผล และซ่อมแซมบำรุงโครงการ

๒.๔.๓ ปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม

Koufman ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนในชนบท พบว่า อายุ เพศ การศึกษา ขนาดของครอบครัว อาชีพ รายได้และระยะเวลาการอยู่อาศัยในท้องถิ่น มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน^{๔๔}

ประยูร ศรีประสาธน์ ได้นำเสนอปัจจัยของการมีส่วนร่วม ว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม มีด้วยกัน ๓ ปัจจัย คือ ๑) ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ เพศ ๒) ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่ การศึกษา อาชีพ รายได้ และการเป็นสมาชิกกลุ่ม ๓) ปัจจัยด้านการสื่อสาร ได้แก่ การรับข่าวสารจากสื่อมวลชนและสื่อบุคคล^{๔๕}

วันเพ็ญ วอกกลาง ได้ศึกษาถึงลักษณะการมีส่วนร่วม และปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ดังนี้คือ ๑) การมีส่วนร่วมประชุม ๒) การมีส่วนร่วมเสนอปัญหา ๓) การมีส่วนร่วมปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ในการพัฒนา ๔) การมีส่วนร่วมตัดสินใจเลือกแนวทางแก้ไขปัญหา ๕) การร่วมประเมินผลในกิจกรรมต่างๆ ๖) การร่วมได้รับประโยชน์ และพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม คือ ๑) ปัจจัยภายในบุคคล ๒) ปัจจัยด้านผู้นำ ๓) การมีทัศนคติที่ดีต่อการพัฒนากิจกรรม ๔) ปัจจัยด้านเจ้าหน้าที่^{๔๖}

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ กล่าวถึงเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมของประชาชนมีอย่างน้อย ๓ ประการ คือ ๑) ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม ๒) ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม และ ๓) ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไขอื่นๆ อีกดังนี้^{๔๗}

^{๔๔} Koufman , H.F., Participation Organized Activities in Selected Kentucky Localities.

Agricultural Experiment Station Bulletins, ๑๙๔๙, p. ๗.

^{๔๕} ประยูร ศรีประสาธน์, ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของคณะกรรมการการศึกษาประจำโรงเรียนประถมศึกษา, รายงานการวิจัย, (สำนักบัณฑิตศึกษา : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๒), หน้า ๕.

^{๔๖} อ่างโน ณะจักร เย็นบำรุง, การมีส่วนร่วมของเกษตรกรต่อการดำเนินการองค์การธุรกิจชุมชน: ศึกษากรณีกลุ่มแปรรูปข้าว อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๐.

^{๔๗} นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, กลวิธีแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๘๖.

๑. ประชาชนต้องมีเวลา
๒. ประชาชนต้องไม่เสียค่าใช้จ่ายเกินกว่าที่คาดว่าจะได้รับผลคืนกลับมา
๓. ประชาชนต้องมีความสนใจ
๔. ประชาชนต้องสามารถสื่อสารด้วยความเข้าใจต่อกันทั้งสองฝ่าย
๕. ประชาชนต้องไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นผลกระทบกระเทือนต่อตำแหน่งหน้าที่ หรือสถานภาพทางสังคม

Reeder ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ได้ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม หรือไม่นำเข้ามามีส่วนร่วมไว้ดังนี้^{๔๘}

๑. บุคคล และกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ก็ต่อเมื่อกิจกรรมนั้นสอดคล้องกับความเชื่อพื้นฐาน ทศนคติ และค่านิยมของตน
๒. บุคคล และกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ก็ต่อเมื่อกิจกรรมนั้นมีคุณค่าสอดคล้องกับประโยชน์ของตน
๓. บุคคล และกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ก็ต่อเมื่อกิจกรรมนั้นมีเป้าหมายที่จะส่งเสริม และปกป้องรักษาผลประโยชน์ของตน
๔. บุคคล และกลุ่มบุคคลจะได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ก็ต่อเมื่อตนเองได้เคยมีประสบการณ์ที่เป็นอกติต่อกิจกรรมนั้นมาแล้ว
๕. บุคคล และกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ก็ต่อเมื่อกิจกรรมนั้นสอดคล้องกับสิ่งที่ตนเองได้มา หรือหวังเอาไว้
๖. บุคคล และกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ย่อมขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของตนเองเป็นใหญ่
๗. การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ของบุคคล และกลุ่มบุคคล จะกระทำโดยการบีบบังคับหาได้ไม่
๘. การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ของบุคคล และกลุ่มบุคคลย่อมขึ้นอยู่กับอุปนิสัย และจารีตประเพณี
๙. บุคคล และกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ย่อมขึ้นอยู่กับโอกาสที่จะเอื้ออำนวย
๑๐. การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ของบุคคล และกลุ่มบุคคลย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถ

^{๔๘} สานิตย์ บุญชู, การพัฒนาชุมชน: การมีส่วนร่วมของประชาชน. เอกสารทางวิชาการหมายเลข ๗ สาขา พัฒนาชุมชน, (คณะสังคมสงเคราะห์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๑-๑๒.

๑๑. บุคคล และกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ก็ต่อเมื่อได้รับการสนับสนุนกระตุ้น ยั่วยุ และจูงใจให้เกิดขึ้น

ดังนั้นปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ทั้งที่เป็นปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มบุคคล ประกอบด้วยปัจจัยหลายปัจจัย ไม่ว่าจะเป็น วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ทักษะ ค่านิยม เวลา โอกาส และนั่นกิจกรรมมีคุณค่าสอดคล้องกับประโยชน์ของบุคคล หรือชุมชนหวังไว้

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคม

๒.๕.๑ ความหมายของเครือข่าย

ตั้งแต่ทศวรรษที่ ๑๙๗๐ เป็นต้นมา แนวคิดเรื่อง “เครือข่าย” ได้รับความนิยมน้อยลงแพร่หลายทั้งในแวดวงงานพัฒนาและภาคธุรกิจ ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากสาเหตุ ๓ ประการ คือ ภาวะการแข่งขันแบบใหม่ (New Competition) ในยุคการค้าใหม่ ทำให้ไม่สามารถใช้โครงสร้างและการบริหารจัดการแบบเก่าซึ่งเป็นแบบอำนาจตามลำดับชั้น (Hierarchical) ได้อีกต่อไป อำนาจแนวคิดไม่อาจนำองค์กร ให้ไปสู่เป้าหมายในยุคใหม่ได้จึงต้องมีการปรับความสัมพันธ์ให้เป็นแนวนอน ให้เป็น “เครือข่าย” ประการที่สองความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีข่าวสาร (IT) ทำให้องค์กรต่างๆ สามารถปรับตัวและมีปฏิสัมพันธ์กับองค์กรอื่นๆ ได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ และประการสุดท้ายความก้าวหน้าทางวิชาการที่ก่อให้เกิดเครื่องมือในการวิเคราะห์โครงสร้างสังคมในลักษณะที่เป็นเครือข่าย และองค์กรต่างๆ ล้วนมีลักษณะเป็นเครือข่ายทั้งภายในตัวมันเองและในความสัมพันธ์กับองค์กรภายนอก^{๔๙}

ด้วยเหตุนี้คำว่า “เครือข่าย” จึงถูกนำไปใช้ในทฤษฎีการ ซึ่งส่งผลทำให้การนิยามความหมายของเครือข่ายมีความหลากหลายตามไปด้วย แต่ไม่ว่าจะถูกนำไปประยุกต์ใช้ในวงการใดก็ตาม ก็มักจะมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับความหมายตามรูปศัพท์เดิมอยู่เสมอ นั่นคือ “การเชื่อมต่อ/เชื่อมโยง” “ความสัมพันธ์” และ “การติดต่อสื่อสาร” ภายใต้วัตถุประสงค์หรือข้อตกลง” อย่างไม่อย่างหนึ่งร่วมกันอย่างเป็นระบบ มีเป้าหมาย ซึ่งทำให้การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายเท่ากับการเชื่อมโยงหลายๆ ระบบย่อยให้รวมกันขึ้นมาใหม่เป็นอีกหนึ่งระบบของหน่วยสมาชิกทุกหน่วยงานที่เข้ามารวมกัน โดยนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของเครือข่าย ดังนี้

Mitchell J,C. S. ได้ให้ความหมายว่า เครือข่ายหมายถึง ความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่น ๆ ที่อยู่รอบ ข้าง ลักษณะของความสัมพันธ์นี้สามารถนำมา

^{๔๙} เสรี พงศ์พิศ. เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์ การพิมพ์, ๒๕๔๘) หน้า ๓๓-๓๔.

อธิบายถึงพฤติกรรมของบุคคลที่อยู่ในเครือข่ายนั้นได้ เครือข่ายจึงเป็นกรอบแนวความคิดที่ใช้ในการศึกษาถึงความสัมพันธ์ตลอดจนพฤติกรรมของบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ในสังคม^{๕๐}

Starkey, Paul ได้ให้ความหมายของคำว่า “เครือข่าย” ดังนี้ (Network) คือการรวมกลุ่มของปัจเจกชน หรือองค์การ โดยสมัครใจ โดยมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารหรือดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ในขณะที่แต่ละองค์การก็มีการจัดการของตนเองอย่างเต็มที่ กล่าวคือเครือข่ายไม่ได้มีผลต่อการปกครองตนเอง (Autonomy) และอิสระ (Interdependence) ของสมาชิก^{๕๑}

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโธ ให้นิยามของ เครือข่ายทางสังคมว่า หมายถึง ความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ปัจเจกบุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และกลุ่มกับเครือข่าย โดยเป็นการอธิบายถึงพฤติกรรมและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ เช่น กิจกรรม การสื่อสาร ความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีโครงสร้าง และรูปแบบที่หลากหลาย^{๕๒}

กาญจนา แก้วเทพ ให้ความหมายว่า “เครือข่าย” คือ รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่ม หรือ หลายองค์การหลาย ๆ องค์การที่ต่างก็มีทรัพยากร เป้าหมายมีวิธีการทำงานและ มีกลุ่มเป้าหมายของตนเอง บุคคลหรือกลุ่มเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกัน อย่างมีระยะเวลาานพอสมควร แม้อาจจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหาที่สามารถติดต่อไปได้เป็นการเข้าร่วมเป็นองค์การเครือข่าย แม้ว่าองค์การเหล่านี้จะมีบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน เช่นมีเป้าหมายร่วมกัน มีประโยชน์ร่วมกัน องค์การเหล่านี้ก็ยังคงความเป็นเอกเทศอยู่ เพราะการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายเป็นการเข้าร่วมเพียงบางส่วนขององค์การเท่านั้น^{๕๓}

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ กล่าวว่า เครือข่าย หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคลองค์การ หน่วยงาน หรือสถาบันใด ๆ ได้ตกลงที่จะประสานเชื่อมโยงเข้าหากัน ภายใต้วัตถุประสงค์ หรือข้อตกลงอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันอย่างเป็นระบบ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน^{๕๔}

^{๕๐} Mitchell, J.C.S., *Networks in Urban Situation*, (Manchester : Manchester University Press, ๑๙๖๘) p. ๒

^{๕๑} Stakey, Paul., *Networking for Development*, IFRTD (The International Forum for Rural Transport and Development, ๑๙๙๗), p.๑๔.

^{๕๒} พระมหาสุทิตย์ อาภากรโธ (อบอุ้น), *เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๔๗), หน้า ๖.

^{๕๓} กาญจนา แก้วเทพ, *เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร: สภาคทอภิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๘), หน้า, ๖๐-๖๑.

^{๕๔} เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, *การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ชักเซสมิเดีย จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘.

นฤมล นิราทร กล่าวถึงเครือข่ายว่า การทำงานที่รูปแบบการประสานงานของกลุ่มคนหรือองค์การที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันหรือทำกิจกรรมร่วมกันให้ความช่วยเหลือระหว่างกัน จึงอาจกล่าวได้ว่าเครือข่ายเป็นการทำงานที่เป็นรูปแบบความร่วมมือหรือการพึ่งพาอาศัยกัน^{๕๕}

พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ และวาทีณี บุญชะลิกษี ให้ความหมายของเครือข่ายว่า หมายถึง สายใยของความสัมพันธ์ทั้งทางตรง และทางอ้อมระหว่างบุคคลคนหนึ่งกับบุคคลอื่นๆ อีกหลายคนหรือความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกัน และกันของบุคคลต่างๆ ที่อยู่ในเครือข่าวนั้น เป็นความสัมพันธ์ในทุกๆ ด้านที่บุคคลทั้งหมดในเครือข่ายได้ติดต่อกัน โดยมีพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ คือ การไปหามาสู่เยี่ยมเยียนกัน การปรึกษาหารือกัน การช่วยเหลือซึ่งกัน และกัน เป็นต้น^{๕๖}

มงคล ชาวเรือ ให้ความหมายของเครือข่ายว่า หมายถึง แนวคิดกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล องค์การ ตลอดจนชุมชนให้เกื้อกูลเชื่อมโยงกัน โดยที่แต่ละฝ่ายต้องมีความเท่าเทียมกัน มีอิสระต่อกัน สามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยตนเอง และพร้อมที่จะปฏิบัติงานร่วมกันของสมาชิกเครือข่ายบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน การมีความสัมพันธ์จะเป็นแบบเพื่อนร่วมงาน ประสานความช่วยเหลือกันและเป็นความสัมพันธ์เชิงแนวราบมากกว่าที่จะเป็นแนวตั้ง ดังนั้นเครือข่ายจึงเป็นสัมพันธ์ภาพของมนุษย์กับมนุษย์ที่ครอบคลุมทั้งการให้ และการรับ การยอมรับศักดิ์ศรี และเอื้ออาทรต่อกันมากกว่าการออกคำสั่งบังคับบัญชา^{๕๗}

สนธยา พลศรี ให้ความหมายของเครือข่ายว่า หมายถึง ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างสมาชิกซึ่งอาจจะเป็นบุคคลต่อบุคคล บุคคลต่อกลุ่ม กลุ่มต่อกลุ่ม เครือข่ายต่อเครือข่าย กลายเป็นเครือข่ายย่อยภายใต้เครือข่ายใหญ่ ในการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายไม่ได้เป็นเพียงการรวมตัวกันโดยทั่วไปแต่มีเป้าหมายในการทำกิจกรรมร่วมกันทั้งที่เป็นครั้งคราวหรืออาจเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่อง จึงเป็นการเชื่อมโยงคนที่มีความสนใจร่วมกัน พบปะสังสรรค์ และพัฒนาไปสู่การลงมือร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยเป้าหมาย และจุดประสงค์เดียวกัน ดังนั้นเครือข่ายจึงไม่ใช่เป็นเพียงการรวบรวมรายละเอียดบุคคลที่เป็นสมาชิกเท่านั้น แต่มีการจัดระบบให้สมาชิกสามารถดำเนินกิจกรรมร่วมกัน

^{๕๕} นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๔๓.

^{๕๖} อ้างถึงใน สนธยา พลศรี, เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร:โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐๖.

^{๕๗} อ้างถึงใน สนธยา พลศรี, เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร:โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐๖-๒๐๗.

เพื่อบรรลุจุดหมายที่สมาชิกเห็นพ้องต้องกัน สิ่งที่เชื่อมโยงสมาชิกเข้าด้วยกัน คือ วัตถุประสงค์ หรือผลประโยชน์ที่ต้องการบรรลุผลร่วมกัน การสนับสนุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน^{๕๘}

เสรี พงศ์พิศ ให้ความหมายของเครือข่ายว่า หมายถึง ขบวนการทางสังคมอันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และความ ต้องการบางอย่างร่วมกัน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมบางอย่างโดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็น เอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน^{๕๙}

ทั้งนี้ ประเภท และรูปแบบของเครือข่ายจึงมีความแตกต่างกันไปตามนิยาม และกิจกรรมที่ แต่ละกลุ่ม หรือผู้ที่ใช้กิจกรรมเครือข่ายกำหนดขึ้น โดยในที่นี้จะกล่าวถึงเกณฑ์บางประการในการจัด ประเภท และรูปแบบของเครือข่าย เพื่อให้เหมาะสมกับการประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างการเรียนรู้ ของทุกฝ่าย ดังนี้

๑. เครือข่ายเชิงพื้นที่ (Area) หมายถึง การรวมตัวของ กลุ่ม องค์กร เครือข่าย ที่อาศัยพื้นที่ รูปธรรม หรือพื้นที่ดำเนินการเป็นปัจจัยหลักในการทำงานร่วมกัน เป็นกระบวนการพัฒนาที่อาศัย กิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป้าหมายนำทาง และเป็นการพัฒนาแบบ

บูรณาการที่ไม่แยกส่วนต่างๆ ออกจากกัน โดยยึดเอาพื้นที่เป็นที่ตั้งแห่งความสำเร็จในการ ทำงานร่วมกันของทุกฝ่าย

๒. เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (Issue) ได้แก่ เครือข่ายที่ใช้ประเด็นกิจกรรม หรือ สถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มองค์กร โดยมองข้ามมิติในเชิงพื้นที่ มุ่งเน้นการ จัดการในประเด็นกิจกรรมนั้นๆ อย่างจริงจัง และพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับภาคีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๓. เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ ได้แก่ เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยอาศัยภารกิจ/กิจกรรม และการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมเป็นแนวทางในการแบ่งเครือข่าย ซึ่งอาจแบ่งเป็น เครือข่ายภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน และภาคองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเครือข่ายต่างๆ ดังกล่าวมุ่งเน้นการดำเนินการ ภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์ และเป้าหมายหลักของ หน่วยงาน หรือโครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์นั้น ๆ^{๖๐}

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่า เครือข่ายหมายถึง การประสานความร่วมมือระหว่างบุคคล กลุ่ม และองค์กรที่มีกิจกรรมคล้ายคลึงกัน และเชื่อมโยงขยายผลการทำงานหรือแนวคิดไปสู่กลุ่มหรือ

^{๕๘} สนธยา พลศรี, เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร:โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐๗.

^{๕๙} เสรี พงศ์พิศ, เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์ การพิมพ์, ๒๕๔๘) หน้า ๘.

^{๖๐} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน), เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๔๗), หน้า ๙๐.

องค์การอื่นๆ เพื่อเสริมสร้างพลังในการแก้ปัญหาและเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ โดยผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ระหว่างกัน การมีส่วนร่วม การทำกิจกรรมร่วมกัน ช่วยเหลือกัน โดยการติดต่ออาจทำได้ทั้งที่ผ่านศูนย์กลางแม่ข่ายหรือแกนนำ หรืออาจจะไม่มีแม่ข่ายหรือแกนนำแต่จะทำการติดต่อโดยตรงระหว่างกลุ่ม ซึ่งจะมีการจัดรูปแบบหรือจัดระเบียบโครงสร้างที่คนหรือองค์การสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระ โดยที่อาจมีรูปแบบการร่วมตัวแบบหลวมๆ เฉพาะกิจ ตามความจำเป็นหรือเป็นโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ชัดเจน เพื่อนำไปสู่เป้าหมายและวิธีการทำงานร่วมกันให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการทำงานร่วมกัน

๒.๕.๒ ลักษณะของเครือข่ายทางสังคม

สนธยา พลศรี ได้สรุปลักษณะสำคัญของเครือข่าย ไว้ดังนี้^{๖๑}

๑. มีแกนนำและสมาชิกที่เข้มแข็ง สามารถดำเนินงาน และขยายกิจการของเครือข่ายได้ และมีประสิทธิภาพ

๒. มีภูมิปัญญาและองค์ความรู้ของเครือข่าย ที่อาจจะเกิดจากสมาชิก หรือชุมชนท้องถิ่นที่สมาชิกอยู่อาศัย หรือจากภายนอกชุมชน หรือจากการบูรณาการภูมิปัญญาทั้งสองได้อย่างเหมาะสมกับเครือข่าย

๓. มีสัมพันธภาพที่ดี เครือข่ายมีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิก และภายนอกทำให้การดำเนินงานของเครือข่ายราบรื่น เป็นที่ยอมรับ และประสบความสำเร็จ

๔. การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิก เครือข่ายมีช่องทางให้สมาชิกได้มีเวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสามารถดำเนินการได้อย่างสะดวก ทำให้สมาชิกได้รับความรู้ และประสบการณ์ตลอดเวลา

๕. การทำกิจกรรมและความต่อเนื่อง เครือข่ายสามารถคิด และดำเนินกิจกรรมได้ด้วยตนเองสม่ำเสมอ และต่อเนื่อง ไม่ขาดตอน ไม่ต้องพึ่งพาจากภายนอก

๖. ทรัพยากรและการแบ่งปัน เครือข่ายมีทรัพยากรในการดำเนินงานอย่างเพียงพอ อาจจะมีการจัดหาของเครือข่ายเอง หรือการแบ่งปันกับองค์กร และเครือข่ายอื่นๆ ทำให้เครือข่ายสามารถดำเนินกิจกรรมได้ และมีประสิทธิภาพ

๗. การเรียนรู้และนวัตกรรม สมาชิกของเครือข่ายมีการเรียนรู้ผ่านกระบวนการต่างๆ สามารถสร้างนวัตกรรม ทั้งที่เป็นความรู้ และเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้ประโยชน์ได้

^{๖๑} สนธยา พลศรี, เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร:โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖๔-๒๖๕

๘. การสื่อสาร เครือข่ายสามารถสื่อสารระหว่างเครือข่ายกับสมาชิกได้ง่าย สะดวก และรวดเร็ว ทำให้สมาชิกได้ทราบข้อมูลข่าวสารที่ทันสมัย และเป็นประโยชน์

๙. การบริหารจัดการที่ดี เครือข่ายมีการบริหารจัดการที่ดี เหมาะสมกับการดำเนินงานของเครือข่าย ทำให้เครือข่ายดำเนินกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผล

๑๐. ระบบการติดตามและประเมินงาน เครือข่ายมีระบบการติดตาม และประเมินงานที่มีประสิทธิภาพ มีฐานข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายอย่างเพียงพอ สามารถให้การสนับสนุนช่วยเหลือสมาชิกได้ทันเวลา และเหมาะสม

เสรี พงศ์พิศ สรุปลักษณะของเครือข่าย ไว้ดังนี้^{๖๒}

๑. เป็นกลุ่มองค์การและ/หรือบุคคลที่มาร่วมกันเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์ และความสนใจที่ตั้งขึ้นร่วมกัน

๒. เป็นเวทีเพื่อกิจกรรมทางสังคมโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

๓. ดำรงอยู่ได้ยาวนาน (ไม่ใช่เฉพาะกิจ) ด้วยการสื่อสารแบบใดแบบหนึ่งที่ต่อเนื่อง

๔. มีความรู้สึกผูกพันกับโครงสร้างที่พัฒนาขึ้นมาด้วยกัน และร่วมกันรับผิดชอบ

๕. มีฐานอยู่ที่ความเป็นเจ้าของร่วมกัน และความมุ่งมั่นที่จะทำตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ใจร่วมกัน รวมทั้งเครื่องมือ หรือวิธีการในการดำเนินการที่คิดไว้ร่วมกัน

นฤมล นิราทร (๒๕๔๓: ๒๑-๒๒) ได้กล่าวถึงลักษณะของเครือข่ายไว้ดังนี้^{๖๓}

๑. เครือข่ายมีลักษณะเป็นโครงสร้างทางความคิด (Cognitive Structure) ไม่ว่าจะพัฒนาไปถึงระดับใด บุคคลที่เกี่ยวข้องในองค์การเครือข่ายจะมีกรอบความคิดเกี่ยวกับองค์การ เครือข่ายใกล้เคียงกันในด้านความสามารถ ความคาดหวังต่อเครือข่าย

๒. องค์การเครือข่ายไม่มีลำดับชั้น (Hierarchy) การเชื่อมโยงระหว่างองค์การ เครือข่ายเป็นไปในลักษณะแนวราบแต่ละองค์การเป็นอิสระต่อกัน แต่ระดับความเป็นอิสระของแต่ละ องค์การอาจไม่เท่ากัน

๓. องค์การเครือข่ายมีการแบ่งงานกันทำ (Division of Labour) การที่องค์การเข้ามา ร่วมเป็นเครือข่ายกันเพราะส่วนหนึ่งคาดหวังการพึ่งพาแลกเปลี่ยนความสามารถระหว่างกัน ดังนั้น หากองค์การใดไม่สามารถแสดงความสามารถนำไปสู่การพึ่งพิงและขึ้นต่อกัน

๔. ความเข้มแข็งขององค์การที่ร่วมกันเป็นเครือข่ายจะนำไปสู่ความเข้มแข็ง โดยรวม ของเครือข่าย ดังนั้นการพัฒนาของแต่ละองค์การเครือข่ายจึงเป็นสิ่งสำคัญ

^{๖๒} เสรี พงศ์พิศ. เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์ การพิมพ์, ๒๕๔๘) หน้า ๒๐๑.

^{๖๓} นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑-๒๒.

๕. องค์การเครือข่ายกำหนดการบริหารจัดการตนเอง (Self-regulating) ในการทำงานร่วมกันในลักษณะแนวรวม จำเป็นต้องมีความสมานฉันท์ โดยผ่านกระบวนการทางประชาธิปไตยโดยตรง ซึ่งหมายถึงการต่อรอง ตกลงระหว่างองค์การเครือข่ายเกี่ยวกับการบริหารจัดการภายในเพื่อให้เครือข่ายสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้

๖. ความสำเร็จขององค์การเครือข่ายมิใช่จะได้มาเพียงชั่วข้ามคืนแต่ต้องอาศัยระยะเวลาในการบ่มเพาะความสัมพันธ์ ความศรัทธา และความไว้วางใจ ตลอดจนสร้างกรอบทางความคิดเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงข้อมูลข่าวสาร การแก้ไขปัญหาาร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ รวมทั้งการดำเนินการร่วมกันระหว่างองค์การเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง

๒.๕.๓ การพัฒนาเครือข่าย

Burke เสนอแนวทางการสร้างและพัฒนาเครือข่ายที่มุ่งรักษาความสมดุลระหว่างความต้องการของหน่วยสนับสนุนและเครือข่าย ดังนี้^{๖๔}

๑. ปัจจัยนำเข้าจากภายนอก ประเด็นสำคัญที่สุด คือ อันตรายอันเกิดจากทรัพยากรจากภายนอกที่ให้ผลเสียมากกว่าผลดี การเปิดกว้างและกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วมสามารถช่วยได้ การรวมศูนย์จะมีมากผ่านการจัดหาเงินอุดหนุน และเป็นการทำลายเครือข่ายจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องให้ตัวแทนกลุ่มมีความรับผิดชอบในการระดมทรัพยากรแทนที่หน่วยงานสนับสนุนจะเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในเรื่องนี้

๒. ความเป็นเอกภาพ รูปแบบที่ถูกออกแบบไว้ยากที่จะเติบโตได้ แต่ละเครือข่ายไม่เหมือนกัน ต้องเปิดโอกาสให้เครือข่ายออกแบบของตัวเอง

๓. คำนิยาม เครือข่ายต้องนิยาม/กำหนดวัตถุประสงค์ และขอบเขตประเด็นหรือขอบเขตพื้นที่ของตัวเอง เครือข่ายจำเป็นต้องแน่ใจว่าไม่ซ้ำซ้อน หรือแข่งขันกับเครือข่ายที่มีอยู่แล้ว แต่จะพัฒนาความสัมพันธ์ไปเชื่อมโยงกับสถาบันที่เกี่ยวข้อง

๔. ความเกี่ยวข้องในวงกว้าง ถ้าจะให้เครือข่ายอยู่รอด เครือข่ายต้องมีสมาชิกที่มีความมุ่งมั่นอยู่เป็นหลักในการดำเนินกิจการของเครือข่ายมากกว่า ๑ คน ต้องมีกลุ่มแกนของเครือข่ายที่คอยผลักดันคนกลุ่มนี้ควรเป็นคนที่คอยกระตุ้นให้ความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายมีอยู่อย่างต่อเนื่อง และควรติดต่อสื่อสารกับสมาชิกที่ห่างหายไปให้บ่อยครั้ง สม่ำเสมอ มีการแบ่งงานให้กับสมาชิกร่วมรับผิดชอบ

^{๖๔} Burke, Adam, *Communications & Development: A Practical Guide*, (London: Social Development Division Department for International Development, ๑๙๙๙).

๕. การมีส่วนร่วม ปกติเครือข่ายประกอบด้วย สมาชิกขององค์การพัฒนาเอกชน นักวิจัย องค์การชุมชน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องมีการส่งเสริมการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียใกล้ชิด เพื่อให้แน่ใจว่าคนเหล่านี้ยังคงติดต่อและเอื้อประโยชน์ให้กันอยู่

๖. ความขัดแย้งภายใน สมาชิกเครือข่ายมักจะสงสัยระแวงกัน หรือมีวาระแฝงต่างกัน ออกไป การเปิดเผยและการติดต่อสื่อสารที่ดีภายในเครือข่ายจะช่วยลดความตึงเครียดได้ความเป็น ประชาธิปไตย และการบวกรการตัดสินใจแบบใสสะอาด มีความสำคัญสำหรับการจัดการกับเรื่องนี้

๗. รางวัล การรับรู้ถึงความพยายามที่สมาชิกทุ่มเทให้กับเครือข่ายมีความสำคัญต่อการรักษา ไว้ซึ่งความกระตือรือร้นของสมาชิก แต่ก็เป็นที่หลีกเลี่ยงไม่พ้นที่เครือข่ายอาจมีการเปลี่ยนแปลงเมื่อ เวลาผ่านไป กลุ่มแยกตัวออกไปตั้งใหม่ วาระที่สนใจเปลี่ยนไป สมาชิกลาออกหรือเข้ามาใหม่ คุณค่า ของเครือข่ายอาจมาจากสายสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการที่เกิดขึ้นบริเวณรอบๆ เครือข่าย

๘. ความยืดหยุ่น เครือข่ายต้องการกฎและความรับผิดชอบ แต่ต้องไม่ตายตัวมากเกินไป ความสามารถในการปรับมีความสำคัญต่อความยั่งยืนของเครือข่าย ขณะที่วัตถุประสงค์ของเครือข่าย ควรจะชัดเจน แต่ก็ต้องมีขอบเขตที่เครือข่ายสามารถเปลี่ยนแปลงได้

๙. ทำประสบการณ์ให้เป็นเรื่องเป็นราว ถ้าเครือข่ายเป็นการใช้ประโยชน์จากประสบการณ์ การเรียนรู้ก็จำเป็นต้องถูกทำให้เป็นเรื่องเป็นราว เพื่อประโยชน์ต่อสมาชิกให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้

๑๐. การให้เงินอุดหนุน เครือข่ายไม่อาจดำเนินกิจกรรมได้ด้วยตนเอง จำเป็นต้องใช้เงินและ ทรัพยากรอื่นที่ไม่ใช่ตัวเงินในการทำงานของเครือข่าย แหล่งอุดหนุนเงินที่หลากหลายเป็นสิ่งจำเป็นใน การสร้างความยั่งยืนให้กับเครือข่าย

๑๑. ความถูกต้องตามกฎหมาย เครือข่ายต้องมีชื่อและมีการติดต่อเพื่อจัดตั้งชื่อเสียงเรียง นามของเครือข่าย การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานระดับสูง และการประชาสัมพันธ์ทางสื่อต่างๆ จะช่วยสร้างความยั่งยืนและพลังอำนาจของเครือข่าย

๒.๖ แนวแนวคิดเกี่ยวกับหลักสังคหวัตถุ ๔

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสถึง สังคหวัตถุ ๔ ไว้ว่าภิกษุทั้งหลายสังคหวัตถุ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว) ๔ ประการนี้สังคหวัตถุ ๔ ประการอะไรบ้าง คือ ๑) ทาน (การให้) ๒) เพยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก) ๓) อัตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) ๔) สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ) ภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ ๔ ประการนี้แล ทานเพยยวัชชะ อัตถจริยาในโลกนี้และสมานัตตตา ในธรรมนั้น ๆ ตามสมควรสังคหวัตถุ ธรรมเหล่านี้ และช่วยอุ้มชูโลกเหมือนลิ่มสลักที่ยึดคุมรถซึ่งแล่นไปไว้ได้ ฉะนั้น ถ้าไม่พึงมีธรรมเหล่านี้

มารดา หรือบิดาก็ไม่พึงได้การนับถือหรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุแต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหวัตถุเหล่านี้ ฉะนั้นบัณฑิตเหล่านั้นจึงถึงความเป็นใหญ่ และเป็นผู้นำสรรเสริญ^{๖๕}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของสังคหวัตถุ ๔ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจคนและประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ประกอบด้วย

๑. ทาน ให้ปัน คือ เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปันช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ ทุนหรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนจนให้ความรู้ ความเข้าใจ และศิลปวิทยา

๒. ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่ เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม หรือแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือ และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓. อัตถจริยา ทำประโยชน์แก่ คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนชววยช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญประโยชน์รวมทั้งช่วยแก้ไข้ปัญหา และช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม๔. สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลายให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอทันต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบและเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไข้ปัญหาเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน^{๖๖}

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้ให้ความหมายของคำว่า สังคหวัตถุแปลว่าธรรมเป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์กันธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน^{๖๗}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับสังคหวัตถุ ๔ ไว้ว่าสังคหผละ แปลว่า กำลังแห่งการสงเคราะห์ หรือมนุษยสัมพันธ์ซึ่งเป็นธรรมที่สำคัญมากสำหรับนักบริหารผู้ทำงานให้สำเร็จ โดยอาศัยคนอื่นถ้านักบริหารบกพร่องเรื่องมนุษยสัมพันธ์ก็จะมีคนมาช่วยทำงานเมื่อไม่มีใครช่วยทำงานเขาก็เป็นนักบริหารไม่ได้^{๖๘}

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้ความหมาย ของหลักสังคหวัตถุ ๔ ว่า ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์กัน, ธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน หมายถึง หลักการครองใจคน, หลักยึด

^{๖๕} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๙/๕๑.

^{๖๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๘๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒๕.

^{๖๗} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **ชุดคำวัด**, (กรุงเทพมหานคร: เลี๊ยะเชียง, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐- ๓๙.

^{๖๘} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๕.

เหนียวใจกันไว้หลักสังคัมสงเคราะห์ ซึ่งเป็นเครื่องประสานใจและเหนียวรั้งใจคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ เทคนิควิธีทำให้คนรัก หรือมนต์ผูกใจคน นั้นเอง มีทั้งหมด ๔ ประการ ดังนี้^{๖๙}

๑. ทาน การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

๒. ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดต็มน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม

๓. อัถถจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

๔. สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอด้วยปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคลเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

ปรีชา นันทาภิวัดณ์ ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับสังคหัตถุ ๔ ไว้ว่า สังคหัตถุ ๔ เป็นธรรมเครื่องยึดเหนียว คือ ยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี^{๗๐}

สรุปได้ว่า สังคหัตถุ ๔ หมายถึง เครื่องมือ หรือหลักธรรมที่ช่วยประสานคนหมู่มาให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นเครื่องช่วยขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทำให้คนอยู่ร่วมกันด้วยความรักสามารถนำไปใช้ได้ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับสังคม เป็นธรรมอันจะก่อให้เกิดความผาสุกในบ้านเมืองและประเทศชาตินั่นเองหลักธรรมของสังคหัตถุนี้ หากผู้ใดยึดถือปฏิบัติเชื่อแน่ว่าจะเป็นที่รักใคร่เคารพนับถือของเพื่อนร่วมงาน และบุคคลทั่วไปคนไทยเรานั้นมักชอบจดจำถ้อยคำที่คล้องจองกันจึงใคร่ขอเสนอคำที่จะทำให้จำได้ง่าย และเป็นคาถาสำหรับทำให้ตนเองเป็นที่รักใคร่ของบุคคลทั่วไปคือโอบอ้อมอารีย์ (ทาน) วจีไพเราะ (ปิยวาจา) สงเคราะห์ประชาชน (อัถถจริยา) วางตนเหมาะสม (สมานัตตตา)

๒.๗ แนวคิดเกี่ยวกับหลักสาราณียธรรม ๖

หลักสาราณียธรรม ๖ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึงกัน เป็นไปเพื่อสงเคราะห์กันเพื่อไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน^{๗๑} พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่าธรรมอันเป็นไปเพื่อความระลึกถึงกัน ชื่อว่าสาราณียธรรม

^{๖๙} พระเทพโสมภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), หัวใจนักบริหาร, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๓), หน้า ๔๘ - ๕๑.

^{๗๐} ปรีชา นันทาภิวัดณ์, พจนานุกรมหลักธรรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: ดวงแก้ว, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๓.

^{๗๑} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๗/๒๕๗.

บุคคลผู้เปรียบเหมือนรอยขีดที่น้ำเป็นไขน บุคคลบางคนในโลกนี้แม้จะถูกว่าด้วยคำหนักๆ แม้จะถูกว่าด้วยคำหยาบ แม้จะถูกว่าด้วยคำที่ไม่น่าพอใจก็ยังคงสมานไมตรีกลมเกลียวอยู่ปรองดองกันอยู่ รอยขีดที่น้ำย่อมขาดหายไปเร็ว ไม่ปรากฏอยู่นานแม้ฉันใดบุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน แม้จะถูกว่าด้วยคำหนักๆ แม้จะถูกว่าด้วยคำหยาบแม้จะถูกว่าด้วยคำที่ไม่น่าพอใจก็ยังคงสมานไมตรีกลมเกลียวกันอยู่ ปรองดองกันอยู่บุคคลนี้เรียกว่าผู้เปรียบเหมือนรอยขีดที่น้ำ^{๗๒}

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สาราณียธรรมของภิกษุ ๖ ประการ ดังนี้

๑) ภิกษุเข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง มีมารยาทอันดี ความประพฤติอันดี ด้วยเมตตาจิต ชื่อว่า เมตตากรรม

๒) ภิกษุเข้าไปตั้งวจีกรรมประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง บอกสอนบทบัญญัติ อภิสอนกัมมัฏฐาน การแสดงธรรม การบอกพุทธพจน์คือพระไตรปิฎกแก่ภิกษุสามเณรด้วยเมตตาจิต ชื่อว่า เมตตาวจีกรรม

๓) ภิกษุเข้าไปตั้ง มโนกรรมประกอบด้วยเมตตา เวลาลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ กระทำการปฏิบัติสรีระก็ดี กระทำวัตรที่ลานพระเจดีย์ เป็นต้นก็ดี นั่งบนอาสนะอันสงัดแล้วคิดว่า ภิกษุทั้งหลายในวิหารนี้จึงมีความสุข ไม่มีเวร ไม่มีทุกข์ ดังนี้ ชื่อว่า เมตตาโมกรรม

๔) ภิกษุแบ่งปันลาภที่ได้มาด้วยความบริสุทธิ์ แม้ข้าวเพียง ๒-๓ ทัพพี ที่ติดอยู่กับบาตรโดยไม่ตระหนี่ลาภที่ได้มา ไม่เลือกให้ด้วยอดิ แก่เพื่อนพรหมจรรย์ด้วยกัน ไม่เก็บลาภนั้นไว้บริโภคแต่ผู้เดียว เฉลี่ยแบ่งปันกับเพื่อนร่วมประพฤติพรหมจรรย์ผู้มีศีล ชื่อว่า แบ่งปันลาภ

๕) ภิกษุถึงความเสมอกันด้วยศีล ที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท อันวิญญูชนควรสรรเสริญ ตัณหาและทิฐิไม่แตะต้อง กับเพื่อนร่วมประพฤติพรหมจรรย์ ทั้งในที่แจ้งและในที่ลับชื่อว่า เสมอกันด้วยศีล

๖) ภิกษุถึงความเสมอกันด้วยสัมมาทิฐิ อันเป็นทิฐิของพระอรียะที่จะชักนำผู้กระทำตามให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ กับเพื่อนร่วมประพฤติพรหมจรรย์ ทั้งในที่แจ้งทั้งในที่ลับ ชื่อว่า เสมอด้วยทิฐิ คือความเห็นชอบ

ธรรมทั้ง ๖ ประการนี้ เป็นธรรมเพื่อความระลึกถึงกัน ทำความรัก ทำความเคารพเป็นไปเพื่อสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทกัน เพื่อไม่ว่าทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพึงสมาทานสาราณียธรรมทั้ง ๖ ประการนี้ ประพฤติอยู่เถิดเธอก็มีความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน อันจักเป็นประโยชน์และความสุขแก่พวกเธอตลอดกาลนานผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับสร้างความสามัคคีและเอกภาพของหมู่ชนที่เรียกว่า สาราณียธรรมได้ครบถ้วน

^{๗๒} อภ.ป.(ไทย) ๓๖/๑๑๕/๑๗๕.

บริบูรณ์ เพราะสามารถปฏิบัติได้ถูกต้องตามหลักข้อสุดท้ายที่ท่านถือว่าเป็นจุดยอดที่ยึดกุมหลักข้ออื่นๆ เข้าไว้ทั้งหมด กล่าวคือข้อว่าด้วยทิวฐิสัมมัญญาตา หลักสารณียธรรม มี ๖ ประการ คือ

๑) เมตตากายกรรม หมายถึง ตั้งกายกรรมที่ประกอบด้วยเมตตาต่อเพื่อนร่วมงานร่วมกิจการร่วมชุมชน คือ ช่วยเหลือกิจธุระต่างๆ ด้วยความเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒) เมตตาวาจากรรม หมายถึง ตั้งวาจากรรมที่ประกอบด้วยเมตตา คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓) เมตตามโนกรรม หมายถึง ตั้งมโนกรรมที่ประกอบด้วยเมตตา คือ ตั้งจิตปรารถนาดีคิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๔) สาธารณโภคี หมายถึง แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

๕) สีลสัมมัญญา หมายถึง มีความประพฤติสุจริตตั้งงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวมไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖) ทิวฐิสัมมัญญา หมายถึง มีทิวฐิตีงามเสมอกัน มีความเห็นชอบร่วมกันตกลงกันได้ ในหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น กำจัดทุกข์หรือแก้ไขปัญหา^{๗๓}

สรุป หลักสารณียธรรม ๖ เป็นธรรมเพื่อความระลึกถึงกัน ทำให้เกิดความรัก ความเคารพ เป็นไปเพื่อสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน เป็นประโยชน์สุข มี ๖ ประการ คือ เมตตากายกรรม เมตตาวาจากรรม เมตตามโนกรรม สาธารณโภคี สีลสัมมัญญา และทิวฐิสัมมัญญา

๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

รัชดา บุญแก้ว ได้ศึกษา เรื่อง “กระบวนการพัฒนาชุมชนเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาชุมชนบ้านโคกเมือง ตำบลบางเหริย อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา” ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการพัฒนาชุมชนเชิงนิเวศควรดำเนินการอย่างน้อย ๔ ขั้นตอนหลักได้แก่ การเตรียมการเบื้องต้นและการศึกษาบริบทชุมชน การสร้างและตรวจสอบคุณภาพแผนการจัดกระบวนการเรียนรู้เรื่องชุมชนเชิงนิเวศ กระบวนการพัฒนาชุมชนเป็นชุมชนเชิงนิเวศ กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการสะท้อนผลการดำเนินการวิจัย และเกิดรูปแบบชุมชนเชิงนิเวศที่ออกแบบตามกรอบแนวคิดทั้ง ๕ กรอบใหญ่และ ๒๕ ประเด็นย่อย พร้อมแผนการดำเนินงานชุมชนเชิงนิเวศ

^{๗๓} ศรัณย์ วงศ์คำจันทร์, จริยธรรมกับมนุษย์, (กำแพงเพชร: มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, ๒๕๕๔),

บ้านโคกเมือง ทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน และพบว่าชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจและทัศนคติที่ดีต่อการพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนเชิงนิเวศ โดยมีปัจจัยเอื้อ ได้แก่ การเลือกพื้นที่ศึกษาทุนของชุมชน กระบวนการวิจัย และผู้วิจัยและทีมวิจัย สำหรับปัจจัยที่เป็นอุปสรรค ได้แก่ ผู้เข้าร่วมกระบวนการที่หลากหลาย ภาระหน้าที่ของผู้เข้าร่วมกระบวนการ งบประมาณในการบริหารจัดการกิจกรรมหรือโครงการ และการเชื่อมต่อกับภาคีเครือข่าย^{๗๔}

เพชรรัตน์ เพ็ชรภักดี ได้ศึกษาเรื่อง “การจัดการวางจรรยาบรรณชุมชนแบบครอบคลุมโดยใช้แนวคิดการพึ่งพากันของระบบนิเวศเมือง และเศรษฐกิจหมุนเวียนเพื่อนำไปสู่การจัดการขยะที่ยั่งยืนผ่านมิติด้านการบริหารจัดการเมือง” ผลการศึกษา พบว่าการคัดแยกขยะในระดับครัวเรือน ได้แก่ ขยะเปียกและขยะแห้ง เพื่อความสะดวกรวดเร็วในการจัดการระดับครัวเรือน ซึ่งไม่จำเป็นต้องดำเนินการตามรูปแบบในต่างประเทศ เนื่องจากในบริบทของไทย มีภาคส่วนไม่เป็นทางการอย่างธุรกิจรับซื้อของเก่าซึ่งมีประสิทธิภาพในการคัดแยกประเภท และชนิดขยะมากที่สุด โดยผลการวิจัยได้เสนอแนะการสร้างการบูรณาการระหว่างภาคส่วนเป็นทางการ (formal sector) โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อย่างองค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล ภาคส่วนกึ่งทางการ (semi-formal sector) อย่างบริษัทประชารัฐรักสามัคคี และภาคส่วนไม่เป็นทางการ (informal sector) ในระดับชุมชน ตามแนวคิดการพึ่งพาของระบบนิเวศเมือง (symbiosis concept)^{๗๕}

ธนกฤต เยี่ยมแสง ได้วิจัยเรื่อง “การจัดการผลกระทบของการพัฒนาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษา ชุมชนคีรีวง จังหวัดนครศรีธรรมราช” ผลจากการศึกษาพบว่าผลกระทบของการพัฒนาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างในชุมชนประกอบด้วย ด้านผังพื้นที่ ด้านโครงสร้างพื้นฐาน และด้านสิ่งก่อสร้าง การพัฒนาชุมชนคีรีวงขาดการคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในภาพรวม การบังคับใช้กฎหมายที่เข้มงวดของรัฐ โดยปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนมากที่สุดและควรได้รับการปรับปรุงแก้ไขเร่งด่วน คือ ธรรมชาติเสื่อมโทรม การบุกรุกหรือการรุกรานธรรมชาติและ การจัดการขยะ งานวิจัยนี้จึงนำเสนอแนวทางการพัฒนาชุมชนโดย กำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยเฉพาะพื้นที่ริมแม่น้ำ ระบบคมนาคมส่งเสริมการเดินทางเท้าและปั่นจักรยาน จัดตั้งโรงขยะในการจัดการขยะชุมชน กำหนดกฎเกณฑ์สิ่งก่อสร้างและการใช้งานอาคาร คือ การใช้วัสดุท้องถิ่นเป็นส่วนประกอบอาคารให้มีความสอดคล้องกับบริบทและส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด^{๗๖}

ยศภัทร ทิพย์จันทร์ ได้ศึกษาเรื่องแนวทางการบริหารจัดการขยะมูลฝอยโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีศึกษา เทศบาลตำบลท่าช้าง จังหวัดอ่างทอง พบว่า ๑. ผู้บริหารมีนโยบายในการลดปริมาณ

^{๗๔} รัชดา บุญแก้ว, กระบวนการพัฒนาชุมชนเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาชุมชนบ้านโคกเมือง ตำบลบางเหริยง อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา, **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม**, (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๖๑).

^{๗๕} เพชรรัตน์ เพ็ชรภักดี, การจัดการวางจรรยาบรรณชุมชนแบบครอบคลุมโดยใช้แนวคิดการพึ่งพากันของระบบนิเวศเมือง และเศรษฐกิจหมุนเวียนเพื่อนำไปสู่การจัดการขยะที่ยั่งยืนผ่านมิติด้านการบริหารจัดการเมือง, รายงานการวิจัย (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๖๕).

^{๗๖} ธนกฤต เยี่ยมแสง, การจัดการผลกระทบของการพัฒนาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษา ชุมชนคีรีวง จังหวัดนครศรีธรรมราช, **วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรม** (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และผังเมือง: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๖๒).

ขยะมูลฝอยโดยมุ่งผลสัมฤทธิ์ที่เป็นรูปธรรมและการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น และจัดเวทีในการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับสภาพปัญหาของขยะมูลฝอยในพื้นที่ และตัดสินใจในการทำโครงการและกิจกรรม ในกระบวนการบริหารจัดการจัดการขยะมูลฝอย ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน คือ การลดและการคัดแยกขยะ ณ แหล่งกำเนิด โดยมีโครงการคัดแยกขยะต้นทาง ได้แก่ กิจกรรมรับซื้อขยะ และกิจกรรมขยะแลกไข่ โครงการธนาคารขยะ เป็นต้น การเก็บรวบรวมขยะมูลฝอยและการส่งถ่ายและขนส่งขยะมูลฝอย ได้ดำเนินการวางแผนการจัดหาภาชนะรองรับขยะมูลฝอยบริเวณหน้าบ้านและจุดคัดแยกขยะชุมชน กำหนดเส้นทางการเก็บขยะ วันทำการจัดเก็บขยะ ค่าธรรมเนียมการเก็บขยะมูลฝอย รถเก็บขยะมูลฝอย และเจ้าหน้าที่เก็บขยะมูลฝอย ๒. ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการจัดการขยะมูลฝอย ประชาชนในเขตเทศบาลตำบลท่าช้าง ยังขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องขยะมูลฝอยและการคัดแยกขยะมูลฝอย ขาดจิตสำนึกและไม่ให้ความร่วมมือในการจัดการขยะเท่าที่ควร ภาชนะรองรับขยะมูลฝอยที่ตั้งบริเวณหน้าบ้านของประชาชนมียังไม่เพียงพอ กับปริมาณของขยะ และจุดคัดแยกขยะในชุมชนที่แบ่งถึงประเภทของขยะตั้งอยู่ห่างไกลจากบ้านเรือนของประชาชน สถานที่ส่งถ่ายขยะมูลฝอย คือ ศูนย์กำจัดขยะมูลฝอยรวมจังหวัดอ่างทอง ตั้งอยู่ ณ อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง ซึ่งห่างจากเทศบาลตำบลท่าช้าง ๓๐ กิโลเมตร ต้องใช้เวลาในการเดินทางไปส่งถ่าย และสิ้นเปลืองเชื้อเพลิง ๓. ข้อเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการจัดการขยะมูลฝอยโดยมีส่วนร่วมของชุมชน ในเขตเทศบาลตำบลท่าช้าง ได้แก่ ส่งเสริมศักยภาพของประชาชนโดยให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับขยะมูลฝอย ปัญหาขยะมูลฝอย การลดและการคัดแยกขยะ ณ แหล่งกำเนิด โดยการจัดอบรม ศึกษาดูงาน แต่งตั้งคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมและมูลฝอยเพื่อทำหน้าที่จัดทำระเบียบโดยการจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการขยะมูลฝอยระดับตำบล กำหนดระเบียบปฏิบัติในการลดและการคัดแยกขยะให้เป็นมาตรการบังคับ ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการเสนอแผนงาน/โครงการ/กิจกรรม และร่วมในการวางแผนกำหนดจุดรองรับขยะ จุดวางถังคัดแยกขยะของชุมชน ร่วมกำหนดเส้นทางการขนถ่ายและขนส่งขยะมูลฝอย ตลอดจนกำหนดวันและเวลาการส่งถ่ายและขนส่งขยะมูลฝอย และสร้างเครือข่ายกับชุมชนข้างเคียงในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน^{๗๗}

สลิลดา ไชยชมภู ได้ศึกษาเรื่อง “ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลนครปากเกร็ดจังหวัดนนทบุรี” ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลนครปากเกร็ด ประกอบด้วย ๖ ขั้นตอน คือ (๑) การประชาสัมพันธ์ รณรงค์ ให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย ตามหลักการ ๓Rs (Reduce: ใช้น้อย Reuse: ใช้ซ้ำ และ Recycle: นำกลับมาใช้ใหม่) แก่ประชาชนผ่านการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ของเทศบาลนครปากเกร็ดอย่างจริงจังและต่อเนื่อง (๒) การจัดการขยะมูลฝอยของประชาชน มีการคัดแยกขยะตั้งแต่ครัวเรือน ทำให้มีปริมาณขยะมูลฝอยที่จะให้เทศบาลนำไปกำจัดน้อยลง (๓) การจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลนครปากเกร็ด เทศบาลจะเข้าไปดำเนินการจัดเก็บขยะมูลฝอย แล้วนำไปกำจัดอย่างถูกวิธี (๔) การกำจัดขยะมูลฝอย เทศบาลจะนำขยะมูลฝอยไปกำจัด ณ สถานที่กำจัดมูลฝอยองค์การ

^{๗๗} ยศภัทร ทิพย์จันทร์, แนวทางการบริหารจัดการขยะมูลฝอยโดยมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษาเทศบาลตำบลท่าช้าง จังหวัดอ่างทอง, การค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การเมืองปกครอง), สาขาการเมืองการปกครองสำหรับนักบริหาร, (คณะรัฐศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๖๒).

บริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี ซึ่งเป็นรูปแบบการกำจัดขยะมูลฝอยแบบรวมศูนย์ของจังหวัดนนทบุรี กำจัดขยะโดยใช้วิธีการฝังกลบอย่างถูกหลักสุขาภิบาล (๕) การรายงานและติดตามผลการดำเนินงาน พนักงานขับรถเก็บขนขยะมูลฝอยและพนักงานเก็บขนขยะมูลฝอย ต้องรายงานผลการดำเนินงาน เพื่อให้ผู้บังคับบัญชาตรวจสอบและติดตามผลการดำเนินงาน (๖) การแจ้งข่าวสารของประชาชน หากประชาชนพบเห็นขยะตกค้าง หรือพบปัญหาเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย สามารถแจ้งเทศบาลได้ โดยตรงผ่านช่องทางการติดต่อต่าง ๆ และด้วยกระบวนการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลนครปากเกร็ดเหล่านี้ ทำให้เทศบาลนครปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ประสบความสำเร็จในการจัดการขยะมูลฝอย ซึ่งปัจจัยแห่งความสำเร็จในการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลนครปากเกร็ด ได้แก่ ปัจจัยด้านผู้นำ ปัจจัยด้านกระบวนการจัดการขยะมูลฝอย ปัจจัยด้านสถานที่กำจัดขยะมูลฝอย ปัจจัยด้านงบประมาณ และปัจจัยด้านการมีส่วนร่วม โดยเทศบาลในเขตอื่น ๆ สามารถนำกระบวนการจัดการขยะมูลฝอยและปัจจัยแห่งความสำเร็จในการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลนครปากเกร็ดไปปรับใช้ในพื้นที่ของตนเองได้^{๗๘}

ธรรมนิธย์ สุขอนันต์ งานวิจัยนี้ได้ศึกษา เรื่อง “ประสิทธิผลในการบริหารการจัดการเก็บขยะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีเทศบาลเมืองบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี” จากการวิจัยพบว่า เทศบาลเมืองบางบัวทองในอดีตไม่มีระบบการบริหารการจัดการเก็บขยะที่ดีพอ ทำให้มีปริมาณขยะตกค้างเป็นจำนวนมาก แม้ว่าเทศบาลจะเคยรณรงค์ให้มีการจัดการขยะโดยใช้หลัก ๓R ซึ่งประกอบด้วย Recycle (การนำกลับมาใช้ใหม่) Reuse (การใช้ซ้ำ) และ Reduce (การลดปริมาณการใช้) แต่การคัดแยกขยะตามหลักการที่ว่าก็ยังไม่ได้ผลตามที่เทศบาลต้องการ จนกระทั่งได้มีการออกเทศบาล เรื่อง การรักษาความสะอาด จึงเป็นผลให้ประชาชนใส่ใจกับการคัดแยกขยะมากขึ้น ประกอบกับในภายหลังที่เทศบาลได้ร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และภาคเอกชน จึงทำให้การจัดการเก็บขยะของเทศบาลเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น ทำให้ภาพรวมการแก้ไขปัญหาขยะตกค้างของเทศบาลในปัจจุบันอยู่ในเกณฑ์ที่ดี แม้ว่าจะมีปัญหาเรื่องถังขยะไม่พอ ไม่สามารถทำลายขยะอันตรายและขยะติดเชื้อได้ทั้งหมด แต่โดยรวมก็ยังถือว่าเป็นชุมชนสะอาดน่ามอง ประชาชนในเขตเทศบาลให้ความร่วมมือกับเทศบาล ไม่สร้างขยะเพิ่มเติมจนเป็นภาระหนักแก่เทศบาลดังที่เคยเป็น^{๗๙}

พิทักษ์ ดาวัน ได้ศึกษา เรื่อง “การบริหารจัดการขยะมูลฝอยชุมชน “จังหวัดสะอาด” : กรณีศึกษาจังหวัดเลย” พบว่า จังหวัดเลยได้ตระหนักถึงความสำคัญและมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาขยะโดยใช้หลักการ ๓Rs : Reduce Reuse และ Recycle ในการจัดการขยะต้นทาง และได้กำหนดหลักการจัดการขยะมูลฝอยแบบครบวงจร โดยใช้หลัก ๖Rs ในการจัดการขยะกลางทาง ซึ่งกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการเอง ส่วนปลายทางกำหนดให้มีการกำจัดขยะมูลฝอยให้ถูกต้อง

^{๗๘} สลิลดา ไชยชมภู ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลนครปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี. การค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การเมืองปกครอง), สาขาการเมืองการปกครองสำหรับนักบริหาร, (คณะรัฐศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๖๒).

^{๗๙} ธรรมนิธย์ สุขอนันต์, ประสิทธิผลในการบริหารการจัดการเก็บขยะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: ศึกษาเฉพาะกรณีเทศบาลเมืองบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี, การค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การเมืองปกครอง), สาขาการเมืองการปกครองสำหรับนักบริหาร, (คณะรัฐศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๖๑).

ตามหลักสุขาภิบาลและการจัดกลุ่ม Clusters ในการจัดการขยะ มูลฝอย การบริหารจัดการขยะมูลฝอยของจังหวัดเลยเน้นการมีส่วนร่วม โดยมีผู้บริหารระดับจังหวัด ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัดรองผู้ว่าราชการจังหวัดหัวหน้าส่วนราชการนายอำเภอ รวมถึงผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นท้องถิ่นกำนันผู้ใหญ่บ้าน และหมู่บ้าน/ชุมชนร่วมกันดำเนินการอย่างจริงจัง โดยมีกลไกสำคัญคือ คณะกรรมการและคณะทำงานขับเคลื่อนตั้งแต่ระดับจังหวัด อำเภอ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหมู่บ้าน/ชุมชน นอกจากนี้ มีการคิดค้นนวัตกรรมเกี่ยวกับการบริหารจัดการขยะเพื่อให้เกิดมูลค่าเพิ่ม โดยการสนับสนุนองค์ความรู้จากภาคส่วนต่าง ๆ อาทิ นวัตกรรมประเภทเครื่องใช้หรือสิ่งประดิษฐ์ นวัตกรรมประเภทการแปรรูปขยะมูลฝอย และนวัตกรรมประเภทการรวมกลุ่มทางสังคม เป็นต้น ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการจัดการขยะมูลฝอยชุมชนของจังหวัดเลย พบว่า (๑) นโยบายการบริหารจัดการขยะมูลฝอยชุมชน “จังหวัดสะอาด” มีความชัดเจนส่งผลให้ภาคส่วนต่าง ๆ โดยเฉพาะจังหวัดและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการได้ (๒) แนวคิดของผู้บริหาร/หัวหน้าส่วนราชการ ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างจังหวัดเลยให้เป็นเมืองสะอาดและเป็นผู้นำที่ดีในการดำเนินกิจกรรมและติดตามผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง (๓) การอาศัยกลไกระดับจังหวัดในการนำนโยบายไปปฏิบัติ คือ กลไกการสั่งการและการบริหารราชการของผู้ว่าราชการจังหวัด ซึ่งมีอำนาจการบังคับบัญชา รวมทั้งมีเป้าหมายและแรงจูงใจที่ชัดเจนทำให้สามารถถ่ายทอดนโยบายไปสู่เจ้าหน้าที่ปฏิบัติและสามารถดำเนินการตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ได้ และ (๔) การมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียซึ่งเป็นกลไกหลัก (Key Actor) คือ ผู้บริหารของจังหวัด ส่วนราชการหน่วยงานภาครัฐที่ได้รับมอบหมาย และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียซึ่งเป็นผู้สนับสนุน (Facilitator) คือ วัด โรงเรียน ชุมชน สมาคมแม่บ้านมหาดไทยจังหวัดเลย องค์กรภาคเอกชนต่าง ๆ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียซึ่งเป็นผู้จัดการเครือข่าย (Network Manager) ส่วนราชการซึ่งเป็นหน่วยงานที่ได้รับมอบหมายหลัก องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ ผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มอาชีพต่าง ๆ และ หุ่นส่วนความร่วมมือการทำงาน (Partnership) ได้แก่ ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ ผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ภายในชุมชน และประชาชนในพื้นที่^{๕๐}

นภนต์สันต์ ร่อนทองชัย ได้ศึกษา เรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย กรณีศึกษาเทศบาลเมืองประจวบคีรีขันธ์ อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์” พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนอยู่ในระดับ ให้ข้อมูลข่าวสาร ๔ ชุมชนคือชุมชนตลาดสด ชุมชนหลังสถานีรถไฟ ชุมชนหน้าสถานีรถไฟและชุมชนบ้านค่าย เนื่องจากทั้ง ๔ ชุมชนได้รับข้อมูลการจัดการขยะละแนวคิดหลักการ ๓R ผ่านประธานชุมชนและเสียงตามสายเท่านั้น และอีก ๑ อยู่ในระดับสร้างความร่วมมือคือชุมชนหัวบ้าน เนื่องจากในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ มีการตัดสินใจร่วมกันของทั้งประชาชนและเทศบาลเมืองประจวบคีรีขันธ์ ในส่วนของการมีส่วนร่วมในการลดขยะจากแหล่งกำเนิดของประชาชน ทั้ง ๕ ชุมชนมีการนำเอาหลัก ๓R เข้ามาเป็นแนวทางหลักในการลดปริมาณขยะจากแหล่งกำเนิดอยู่

^{๕๐} พิทักษ์ ดาวัน, การบริหารจัดการขยะมูลฝอยชุมชน “จังหวัดสะอาด”: กรณีศึกษาจังหวัดเลย. การค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การเมืองปกครอง), สาขาการเมืองการปกครองสำหรับนักบริหาร, (คณะรัฐศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๖๓).

ในระดับปานกลาง เห็นได้จากพฤติกรรมของประชาชนทั้ง ๕ ชุมชนทั้งการ การลดการใช้ (Reduce) การใช้ซ้ำ (Reuse) และการนำกลับไปใช้ใหม่ (Recycle) ซึ่งโดยส่วนมากจะเป็นเรื่องการนำกลับไปใช้ใหม่ (Recycle) ที่มีพฤติกรรมชัดเจนที่สุด โดยมีปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดการลดขยะจากแหล่งกำเนิด คือ การประชาสัมพันธ์ของเทศบาลโดยการใช้โครงการคัดแยกขยะที่ถนนคนเดินซึ่งจะมีการประชาสัมพันธ์ถึง หลักการในการแยกขยะแต่ละชนิดเพื่อเป็นการแยกวัสดุออกจากขยะและนำวัสดุเหล่านั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์อีกครั้งเพื่อเป็นการลดขยะจากแหล่งกำเนิด และอีกปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดการลดขยะจากแหล่งกำเนิด คือ ประธานชุมชน โดยที่ประธานชุมชนนั้นทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างเทศบาลและประชาชนในการประชาสัมพันธ์ถึง นโยบาย และกิจกรรมโครงการต่างๆของเทศบาล ในส่วนของปัจจัยที่เป็นอุปสรรค คือ งบประมาณในการดำเนินซึ่งถ้าเทศบาลขาดงบประมาณหรืองบประมาณไม่เพียงพอ ทำให้ในการบริหารจัดการต่างๆไม่ประสบผลสำเร็จตามที่คาดหวังไว้^{๕๑}

แทนทัศน์ เพ็ญขุนทด ได้ศึกษา เรื่อง “การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมการจัดการระบบนิเวศป่าชายเลนแม่น้ำเวฬุ จังหวัดจันทบุรี” พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ ๖ บ้านสีลำเทียน และหมู่ที่ ๒ บ้านปากน้ำเวฬุหรือบ้านโรงไม้เป็นชาวบ้าน ชาวประมง และเกษตรกรเพาะเลี้ยงเป็นส่วนใหญ่ เกินกว่า กึ่งหนึ่งเป็นผู้หญิง อยู่ในช่วงอายุ ๕๑ – ๖๐ ปี การศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี อาชีพหลักทำประมง รองลงมา คือทำธุรกิจส่วนตัว มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนอยู่ในช่วง ๑๐,๐๐๑ – ๑๕,๐๐๐ บาท มีประสบการณ์ด้านการดูแล รักษาป่าชายเลนแม่น้ำเวฬุเป็นเวลา ๑๐ – ๑๕ ปี มีลักษณะเครือข่ายทางสังคมแบ่งเป็น ขนาดของ เครือข่ายสนทนาเฉลี่ยเท่ากับ ๕.๑๖๙ คน ลักษณะสายสัมพันธ์แบบสนิทที่เกิดขึ้นเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๔๐๖ คน และลักษณะความสัมพันธ์แบบผิวเผินมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๑.๕๘๙ คน ตัวเชื่อมความสัมพันธ์มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ ๙.๖๙๓ คน ความหนาแน่นของเครือข่าย และระยะเวลาในการรักษาความสัมพันธ์มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๕๗ ชั่วโมง/สัปดาห์บุคคล ศูนย์กลางของเครือข่ายและบุคคลที่ใกล้ชิดของสมาชิกเครือข่าย คือ แกนนำกลุ่ม ของหมู่ที่ ๕ บ้านนา กุ้ง บุคคลเชื่อมโยงเครือข่าย คือ กลุ่มเกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงของหมู่ที่ ๖ ประโยชน์ของ เครือข่ายทางสังคมในเรื่องการช่วยแนะนำความรู้ในกระบวนการจัดการระบบนิเวศป่าชายเลน มี ประโยชน์มากที่สุด รองลงมา คือ การใช้อ้างอิงเพื่อเข้าถึงบุคคลอื่น หรือสร้างความน่าเชื่อถือ^{๕๒}

สิทธิชัย คำเฟื่องฟู ได้ศึกษา เรื่อง “เครือข่ายทางสังคมในการฟื้นฟูพื้นที่ป่าไม้จังหวัดน่าน” ผลการศึกษาชี้ให้เห็นพัฒนาการของเครือข่ายทางสังคมในการฟื้นฟูพื้นที่ป่าไม้จังหวัดน่าน ได้แก่ ๑) เครือข่ายการมีส่วนร่วมภาคประชาชนเพื่อการจัดการป่าสงวนหมู่บ้าน/ตำบล ๒) เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดน่าน ๓) เครือข่ายพัฒนาทางเลือกเพื่อการจัดการที่ดินทำกินเพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรป่าต้นน้ำน่าน และ ๔) เครือข่ายการบริหารพื้นที่รูปแบบพิเศษเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนในพื้นที่จังหวัดน่าน (น่านแซนบอกรี) เครือข่ายเหล่านี้มีพัฒนาการไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและสภาพพื้นที่ป่าไม้ในจังหวัด

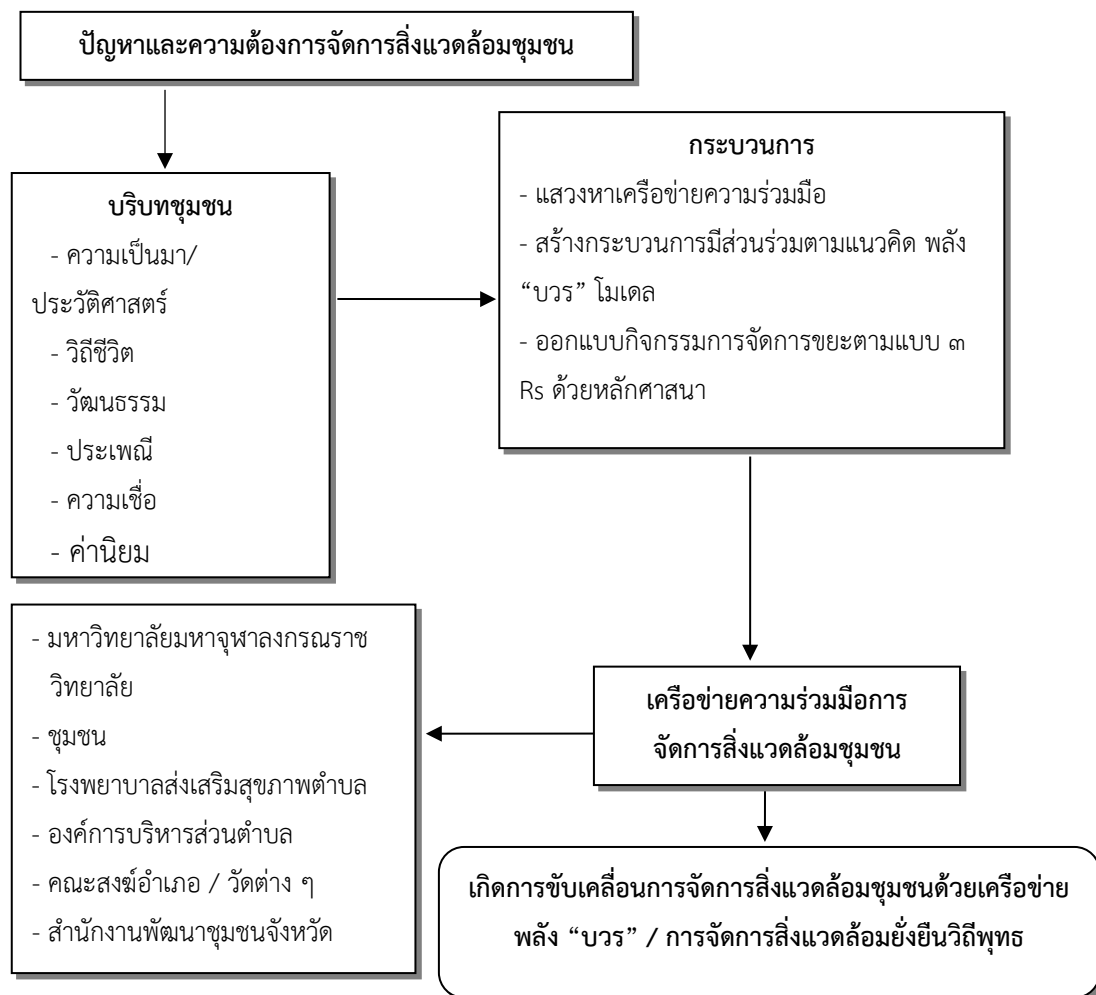
^{๕๑} นกนัตสันต์ ร่อนทองชัย, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย: กรณีศึกษา เทศบาลเมืองประจวบคีรีขันธ์, การค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การเมืองปกครอง), สาขาการเมืองการปกครองสำหรับนักบริหาร, (คณะรัฐศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๖๑).

^{๕๒} แทนทัศน์ เพ็ญขุนทด, การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมการจัดการระบบนิเวศป่าชายเลนแม่น้ำเวฬุ จังหวัดจันทบุรี, รายงานการวิจัย, (คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๗).

น่าน โดยมีกลไกการขับเคลื่อนที่แตกต่างกันตามลำดับ ดังนี้ ๑) การพัฒนากลไกสังคมในภาคประชาชนเพื่อต่อต้านกลไกการจัดการป่าของภาครัฐ ๒) การขยายเครือข่ายภาคประชาชนเพื่อเชื่อมโยงการทำงานร่วมกับภาครัฐ และเอกชน ๓) การพัฒนากลไกทางสังคมโดยภาครัฐเป็นตัวประสาน (ภายใต้วาทกรรมประชารัฐ) และ ๔) การนำกลไกการตลาดในภาคเอกชนมาปรับใช้ร่วมกับกลไกการฟื้นฟูป่าไม้ของภาครัฐ กลไกเหล่านี้ได้มีการพัฒนาต่อยอดจากผลสัมฤทธิ์และข้อจำกัดในการจัดการของเครือข่ายระดับพื้นที่/ชุมชนในจังหวัดน่าน และเครือข่ายหน่วยงานของรัฐในการแก้ไขปัญหาทรัพยากรป่าไม้และที่ดินทำกินร่วมกับชุมชน ข้อค้นพบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เครือข่ายทางสังคมในการฟื้นฟูพื้นที่ป่าไม้จังหวัดน่านกำลังมีการเปลี่ยนผ่านจากยุคเครือข่ายการจัดการสังคมโดยภาคประชาสังคมไปสู่ยุคเครือข่ายการจัดการสังคมโดยภาครัฐ ซึ่งมีภาคประชาชน และภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศร่วมกับรัฐมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การดำเนินการของเครือข่ายดังกล่าวยังก่อให้เกิดข้อคำถามเกี่ยวกับความไม่คล่องตัวของลักษณะโครงสร้างและแนวทางการขับเคลื่อนเครือข่ายในการปฏิบัติงานในพื้นที่ และความเป็นไปได้ของกลไกการเงินที่จะนำมาใช้เพื่อการส่งเสริมอาชีพทางเลือกที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้คนกับป่าอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน ทั้งนี้ ข้อคำถามดังกล่าวนำมาซึ่งข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมในการฟื้นฟูพื้นที่ป่าไม้ให้ยั่งยืนในพื้นที่จังหวัดน่านที่สำคัญได้แก่ การพัฒนารูปแบบลักษณะโครงสร้างของเครือข่ายที่เอื้อต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกหลายระดับ เช่น การแบ่งตามระดับการขับเคลื่อนเชิงนโยบาย และระดับการขับเคลื่อนการปฏิบัติงาน การกระจายอำนาจให้ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมของในการจัดการและการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าไม้อย่างแท้จริง และการจัดตั้งกองทุนจัดการพื้นที่ป่าไม้ในระดับหมู่บ้านและระดับผืนป่า เพื่อสนับสนุนให้เกิดการจัดการตนเองในระดับต่างกัน^{๘๓}

^{๘๓} สิทธิชัย คำเฟื่องฟู, เครือข่ายทางสังคมในการฟื้นฟูพื้นที่ป่าไม้จังหวัดน่าน, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการสิ่งแวดล้อม), (คณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๖๑).

๒.๙ กรอบแนวคิดการวิจัย

แผนภาพที่ ๒.๓ กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ” เป็นการวิจัยเพื่อศึกษาสภาพปัญหาของชุมชน ผลกระทบจากขยะต่อระบบนิเวศชุมชน พัฒนารูปแบบการจัดการระบบนิเวศชุมชน และสร้างเครือข่ายการจัดการขยะที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ นำไปสู่การจัดการระบบนิเวศชุมชน และการจัดสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีขั้นตอน ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่การวิจัยและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ด้วยวิธีศึกษาบริบทพื้นที่วิจัย ในประเด็นเกี่ยวกับสภาพทั่วไป ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต สภาพปัญหาของชุมชน ผลกระทบจากขยะต่อระบบนิเวศชุมชน แนวการจัดการระบบนิเวศชุมชน และแนวทางสร้างเครือข่ายการจัดการขยะ นำไปสู่การพัฒนา ระบบนิเวศ และเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๒ พื้นที่ ได้แก่ ๑) พื้นที่ภาคกลาง โดยใช้ ชุมชนบ้านในแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสарภักดิ์ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหน่วยในการวิเคราะห์ จากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ **ควบคู่กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการภาคสนาม (Action Research)** ด้วยวิธีศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเชื่อ ค่านิยม จากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิในท้องถิ่น เพื่อนำข้อมูลทั้งสองส่วนไปสังเคราะห์เข้าสู่กระบวนการพัฒนากิจกรรม เพื่อแก้ไขปัญหาในพื้นที่อย่างยั่งยืน (Research and Development) สร้างกระบวนการแก้ไขปัญหาผลกระทบจากขยะต่อระบบนิเวศชุมชน พัฒนารูปแบบการจัดการระบบนิเวศชุมชนวิถีพุทธ และสร้างเครือข่ายการจัดการขยะที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ นำไปสู่การจัดการระบบนิเวศชุมชน และเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน มีรายละเอียดดังนี้

๑. การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน ดังนี้

๑.๑ การศึกษาแนวคิดและทฤษฎีจากวรรณกรรมต่างๆ (Review Literature) เช่น หนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสาร เพื่อนำองค์ความรู้มากำหนดเป็นกรอบในการศึกษา และออกแบบการวิจัย เช่น องค์ความรู้เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดการสิ่งแวดล้อม เครือข่ายทางสังคม เป็นต้น เพื่อนำแนวคิด หลักการทางวิชาการต่างๆ ไปเป็นแนวทางในการกำหนด กิจกรรมเชิงปฏิบัติการภาคสนาม เช่น แนวทางการระดมความเห็นเพื่อสะท้อนปัญญาด้านระบบนิเวศ และปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชน การปลูกจิตสำนึกของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน การพัฒนาเครือข่ายการจัดการขยะในชุมชน การลดการใช้ทรัพยากรในการจัดการขยะ และการคัดแยกขยะจากต้นทาง รวมถึงการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ร่วมกัน

๑.๒ ศึกษาบริบทเชิงพื้นที่ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ความเชื่อ และค่านิยมของชุมชน เพื่อสร้างองค์ความรู้เป็นเครื่องมือในการตีความถึงภูมิหลังของการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากจดหมายเหตุ หนังสือ รายงานการวิจัย ภาพถ่ายและเอกสาร เป็นต้น ซึ่งเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจากส่วนที่ได้จากการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลภาคสนาม

๑.๓ เป็นการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดการดำเนินกิจกรรมเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับนโยบายแห่งรัฐ เพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินงาน เพื่อให้กิจกรรมสอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่สอดคล้องกับหน่วยงานภาครัฐในระดับท้องถิ่น และตอบโจทย์การพัฒนาประเทศไปพร้อม ๆ กัน

๑.๔ หลังจากนั้นคณะผู้วิจัยได้สรุปผลการศึกษาทั้ง ๓ ส่วน ดังที่กล่าวมาแล้ว ไปยืนยันข้อมูลร่วมกับผลการวิจัยภาคสนามนอกเหนือจากการยืนยันความถูกต้องของข้อมูล เป็นการนำแนวคิด หลักการ รูปแบบ ชุดความรู้ สร้างกระบวนการพัฒนากิจกรรมเกี่ยวกับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศ การปลูกจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อม การพัฒนาเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธร่วมกับชุมชนที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของท้องถิ่นให้เป็นรูปธรรมต่อไป

๒. การวิจัยเชิงปฏิบัติการภาคสนาม (Action Research) โครงการวิจัยเรื่อง “การพัฒนา ระบบนิเวศ และเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ” เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเด็นในการวิจัย ได้กำหนดขั้นตอนการศึกษา ไว้ดังนี้

๑. ศึกษาสภาพทั่วไปเกี่ยวกับชุมชนในภาพรวม ด้วยวิธีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ ซึ่งเป็นขั้นตอนหนึ่งในการสร้างเครือข่ายและเป็นจุดเริ่มต้นที่เน้นการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ เพื่อเปิดโอกาสให้หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ใช้เวทีดังกล่าวให้ผู้แทนในแต่ละภาคส่วนได้แสดงความคิดเห็น เพื่อสะท้อนปัญหาและแนวทางแก้ไข และที่สำคัญเป็นการค้นหาผู้แทนหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการขับเคลื่อนการวิจัยเชิงปฏิบัติการในขั้นตอนต่อไป

๒. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้ ๑) ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ ทั้งในและนอกพื้นที่ ได้แก่ เทศบาลตำบลท่ากว้าง และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒) ผู้แทนองค์กรทางศาสนา เจ้าอาวาสวัดสันดอนมูล (บ้านแคว) และ ๓) ผู้นำชุมชนและผู้แทนภาคประชาชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ผู้แทนกลุ่มอาชีพ ประชาชนชาวบ้าน ผู้แทนชาวบ้านในพื้นที่ เป็นการเก็บข้อมูลในเชิงลึกเพื่อประโยชน์ในการสร้างชุดความรู้เกี่ยวกับบริบทชุมชน ความต้องการ และแนวทางการดำเนินงาน นำมาเข้าสู่กระบวนการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมในการคิด การลงมือทำ การวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกัน การรับผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน รวมถึงการบริหารจัดการกลุ่มเครือข่ายเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในระยะยาว

๓. พัฒนารูปแบบกิจกรรมให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชนบนพื้นฐานของวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ และค่านิยมของชุมชน ขับเคลื่อนด้วยพลัง “บวร” ที่ประกอบด้วย บ้าน วัด และหน่วยงานราชการเป็นกลไกสำคัญในขับเคลื่อนกิจกรรมการทำงานพัฒนาระบบนิเวศ และพัฒนาเป็นเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ

๔. การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussions) เป็นขั้นตอนที่สร้างขึ้นในภายหลังจากการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อระดมความเห็น การสัมภาษณ์เชิงลึก และการพัฒนากิจกรรมเพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูล และวิเคราะห์ถึงความสำเร็จจากกระบวนการที่วางไว้ เพื่อที่จะรับฟังข้อเสนอแนะเพิ่มเติมที่จะสนับสนุนการพัฒนาระบบนิเวศ และเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธในพื้นที่วิจัย

๓.๒ พื้นที่การวิจัยและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่การวิจัย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) เป็นตัวแทนในการให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก ประชุมเชิงปฏิบัติการ และผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ มีรายละเอียด ดังนี้

๑. พื้นที่ในการวิจัยในครั้งนี้ ใช้พื้นที่ในเขตปกครองของเทศบาลตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ทั้งหมด ๗ ชุมชน ประกอบด้วย หมู่ที่ ๑ บ้านหัวหลิม หมู่ที่ ๒ บ้านหนองโป่ง หมู่ที่ ๓ บ้านแคว หมู่ที่ ๔ บ้านร่องเตือ หมู่ที่ ๕ บ้านโนนแคว หมู่ที่ ๖ บ้านท่ากว้าง หมู่ที่ ๗ บ้านแควดุ่น โดยมีฐานปฏิบัติการวิจัย ๑ ชุมชน คือ ชุมชนบ้านโนนแคว

๒. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้ ๑) ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ จำนวน ๕ คน ทั้งในและนอกพื้นที่ ได้แก่ เทศบาลตำบลท่ากว้าง และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒) ผู้แทนองค์กรทางศาสนา หรือ วัด จำนวน ๑ รูป ได้แก่ เจ้าอาวาสวัดสันดอนมูล (บ้านแคว) และ ๓) ผู้นำชุมชนและผู้แทนภาคประชาชน ได้แก่ ผู้นำชุมชนและผู้แทนภาคประชาชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ผู้แทนกลุ่มอาชีพ ประชาชนชาวบ้าน ประชาชนในพื้นที่ จำนวน ๑๐ คน รวม ๑๗ คน

๓. การประชุมเชิงปฏิบัติการ เป็นการประชุมของเครือข่ายที่เป็นตัวแทนทั้ง ๓ ฝ่าย จากหน่วยงานภาครัฐ ผู้นำชุมชน และประชาชนในพื้นที่

๔. การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussions) เป็นขั้นตอนที่สร้างขึ้นในภายหลังจากการประชุมเพื่อระดมความเห็น การสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูล และการพัฒนากิจกรรม โดยจัดให้มีกลุ่มสนทนาประมาณ ๘-๑๐ คน ซึ่งเป็นตัวแทนของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม ทำหน้าที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิยืนยันและจุดประเด็นในการสนทนา เพื่อชักจูงให้กลุ่มเกิดแนวคิดและแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นหรือแนวทางการสนทนาอย่างกว้างขวางละเอียดลึกซึ้ง ในประเด็นการพัฒนากิจกรรมในพื้นที่วิจัย

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ประกอบด้วย การประชุมเชิงปฏิบัติการ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง การประชุมกลุ่มเฉพาะ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยการใช้แบบการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Structured Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่มีการใช้แบบฟอร์มที่มีการเตรียมการ มีแผนการสัมภาษณ์ และการบริหารการสัมภาษณ์จัดเตรียมไว้อย่างค่อนข้างแน่นอนเป็นการล่วงหน้า การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างนี้มีลักษณะการดำเนินงานที่เป็นมาตรฐานหรือเป็นทางการ ผู้ให้สัมภาษณ์ทุกคนจะตอบคำถามเดียวกัน และถามคำถามก่อนหลังเรียงตามลำดับเหมือนกัน ผู้สัมภาษณ์จะต้องอ่านคำถามตามลำดับในแบบสัมภาษณ์ แบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ เป็นข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย ชื่อ นามสกุล ที่อยู่ ตำแหน่ง สังกัด และเบอร์โทร

ส่วนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของพื้นที่วิจัย ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านเศรษฐกิจ ๒) ด้านสังคม ๔) ด้านการเมือง

ส่วนที่ ๓ เป็นคำถามเกี่ยวกับปัญหาาระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อมชุมชน

ส่วนที่ ๔ เป็นคำถามเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาระบบนิเวศ และเครือข่ายการจัดสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน พร้อมข้อเสนอแนะ

๒. การประชุมเชิงปฏิบัติการ จัดทำขึ้นเพื่อรวบรวมข้อมูลสำคัญในภาพรวมจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความเป็นมาของผู้คนในท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และประเพณี รวมถึงภูมิปัญญาเพื่อนำไปสู่การจัดการจัดการขยะอย่างมีส่วนร่วม รวบรวมเป็นหมวดหมู่เพื่อประโยชน์ต่อการจัดการข้อมูลจากภาคสนาม

๓. การประชุมกลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ร่วมกับกลุ่มเครือข่ายในการดำเนินงานวิจัย การสนทนากลุ่ม เป็นการสัมภาษณ์ในอีกรูปแบบหนึ่งที่รวบรวมข้อมูลจากการสนทนากับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในประเด็นปัญหาที่เฉพาะเจาะจง โดยมีผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม (Moderator) เป็นผู้คอยจุดประเด็นในการสนทนา เพื่อชักจูงให้กลุ่มเกิดแนวคิดและแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นหรือแนวทางการสนทนาอย่างกว้างขวางละเอียดลึกซึ้ง โดยมีผู้เข้าร่วมสนทนา ๘-๑๐ คน การสนทนากลุ่มมีจุดมุ่งหมายเพื่อค้นหาประเด็นของเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ยังไม่มีความรู้มาก่อน (Exploratory) การหาคำอธิบายสำหรับปรากฏการณ์บางอย่าง (Explanatory) การประเมินสถานการณ์ (Assessment) หากมีข้อประเด็นเพิ่มเติมจะใช้การประชุมผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านเพื่อรับฟังข้อเสนอแนะเพิ่มเติมตามความเหมาะสม

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล/การดำเนินการที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลและแนวปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา จำแนกเป็น ๔ ขั้นตอน ดังนี้

๑) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิหรือเชิงเอกสาร โดยการค้นคว้าจากหนังสือ ตำรา จดหมายเหตุ วารสาร รายงานการวิจัย หรืออื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎีเพื่อนำมาออกแบบและกำหนดทิศทางการดำเนินงานในภาพรวมของโครงการวิจัย และเป็นการค้นคว้าเชิงเอกสารเกี่ยวกับบริบทและปัญหาในระดับชุมชน หลังจากนั้นได้ทำการจัดกลุ่มข้อมูลตามประเภทของปัญหา เพื่อให้สะดวกต่อการนำข้อมูลไปใช้ในพัฒนารูปแบบการจัดการระบบนิเวศชุมชน และเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ และยืนยันข้อมูลจากภาคสนาม ในการตีความในขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูลได้อย่างแม่นยำยิ่งขึ้น

๒) การสัมภาษณ์เชิงลึก มีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้ คัดเลือกตัวแทนในแต่ละกลุ่มขึ้นมาทำหน้าที่ให้ข้อมูลในชั้นปฐมภูมิ หลังจากได้ผู้แทนแต่ละกลุ่มแล้ว ผู้วิจัยจึงจะเริ่มดำเนินการสัมภาษณ์ โดยมีแนวปฏิบัติดังนี้ส่งหนังสือและแบบสัมภาษณ์ พร้อมหนังสือยินยอมการเข้าร่วมกิจกรรม โดยมีคำชี้แจงรายละเอียดทุกขั้นตอน ก่อนที่จะดำเนินการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลภาคสนามเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับการวิจัย

๓) การเก็บข้อมูลจากการประชุมเชิงปฏิบัติการ มีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้ ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง ด้วยการเชิญผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมด โดยยังไม่ได้กำหนดว่าใครจะเป็นผู้แทนหน่วยงาน เป็นการระดมความเห็นในภาพกว้าง หลังจากผู้เกี่ยวข้องได้ร่วมประชุมแล้ว ผู้ดำเนินการประชุมได้ชี้แจงวัตถุประสงค์ในประชุมให้เป็นไปตามจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยมีจุดประสงค์ที่จะค้นหาแนวทางการพัฒนาระบบนิเวศชุมชน และเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธ การดำเนินงานทุกขั้นตอน กำหนดให้มีผู้ช่วยผู้วิจัยทำหน้าที่บันทึกข้อมูลโดยใช้

เครื่องบันทึกเสียง การบันทึกคำสำคัญ ถ่ายภาพเพื่อประกอบในการทำผลการวิจัย โดยแจ้งให้ผู้เข้าร่วมการประชุมทราบว่าข้อมูลที่ได้จากการประชุมจะไม่ส่งผลกระทบต่อใคร ๆ แก่ผู้เข้าร่วมประชุมในครั้งนี้

๔) การสนทนากลุ่มเฉพาะ มีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้ ขั้นตอนนี้จะจัดขึ้นหลังจากที่โครงการได้ดำเนินการมาแล้วระยะหนึ่ง โดยการเชิญผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นผู้บริหารหรือผู้นาองค์กรจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เพื่อทำหน้าที่ยืนยันข้อมูลจากการวิจัยภาคสนาม และให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม เพื่อให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์มากขึ้น ส่วนรายละเอียดในขั้นตอนการประชุมกลุ่มเฉพาะนั้น ผู้วิจัยจะออกหนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิตามที่กำหนดไว้ พร้อมเอกสารแนบประกอบด้วย รายงานผลการวิจัยเบื้องต้น แผนการดำเนินงาน และประเด็นสำคัญในการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยได้กำหนดให้มีผู้ดำเนินการประชุม เพื่อให้เป็นไปตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ โดยให้ผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอความเห็นแบ่งเป็นรอบๆ ละ ๕ นาที ต่อคน ไล่ไปที่ละประเด็นจนครบ ในแต่ละประเด็นอาจถามตอบได้หลายรอบจนกว่าข้อมูลจะอิ่มตัวและได้ข้อสรุป และเปิดโอกาสให้ผู้ทรงคุณวุฒิได้แสดงความเห็นเพิ่มเติมในประเด็นที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ต่องานวิจัย หลังจากนั้นผู้ดำเนินการประชุมจะสรุปที่ละประเด็นต่อที่ประชุมเพื่อเป็นการยืนยันความถูกต้องของข้อมูลต่อไป

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ใช้อุปกรณ์เพื่อบันทึกข้อมูล และขออนุญาตก่อนที่จะดำเนินการบันทึกเสียง จดบันทึกข้อมูล และถ่ายภาพระหว่างการประชุมเชิงปฏิบัติการ การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มเฉพาะทุกขั้นตอน เพื่อเป็นหลักฐานประกอบรายงานการวิจัย

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูล (data) ข้อเท็จจริงหรือรายละเอียดของสิ่งต่างๆ ซึ่งอาจเป็นตัวเลขหรือข้อความเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่จะนำมาเป็นหลักฐานในการหาข้อยุติเป็นคำตอบต่อสิ่งที่กำลังศึกษา ดังนั้นผู้วิจัยจึงแบ่งข้อมูลออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่ ประเภทของข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล และการวิเคราะห์ มีรายละเอียด ดังนี้

๑. ประเภทของข้อมูล

คณะผู้วิจัยได้แบ่งข้อมูลการวิจัยออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

ข้อมูลเชิงคุณภาพ (qualitative data) คือ รายละเอียดหรือข้อเท็จจริงที่มีลักษณะเป็นความคิดเห็น ความเชื่อ เจตคติ คุณค่า โลกทัศน์ ความรู้ พฤติกรรม วิถีชีวิต ปฏิสัมพันธ์ โครงสร้างทางสังคม กระบวนการภายในกลุ่มหรือองค์กร การรับรู้ อารมณ์ ความรู้สึก เป็นข้อมูลที่มีลักษณะเป็นข้อความหรือเป็นการพรรณนา (Descriptive) เชิงวิเคราะห์

ข้อมูลเชิงคุณภาพปฐมภูมิ (primary qualitative data) คือ ข้อมูลที่มาจากการสังเกต การสัมภาษณ์ หรือการมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมาย

ข้อมูลเชิงคุณภาพทุติยภูมิ (secondary qualitative data) คือ ข้อมูลที่เป็นตัวเลขหรือข้อความ (text) ที่อยู่ในสิ่งบันทึกต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วรรณกรรม บันทึกการประชุม บัญชีงบดุล ภาพ เสียง เป็นต้น การแยกประเภทของข้อมูลนั้นกระทำขึ้นเพื่อให้ง่ายต่อการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ซึ่งจะกล่าวในประเด็นต่อไป

๒. การตรวจสอบข้อมูล

สำหรับกระบวนการในการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัย เมื่อคณะผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลมาแล้ว ก่อนที่จะนำข้อมูลไปวิเคราะห์ ตีความสร้างข้อสรุปในลำดับถัดไปนั้น ขั้นตอนสำคัญที่จะทำให้ได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือ สมบูรณ์ครบถ้วน จึงมีกระบวนการตรวจสอบข้อมูล ซึ่งเป็นอีกขั้นตอนหนึ่งที่คณะผู้วิจัยใช้เป็นเครื่องมือเพื่อพิจารณาว่าข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้นั้นมีคุณภาพน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใดและมีความครบถ้วน สมบูรณ์หรือไม่ โดยมีกระบวนการดังนี้

๒.๑ การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

เป็นกระบวนการเพื่อตอบคำถามเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีวิธีการตรวจสอบดังนี้

๑) บันทึกพรรณนาอย่างละเอียดและนำเสนอพรรณนาให้เห็นภาพทุกแง่มุม เป็นการบันทึกภาคสนามในส่วนที่เป็นบันทึกพรรณนาหรือบันทึกบรรยาย ผู้วิจัยได้ดำเนินการบันทึกโดยละเอียดได้โดยผู้ช่วยผู้วิจัย เพื่อให้การนำข้อมูลมาวิเคราะห์และนำเสนอ มีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะส่วนที่ปรากฏในบันทึกภาคสนามหรือบันทึกพรรณนานั้น คือข้อมูลส่วนที่เกิดขึ้นจริงตามที่นักวิจัยสังเกตหรือสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลมาเป็นส่วนที่ยังมิได้มีการปรุงแต่ง หรือใส่ความคิดเห็นของผู้วิจัยลงไป ดังนั้นผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องทำการบันทึกพรรณนาโดยละเอียดทุกครั้งภายหลังจากเสร็จสิ้นการเก็บข้อมูลในแต่ละครั้ง

๒) ใ้บุคคลที่อยู่ในสนามวิจัยหรือในปรากฏการณ์ที่กำลังศึกษา อ่านข้อมูลเพื่อตรวจสอบรับรองความถูกต้อง การใ้บุคคลที่อยู่ในสนามวิจัยซึ่งรับรู้ปรากฏการณ์ที่ศึกษาช่วยบันทึกข้อมูล ในส่วนที่เป็นการบันทึกทบทวนหรือการวิเคราะห์ ตีความเบื้องต้น หรือแม้กระทั่งการวิเคราะห์ขั้นสุดท้ายว่าตามที่นักวิจัยได้บันทึกและวิเคราะห์ไว้นั้นตรงกับสภาพการณ์ ที่เป็นจริงมากน้อยเพียงไร และหากได้รับการยอมรับและยืนยันว่าถูกต้องตรงตามความเป็นจริงก็เป็นการสร้างความน่าเชื่อถือของข้อมูลในเบื้องต้น

๓) ใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) เป็นวิธีการสำคัญในการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ในทางสังคมศาสตร์ วิธีการตรวจสอบสามเส้า เป็นการเปรียบเทียบข้อค้นพบของปรากฏการณ์ที่ศึกษาจากแหล่งมุมมองที่ต่างกัน คณะผู้วิจัยได้นำวิธีการตรวจสอบสามเส้ามาเป็นแนวทางสำหรับการยืนยันความน่าเชื่อถือของข้อมูลสิ่งที่ค้นพบทั้ง ๖ ด้าน ดังนี้

(๑) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data triangulation) เป็นการตรวจสอบว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ จะเน้นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งต่างๆ นั้นมีความเหมือนกันหรือไม่ ซึ่งถ้าทุกแหล่งข้อมูลพบว่าได้ข้อค้นพบมาเหมือนกัน แสดงว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มา มีความถูกต้อง เช่น เปรียบเทียบข้อมูลจากการสังเกตกับการสัมภาษณ์ เปรียบเทียบสิ่งที่พูดในที่สาธารณะกับขณะพูดส่วนตัว ตรวจสอบความแม่นยำของคำพูดในเรื่องเดียวกันแต่คนละเวลา เปรียบเทียบมุมมองของผู้ที่เกี่ยวข้องต่างๆ ของปรากฏการณ์ที่ศึกษา เปรียบเทียบข้อมูลของปรากฏการณ์เดียวกันที่มาจากแต่ละระยะเวลา เปรียบเทียบข้อมูลเรื่องเดียวกันที่มาจากผู้ให้ข้อมูลหลายๆ คน ที่อยู่ในกลุ่มเดียวกัน เป็นต้น

(๒) การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัยหรือผู้เก็บข้อมูล (Investigator triangulation) หมายถึง การตรวจสอบจากผู้วิจัยหรือผู้เก็บข้อมูลต่างคนกันว่าได้ข้อค้นพบที่เหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร ซึ่งถ้าผู้วิจัยหรือผู้เก็บข้อมูลทุกคนพบว่าข้อค้นพบที่ได้มา มีความเหมือนกัน แสดงว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มา มีความถูกต้อง

(๓) การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิเคราะห์ข้อมูล (Analyst triangulation) หมายถึง การใช้ผู้วิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บมาจากภาคสนามตั้งแต่ ๒ คน ขึ้นไป ต่างคนต่างวิเคราะห์ข้อมูลให้ได้ข้อค้นพบ แล้วนำมาเปรียบเทียบกัน

(๔) การตรวจสอบสามเส้าโดยการทบทวนข้อมูล (Review triangulation) การให้บุคคลต่างๆ ที่ไม่ใช่คณะผู้วิจัยมีส่วนร่วมในการทบทวนข้อค้นพบจากการวิเคราะห์ของผู้วิจัย ซึ่งอาจเป็นบุคคลหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในสนามวิจัย ผลการตรวจสอบสามเส้าโดยวิธีนี้ทำให้ผู้วิจัยสามารถเรียนรู้ได้มากขึ้นทั้งด้านความแม่นยำ ความสมบูรณ์ ความเป็นธรรม และความน่าเชื่อถือ ในการวิเคราะห์ข้อมูล รวมทั้งทำให้เกิดความคิดหรือการตีความใหม่ๆ เพิ่มเติม

(๕) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บข้อมูล (Method triangulation) โดยการเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้มาจากวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีการที่แตกต่างกัน แล้วนำมาพิจารณาว่าข้อมูลที่ได้สอดคล้องกันหรือไม่ เช่น การนำข้อมูลประเด็นเดียวกัน ซึ่งเก็บโดยวิธีสนทนากลุ่มมาเปรียบเทียบกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตหรือการเปรียบเทียบข้อมูลที่เก็บจากวิธีการเชิงปริมาณกับวิธีการเชิงคุณภาพ เพื่อดูลักษณะและความสอดคล้องของข้อมูล

(๖) การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี (Theory triangulation) โดยการใช้มุมมองของทฤษฎีที่แตกต่างกัน มาพิจารณาตีความข้อมูลชุดเดียวกัน เช่น ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ปัญหาการมีส่วนร่วมของชุมชน อาจใช้ทฤษฎีที่ต่างกัน มาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อเปรียบเทียบข้อค้นพบเหล่านั้น จุดสำคัญคือการใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎีคือ การทำให้เกิดความเข้าใจข้อสันนิษฐาน (Assumption) และหลักทฤษฎีที่ใช้อ้างอิงว่ามีอิทธิพลต่อข้อค้นพบ (Finding) และการตีความ (interpretation) ของงานวิจัยหรือไม่

๒.๒ การตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของข้อมูล

สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นการตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของข้อมูลนับได้ว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญอีกขั้นตอนหนึ่ง คณะผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้เทคนิควิธีการสังเกตและการสัมภาษณ์เป็นหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งบางครั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลอาจมีข้อจำกัด ทำให้อาจเกิดข้อผิดพลาดได้ เช่น ข้อมูลบางส่วนยังขาดหายไป ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์เพียงพอที่จะนำมาวิเคราะห์ คณะผู้วิจัยจึงมีความจำเป็นที่จะต้องตรวจสอบความครบถ้วนสมบูรณ์ของข้อมูลเสียก่อน โดยข้อมูลที่จะต้องตรวจสอบ ได้แก่ ข้อมูลที่เป็นความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูล และข้อมูลที่เป็นรายละเอียดหรือการบอกเล่าเหตุการณ์ ซึ่งข้อมูลทั้งสองประเภทเป็นข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์เป็นส่วนใหญ่ สำหรับแนวทางการตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของข้อมูล มีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

๑) ข้อมูลที่เป็นความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูล ข้อมูลดังกล่าวเป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลและผู้ตอบได้ให้คุณค่าหรือทำการประเมินแล้วจึงตอบออกมา ดังนั้นข้อมูลที่ได้รับจึงแฝงไปด้วยความคิดเห็นส่วนตัว ค่านิยม ความเชื่อ หรือเจตคติของผู้ตอบซึ่งบางครั้งอาจไม่ตรงกับความเป็นจริงก็ได้ นอกจากนั้นแล้ว คำตอบที่ได้กับพฤติกรรมหรือการปฏิบัติของผู้ตอบอาจเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์หรือบริบทที่เกี่ยวข้องอีกด้วย ผู้วิจัยจึงไม่ควรที่จะคาดหวังหรือยอมรับตั้งแต่แรกว่าข้อมูลที่ได้รับนั้นเป็นจริง ผู้วิจัยควรใช้ข้อมูลเหล่านี้ทำการตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วน โดยเชื่อมโยงหรือตรวจสอบกับข้อมูลอื่นๆ ซึ่งในการตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยจำเป็นต้องใช้เวลาและวิธีการต่างๆ พอสมควรซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลหลายด้านมากขึ้น

๒) ข้อมูลที่เป็นรายละเอียดหรือบอกเล่าเหตุการณ์ ข้อมูลประเภทนี้เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการบอกเล่าเรื่องราวเหตุการณ์บางอย่างที่เกิดขึ้น ซึ่งข้อมูลดังกล่าวนี้ อาจจะคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง หรืออาจได้ข้อมูลเพียงบางส่วนไม่ครบถ้วนเนื่องมาจากสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งหรือหลายสาเหตุประกอบกัน เช่น สาเหตุประการแรก อาจเกิดจากการที่ผู้เล่าเรื่องราวมิได้ประสบเหตุการณ์ด้วยตนเองหรือจำไม่ได้ว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไรกันแน่จึงเล่าเรื่องราวในลักษณะที่ว่า “คิดว่า” น่าจะเป็นเช่นนั้น ซึ่งเป็นการเล่าจาก “ความคิด” มากกว่า “ความจริง” สาเหตุประการที่สอง เป็นการเล่าเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงๆ ตามการรับรู้หรือการมุ่งให้ความสนใจจากจุดใดจุดหนึ่ง โดยเฉพาะของผู้เล่าหรือเล่าเหตุการณ์ตามที่ตนสนใจเท่านั้น และสาเหตุประการที่สาม คือ เป็นการเล่าเหตุการณ์ที่ผู้เล่าตั้งใจเล่าให้ผิดจากความจริงตามที่ตนเองต้องการเพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจากความผิดพลาดของความคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับคำบอกเล่าเรื่องราวเหตุการณ์ที่อาจเกิดขึ้นตามสาเหตุดังกล่าว สามารถตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของข้อมูลด้วยวิธีการดังนี้

วิธีแรก ตรวจสอบโดยผู้วิจัยตั้งคำถามกับตัวเองว่าเรื่องที่ได้รับฟังจากผู้เล่านั้นมีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงไร โดยการตั้งข้อสงสัยเพื่อตรวจสอบต่อไปโดยเฉพาะเรื่องราวเหตุการณ์ที่มีลักษณะสุดโต่งหรือแปลกอย่างมาก

วิธีที่สอง ตรวจสอบโดยการพิจารณาจากผู้ให้ข้อมูลหรือตัวผู้เล่าว่าเป็นบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใดหรือเป็นบุคคลที่ขอบพูดโกหก พยายามทำตนให้เป็นที่สำคัญเสมอ ถ้าบุคคลดังกล่าวมีลักษณะเช่นนี้ก็ควรตั้งข้อสงสัยไว้ก่อนเกี่ยวกับเรื่องราวที่ได้รับฟัง เพื่อจะได้หาข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อทำการตรวจสอบต่อไป

วิธีที่สาม การตรวจสอบอคติของผู้เล่าโดยพิจารณาว่าผู้เล่านั้นมีอคติส่วนตัวหรือโน้มเอียงไปในทางใดหรือไม่ ถ้ามีลักษณะเช่นนั้นก็ควรตรวจสอบข้อมูลกับผู้เล่าเหตุการณ์อีกฝ่ายหนึ่งหรือผู้ที่วางตัวเป็นกลางแล้วนำข้อมูลที่ได้รับจากบุคคลกลุ่มต่างๆ มาเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างในแง่มุมต่างๆ จากเรื่องราวเหตุการณ์ที่ได้รับฟัง

จากขั้นตอนการตรวจสอบข้อมูลดังกล่าว จะทำให้ได้ข้อมูลที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์และถูกต้อง น่าเชื่อถือ สามารถนำข้อมูลเหล่านั้นไปวิเคราะห์ตามขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูล ที่คณะผู้วิจัยจะได้นำเสนอไว้ในลำดับต่อไป

๓. การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อคณะผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของข้อมูลแล้ว จะดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์ประกอบเนื้อหา (Content analysis) ซึ่งมีที่มาจากวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏในสื่อมวลชนต่างๆ แต่สำหรับในการวิจัยในครั้งนี้ การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นกระบวนการทำงานที่ต่อเนื่อง ซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่คณะผู้วิจัยเริ่มต้นเก็บข้อมูล จนถึงเมื่อสิ้นสุดการเก็บข้อมูล โดยขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ แบ่งออกเป็น ๕ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การจัดระเบียบข้อมูล ๒) การทำดัชนีหรือกำหนดรหัสข้อมูล ๓) การกำจัดข้อมูลหรือสร้างข้อสรุปชั่วคราว ๔) การสร้างบทสรุป และ ๕) การพิสูจน์ความน่าเชื่อถือของผลการวิเคราะห์ มีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การจัดระเบียบข้อมูล โดยการทำให้ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาอยู่ในสภาพที่สะดวกและง่ายต่อการนำไปวิเคราะห์ ซึ่งการจัดระเบียบข้อมูลนี้จะกระทำเมื่อนักวิจัยอยู่ในสนามการวิจัยและได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลมาได้ระยะเวลาหนึ่ง จนกระทั่งเห็นว่าข้อมูลมีมากพอจึงควรเริ่มทำการจัดระเบียบข้อมูล การจัดระเบียบข้อมูลอาจจัดตามระบบหรือตามเกณฑ์ประเภทของข้อมูล

ขั้นตอนที่ ๒ การทำดัชนีหรือกำหนดรหัสข้อมูล (Coding) เป็นการจัดระเบียบทางเนื้อหา ซึ่งต่างจากการจัดระเบียบข้อมูลในขั้นตอนที่ ๑ ที่เป็นการจัดข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่หรือเป็นประเภทตามข้อมูลที่เก็บรวบรวมมา หรือเรียกว่า การจัดระเบียบข้อมูลทางกายภาพ แต่การทำดัชนีข้อมูลหรือกำหนดรหัสข้อมูล เป็นการจัดข้อมูลโดยการใช้คำหลักซึ่งอาจมีลักษณะเป็นวลีหรือข้อความหนึ่งมาแทนข้อมูลที่บันทึกไว้ในบันทึกภาคสนาม ส่วนที่เป็นการบันทึกพรรณนา หรือบันทึกละเอียด

ส่วนใดส่วนหนึ่ง เพื่อแสดงให้เห็นข้อมูลในการบันทึกพรรณานส่วนนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับอะไร คำหลัก (วลี หรือข้อความ) ที่กำหนดขึ้นนั้นจะมีลักษณะเป็นโน้ตทัศน์ (concept) ซึ่งมีความหมายแทนข้อมูล บันทึกละเอียดส่วนนั้น

ขั้นตอนที่ ๓ การกำจัดข้อมูลหรือสร้างข้อสรุปชั่วคราว ในขั้นตอนนี้คือการสรุปเชื่อมโยง ดัชนีคำหลักเข้าด้วยกันภายหลังจากผ่านกระบวนการทำดัชนีหรือกำหนดรหัสข้อมูลแล้ว การเชื่อมโยง คำหลักเข้าด้วยกันจะเขียนเป็นประโยคข้อความที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างคำหลัก และจากการ เชื่อมโยงดัชนีคำหลัก ทำให้ข้อมูลในส่วนที่เป็นบันทึกละเอียดที่มีอยู่มากนั้นถูกลดทอนหรือตัดทิ้งไป จนกระทั่งเหลือเฉพาะประเด็นหลักๆ ที่นำมาผูกโยงกันเท่านั้น ซึ่งทำให้ข้อมูลมีความกระชับชัดเจน มากขึ้น

ขั้นตอนที่ ๔ การสร้างบทสรุป โดยการเขียนเชื่อมโยงข้อสรุปชั่วคราวที่ผ่านการ ตรวจสอบยืนยันแล้วเข้าด้วยกัน การเชื่อมข้อสรุปชั่วคราวนั้นจะเชื่อมโยงตามลำดับข้อสรุปแต่ละ ข้อสรุปเป็นบทสรุปย่อยและเชื่อมโยงบทสรุปย่อยแต่ละบทสรุปเข้าด้วยกันเป็นบทสรุปสุดท้าย การ เชื่อมโยงแต่ละครั้งจะพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลที่สรุปว่าข้อมูลชุดใดสัมพันธ์กับข้อมูลชุดใด และสัมพันธ์ในลักษณะ “เป็นส่วนหนึ่ง” หรือ “อยู่ภายใต้ข้อมูลชุดใด” นั่นคือ การเชื่อมโยงจัดลำดับ ข้อสรุปและบทสรุปย่อยเข้าด้วยกันนั้นจะมีลักษณะลดหลั่นตามลำดับชั้นความสัมพันธ์ (Hierarchy) จนกระทั่งผลสุดท้ายจะได้บทสรุปใหญ่ที่มีความสัมพันธ์ครอบคลุมข้อสรุปและบทสรุปย่อยๆ ในรูปของ ข้อความเชิงอธิบายที่มีลักษณะเป็นนามธรรม สูงกว่าข้อสรุปและบทสรุปย่อย ข้อความที่กล่าวนี้ สามารถใช้อธิบายปรากฏการณ์ หรือข้อเท็จจริงได้อย่างรอบด้าน

ขั้นตอนที่ ๕ การพิสูจน์ความน่าเชื่อถือของผลการวิเคราะห์ ภายหลังจากที่ผู้วิจัยได้สร้าง บทสรุปแล้ว ก็จะทำให้ได้ชุดของข้อความที่มีลักษณะเป็นนามธรรม ทั้งนี้เพื่อจะให้บทสรุปดังกล่าว มี ความน่าเชื่อถือจึงจำเป็นต้องย้อนกลับไปพิจารณาข้อมูลที่มีลักษณะเป็นรูปธรรม เพื่อพิสูจน์ว่าบทสรุป นั้นสอดคล้องกันหรือไม่ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วการพิสูจน์บทสรุปก็มักจะเป็นการพิจารณาวิธีการเก็บข้อมูล นั้นว่าดำเนินการอย่างไรรอบคอบหรือไม่เพียงไร และข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มานั้นเป็นข้อมูลที่มีคุณภาพ น่าเชื่อถือหรือไม่ ทั้งนี้วิธีการพิสูจน์ความน่าเชื่อถือของบทสรุปซึ่งเป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูล สามารถ กระทำได้โดยการตรวจสอบความเป็นตัวแทนที่ดีของข้อมูล ว่าข้อมูลที่เก็บได้มาจากแหล่งบุคคลที่เป็น ตัวแทนของกลุ่มบุคคลส่วนใหญ่หรือไม่ หรือว่าได้มาจากบุคคลใดบุคคลหนึ่งเพียงคนเดียว ผู้วิจัยได้รับความไว้วางใจจากผู้ให้ข้อมูลมาน้อยเพียงใด นอกจากนี้ยังอาจใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลโดยการ ตรวจสอบผลว่าอาจจะเกิดขึ้นจากอิทธิพลของผู้วิจัยหรือไม่และการประเมินคุณภาพของข้อมูล โดยใน การประเมินคุณภาพของข้อมูลนั้นผู้วิจัยสามารถตรวจสอบความน่าเชื่อถือของผลการวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยวิธีง่าย ๆ โดยการตั้งคำถามกับตนเอง เกี่ยวกับคุณภาพของข้อมูลที่เก็บรวบรวมและนำมา วิเคราะห์ว่าจัดเป็นข้อมูลอยู่ในกลุ่มใด ระหว่างข้อมูลที่ตีพิมพ์กับข้อมูลที่ไม่ตีพิมพ์ ไม่น่าเชื่อถือ

การนำเสนอข้อมูลนั้นผู้วิจัยได้นำเสนอในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบภาพถ่ายและการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง เมื่อข้อมูลเกิดความสมบูรณ์จึงจัดทำเป็นรายงานวิจัย และบทความวิจัยตีพิมพ์ลงในวารสาร TCI เผยแพร่ให้สาธารณชนทราบตามลำดับ

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาและความต้องการจัดการสิ่งแวดล้อมของประชาชนในพื้นที่วิจัย และเพื่อพัฒนาเครือข่ายและออกแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนยั่งยืนวิถีพุทธ โดยใช้พื้นที่ชุมชนบ้านในแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่หลักปฏิบัติการวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยแบ่งเนื้อหาการวิจัยออกเป็น ๔ ส่วนดังนี้

ส่วนที่ ๑ บริบททั่วไป และระบบนิเวศชุมชน

ส่วนที่ ๒ ปัญหา และผลกระทบของขยะต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชน

ส่วนที่ ๓ เครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนยั่งยืนวิถีพุทธ

ส่วนที่ ๔ องค์กรความรู้จากการวิจัย

๔.๑ บริบททั่วไป และระบบนิเวศชุมชน

ก่อนปี พ.ศ. ๒๕๔๑ มีแม่น้ำปิงไหลผ่านมีแม่น้ำปิงไหลผ่านเข้าลำเหมืองปิงยอง เขตพื้นที่ตำบลท่ากว้าง ทำให้พื้งกันน้ำถูกตัดขาดเขื่อนน้ำได้เอ่อท่วมไร่นาบ้านเรือนราษฎรน้ำเขื่อนลิกเป็นแควเข้าสู่หมู่ที่ ๓ ตำบลท่ากว้าง น้ำได้ไหลผ่านท่วมอยู่นานจนทำให้พื้งกันน้ำเหนือวัดสันดอนมูล (บ้านแคว) ถูกตัดขาดน้ำไหลลิกลงไปทางทิศตะวันออก ซึ่งเป็นที่ต่ำ น้ำได้ไหลท่วมเขื่อนอยู่นานจนลิกเข้าไปในหมู่บ้านเขตติดต่ออำเภอเมืองลำพูน จนเรียกเป็นแควใน (หรือบ้านในแคว)

ในปัจจุบันสัญลักษณ์ของหมู่บ้านคือ ต้นขี้เหล็กซึ่งปลูกในสมัยพ่อหลวงสุแก้ว พรหมจักร และ ชาวบ้านเป็นคนปลูกไว้ คนกลุ่มแรกที่มาก่อตั้งหมู่บ้านจากประตูป่า อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน มีเชื้อสายยอง คือพ่ออุ้ยน้อย พรหมจักร พ่ออุ้ยจา กองมณี เท่าที่ทราบมาเหตุที่คนกลุ่มนี้อพยพมาอยู่แถวนี้มาก่อนเนื่องจากการเดินทางจากบ้านมาทำนาไกล จึงย้ายมาสร้างบ้านเรือนใกล้กับที่ดินทำกินสภาพทางภูมิศาสตร์ก่อนเป็นหนองน้ำ ไร่นา ทั้งหมด ต่อมาก็ได้มีคนมาอยู่เรื่อย ๆ ปัจจุบันหนองน้ำ ไร่นาได้หมดไปเพราะราษฎรได้หันมาปลูกสวนลำไยแทน อาชีพเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ปลา ไก่ วัว ควาย อาชีพทอผ้า ปัจจุบันอาชีพปลูกลำไย อาชีพเพาะเห็ด ปลูกผัก ค้าขาย รับราชการ รับจ้างทั่วไปจนถึงวันนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย

เมื่อเริ่มก่อตั้งหมู่บ้านถนนมีสภาพทางเดินต่อมาทางเดินถูกขยาย ได้ปรับปรุงถนนทางเดินเป็นลูกรัง ต่อมาเป็นลาดยางจนทุกวันนี้ หลัง ปี พ.ศ. ๒๕๔๑ มีน้ำเหมืองไหลผ่านชื่อน้ำเหมืองชาวยอง

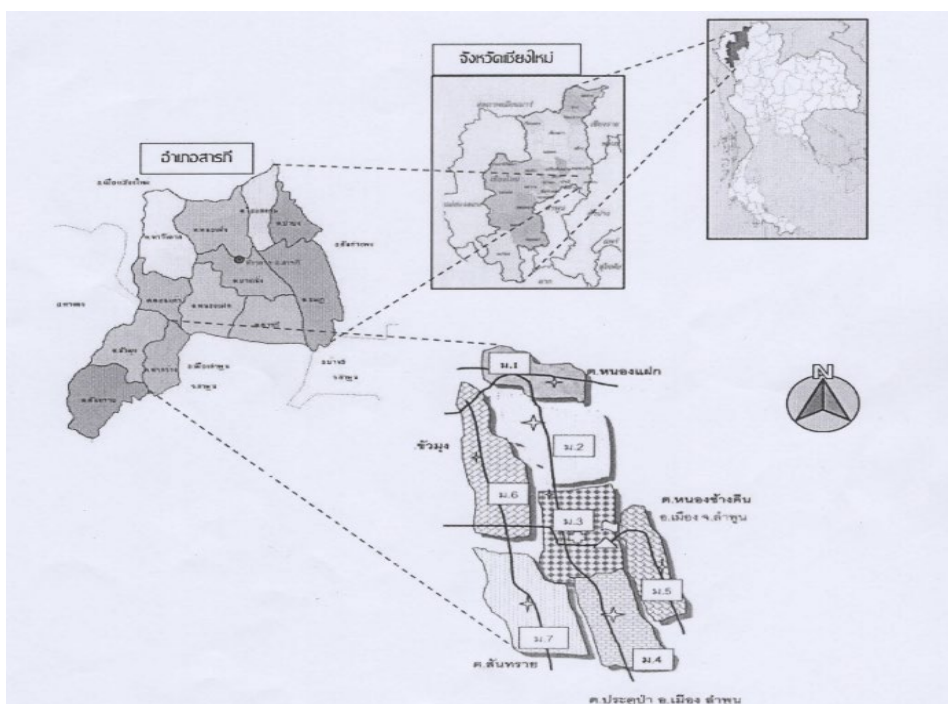
ผ่านที่ป่าเข้ามาลงเหมืองในหมู่บ้านน้ำจะไหลผ่านตลอด และมีเขื่อนเก่า พังเก่าและน้ำได้ไหลตัดผ่าน จากนั้นน้ำได้พังทะลายเขื่อนและมารวมตัวกันจึงเรียกว่า บ้านในแคว คนในอดีตใช้หลักฝายที่ช่วยกันทำ แม่น้ำในแควในปัจจุบัน ในอดีตเรียกว่า หนองปลาสาก ชาวบ้านบางคนมาจาก ๑๒ ปันนา มาตั้งรกราก ซึ่งพ่อหลวงคนแรกหรือผู้ใหญ่บ้านคนแรก ถึงปัจจุบัน คือ

๑. พ่อขุนตา
๒. พ่อหลวงตัน ติวรรณา
๓. พ่อหลวงจา กองมณี
๔. พ่อหลวงทา ปันทะนา
๕. พ่อหลวงชื่น วุฒิแถม
๖. พ่อหลวงคำอ้าย พรหมจักร
๗. พ่อหลวงสุแก้ว พรหมจักร
๘. พ่อหลวงประสิทธิ์ ศรีสุบิน
๙. กำนันจิตกัญญา วัฒนวงศ์จิตร
๑๐. แม่หลวงฉวีวรรณ รังสรรค์

บ้านในแคว หมู่ที่ ๕ ตำบลท่ากว้าง อำเภอสарภี จังหวัดเชียงใหม่ มีจำนวนหลังคาเรือนทั้งหมด ๗๖ หลังคา มีจำนวนประชากร แยกเป็นชาย จำนวน ๑๐๘ คน หญิง จำนวน ๑๓๕ คน รวม ๒๔๓ คน มีพื้นที่ทั้งหมดของหมู่บ้านประมาณ ๓๐๐ ไร่ พื้นที่ทางการเกษตร ๒๕๐ ไร่ มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับหมู่บ้านแคว หมู่ที่ ๓ ตำบลท่ากว้าง อำเภอสарภี
ทิศใต้	ติดต่อกับหมู่ที่ ๕ ตำบลหนองข้างคีน จังหวัดลำพูน
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับหมู่ที่ ๕ ตำบลหนองข้างคีน จังหวัดลำพูน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับหมู่บ้านร้องเตือ หมู่ที่ ๔ ตำบลท่ากว้าง อำเภอสарภี

ภูมิประเทศมีลักษณะเป็นที่ราบ มีลำคลอง ไม่มีป่าไม้และภูเขา สภาพโดยทั่วไปเป็นดินร่วน และดินร่วนปนทราย เหมาะสำหรับการทำเกษตรกรรม เช่น การทำสวนลำไยและการปลูกพืชผัก ทางด้านการเกษตรต่าง ๆ

ภาพที่ ๔.๑ แผนที่สังเขปเทศบาลตำบลท่ากว้าง

ที่มา : แผนพัฒนาท้องถิ่น (พ.ศ. ๒๕๖๑ – ๒๕๖๕) เทศบาลตำบลท่ากว้าง

๔.๒ ปัญหา และผลกระทบของขยะต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชน

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลสอบถามเกี่ยวกับปัญหา และความต้องการเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนบ้านในแคว พบว่าขยะเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนเป็นอย่างมาก สถานการณ์ของขยะของชุมชนบ้านในแควเริ่มเป็นปัญหามากขึ้นเรื่อย ๆ สืบเนื่องจากจำนวนขยะที่มีมากขึ้น จากการที่ชุมชนมีการขยายตัว หรือการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างต่อเนื่อง ด้วยความเจริญที่เริ่มเข้ามาในพื้นที่และมีการเพิ่มของประชากรอย่างรวดเร็ว มีทั้งประชากรในพื้นที่บวกกับแรงงานต่างด้าวที่ได้เข้าอาศัยอยู่ในพื้นที่ เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นสิ่งที่ตามมาจึงเกิดแหล่งสาธารณูปโภคตามมาด้วย ไม่ว่าจะเป็น วัด โรงเรียน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ อาคาร บ้านเรือน ตลาด ร้านขายของชำ ร้านสะดวกซื้อ ห้องเช่า ร้านอาหาร ซึ่งเหล่านี้เป็นบ่อเกิดขยะทั้งสิ้น ข้อมูลจากการเก็บสถิติในรอบปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๖ พบว่า ประชาชน ๑ คน ผลิตขยะโดยเฉลี่ย ๑.๕ กิโลกรัมต่อคน/วัน ซึ่งข้อมูลดังกล่าวเป็นเพียงการอนุมาน เนื่องจากจำนวนประชากรมีการเคลื่อนย้ายอยู่ตลอดเวลา โดยใช้ฐานข้อมูลปริมาณขยะประจำปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๖๖ ของกองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม เทศบาลตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ (ข้อมูลอาจมีความคลาดเคลื่อน เนื่องจากมีประชากรแฝงหรือประชากร

ในเขตเทศบาลเดินทางออกจากภูมิลาเนาเพื่อไปประกอบอาชีพที่ต่างจังหวัดหรือพื้นที่อื่น ๆ) ซึ่งขยะที่ทิ้งในแต่ละวันส่วนใหญ่เป็นประเภทขยะสด หรือขยะเปียก เช่น เศษอาหาร เศษผัก ใบไม้และเปลือกผลไม้ รองลงมาเป็นขยะทั่วไป เช่น เศษกระดาษ ถุงพลาสติก กล่องโฟม และไม่มี การคัดแยกขยะก่อนทิ้ง ซึ่งเกิดจากทัศนคติว่าปัญหานี้เป็นหน้าที่ของเทศบาลเป็นคนรับผิดชอบ ใครมีหน้าที่ทิ้งก็ทิ้งกันไป ใครมีหน้าที่เก็บก็เก็บไป บางส่วนมีวิธีการกำจัดขยะประเภทเศษอาหารที่หลีกเลี่ยงการบริโภค จะนำไปเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ปลาหรือมีการทิ้งใส่ถุงพลาสติกมัดปากถุงแล้วทิ้งลงถังร่วมกับเศษขยะอื่น ๆ เช่น เศษกระดาษ ถุงพลาสติก กระป๋อง ขวดน้ำ และของที่ไม่ใช้แล้ว มีการทิ้งขยะตามที่สาธารณะหรือพื้นที่ว่างของผู้อื่นหรือตามโคลนไม้ใหญ่ รวมไปถึงการเผาขยะที่กลางแจ้งตอนกลางคืน ซึ่งมีทั้งขยะอินทรีย์ เช่น กิ่งไม้เศษใบไม้หรือขยะที่ทลายชั้นบรรยากาศ เช่น โฟม ถุงพลาสติก ยางรถ นอกจากนี้บางส่วนมีการทิ้งขยะลงในแม่น้ำลำคลองทำให้เกิดความสกปรก น้ำเน่าเสียและทำให้คลองตื้นเขิน กีดขวางทางน้ำไหล

จากการสังเกตขยะในถังขยะที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่ากว้างตั้งไว้ในหมู่บ้าน พบว่าขยะทุกชนิดถูกทิ้งลงในถังโดยไม่ผ่านการคัดแยก ทั้งขยะแห้งจำพวกกระดาษ ถุงพลาสติก ขวดพลาสติก ขวดแก้ว เศษไม้ ขยะเปียกจำพวกเศษอาหาร ใบไม้ใบหญ้า ขวดเครื่องดื่ม ทำให้ขยะล้นถัง กวารถขยะจะมาเก็บขยะไปทิ้ง ขยะในถังก็เกิดการเน่าเหม็น บางจุดมีสุนัขมาคุ้ยเขี่ยขยะ ทำให้ขยะเคลื่อนถนนในหมู่บ้าน เป็นภาพที่ไม่น่ามองของผู้ที่พบเห็น เมื่อถังขยะไม่เพียงพอ ก็มีการร้องขอถังขยะจากองค์การบริหารส่วนตำบลเพิ่มเติม ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุ โดยไม่มีแนวทางการแก้ปัญหาด้วยลดปริมาณขยะ ถึงแม้บางครั้งเรือจะมีการคัดแยกขยะประเภทกระดาษและพลาสติกไว้ขาย โดยมีผู้ค้าของเก่ามารับซื้อถึงบ้าน แต่ปัญหาที่พบคือ จะเลือกซื้อเฉพาะกระดาษ พลาสติก และขวดบางชนิดเท่านั้น ซึ่งก็รับซื้อในราคาที่ถูก และขยะบางชนิด เช่น ขวดแก้วอื่น ๆ ขวดโซดา ขวดเครื่องดื่มชูกำลัง กล่องนม และผ้าพลาสติกสำหรับคลุมแปลงผักของเกษตรกร ต้องถูกทิ้งเป็นขยะไม่สามารถนำมาขายได้

๔.๒.๑ ประเภทของขยะที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านในแคว

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลโดยการสอบถามจากประชาชนในพื้นที่ชุมชนบ้านในแควเกี่ยวกับขยะที่มีอยู่ในบริเวณชุมชนสามารถสรุปประเภทของขยะได้ ๔ ประเภท ดังนี้

๑) ขยะเปียก (Wet garbage) ขยะที่ย่อยสลายได้ เช่น เศษพืช ผัก ผลไม้ เศษอาหารคาวหวาน มูลสัตว์ ซากสัตว์ ใบไม้ เปลือกลำไย มะนาว ถั่วฝักยาว แตงกวา หัวหอม เปลือกกล้วย เปลือกแตงโม ขิง ข่า ตะไคร้ ใบมะกูด เป็นต้น

๒) ขยะรีไซเคิล (Recyclable waste) ขยะที่ทิ้งไปแล้วสามารถนำกลับมาใช้ซ้ำอีกครั้งได้ เช่น ขวดพลาสติก ถุงพลาสติก ขวดแก้ว กระป๋อง กล่องกระดาษ กระดาษ เศษโลหะ อะลูมิเนียม ยางรถยนต์ เศษชิ้นส่วนของผลิตภัณฑ์ไฟฟ้าและอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์บางชนิด เป็นต้น

๓) ขยะทั่วไป (General waste) ขยะประเภทอื่นๆ ที่ย่อยสลายยาก ไม่คุ้มค่าถ้านำกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ เช่น พลาสติกห่อลูกอม พลาสติกห่อขนม ซองขนมกึ่งสำเร็จรูป ถุงพลาสติกเปื้อนเศษอาหาร โฟมเปื้อนอาหาร ฟอยล์เปื้อนอาหาร หลอด กระดาษทิชชู กล่องอาหาร เศษผ้า เศษวัสดุ ก่อสร้าง เศษชิ้นส่วนของผลิตภัณฑ์ไฟฟ้า อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์บางชนิด เป็นต้น

๔) ขยะอันตราย (Hazardous waste) ขยะปนเปื้อนที่ก่อให้เกิดอันตรายต่อคนและสิ่งแวดล้อม เช่น กระจกสเปรย์ กระจกฉีดยาฆ่าแมลง ผลิตภัณฑ์หรือบรรจุภัณฑ์ยาฆ่าหญ้า แบตเตอรี่โทรศัพท์ ถ่านไฟฉาย หลอดไฟ ตลับหมึก น้ำยาล้างห้องน้ำ หลอดไฟฟลูออเรสเซนต์ อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์บางชนิด เป็นต้น

๔.๒.๒ ปัญหา/อุปสรรคในการจัดการขยะของชุมชน

๑) ปัญหา/อุปสรรคในการจัดการขยะต้นทาง

- (๑) ประชาชนยังขาดความรู้ความเข้าใจในการคัดแยกขยะต้นทาง
- (๒) ประชากรส่วนใหญ่ยังขาดจิตสำนึกและไม่มีวินัยในการทิ้งขยะ มีการทิ้งขยะลงในที่หรือทางสาธารณะ

(๓) ขาดการรณรงค์หรือประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความตระหนักให้กับประชาชนอย่างจริงจังต่อเนื่องในการเรื่องการจัดการขยะต้นทาง เช่น การรณรงค์ ๓R หรือการคัดแยกขยะเปียกหรือขยะอินทรีย์ เป็นต้น

๒) ปัญหา/อุปสรรคในการจัดการขยะกลางทาง

- (๑) ขยะที่เกิดขึ้นไม่สามารถเก็บขนได้ในวันเดียวทั้งหมด ทำให้เกิดปัญหาขยะตกค้างตามแหล่งชุมชน ขยะตกค้างเน่าเสีย ส่งกลิ่นเหม็นรบกวนประชาชนที่อยู่บริเวณใกล้เคียง
- (๒) เทศบาลตำบลท่ากว้าง ไม่มีรถเก็บขนขยะที่เป็นของหน่วย ด้วยติดปัญหาในเรื่องของประมาณรายจ่าย ใช้วิธีการจ้างเหมาภาคเอกชนเพื่อมาจัดเก็บขยะภายในชุมชนเพียงอาทิตย์ละครั้ง จึงทำให้ไม่สามารถเก็บขนขยะได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ

๓) ปัญหา/อุปสรรคในการจัดการขยะปลายทาง

- (๑) เทศบาลตำบลท่ากว้างไม่มีสถานที่สำหรับกำจัดขยะที่เพียงพอ
- (๒) ขยะที่ถูกนำไปทิ้งยังแหล่งกำจัดปลายทางมีปริมาณมาก เนื่องจากประชาชนไม่ได้มีการคัดแยกขยะมาจากต้นทางก่อนขยะจึงมีจำนวนมาก

ดังนั้น การบริหารจัดการขยะ ต้องสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชน สร้างเป้าหมายร่วมกันระหว่างรัฐและประชาชน สร้างความเข้าใจในประชาชนเกี่ยวกับความสำคัญของการจัดการขยะ และผลกระทบของขยะต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของชุมชน สนับสนุนให้ชุมชนมีการคัดแยกขยะตั้งแต่ต้นทาง โดยแยกเป็นขยะเปียก, ขยะแห้ง, และขยะรีไซเคิลได้ เพื่อลดปริมาณขยะในชุมชน ช่วยลดภาระ

งบประมาณรายจ่ายภาครัฐเกี่ยวกับการจัดขยะ และสามารถจัดสรรงบประมาณไปใช้ในการบริหารงาน ภาครัฐ หรือพัฒนาส่วนอื่นๆ ที่พึงจะเป็นประโยชน์สาธารณะต่อชุมชน สังคม ประเทศชาติต่อไป

๔.๒.๓ ผลกระทบของขยะต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชน

๑. ผลกระทบจากขยะที่มีต่อน้ำ

ปัญหาที่เกิดขึ้นจากปริมาณขยะและของอันตรายที่มีมากขึ้นในชุมชนและไม่สามารถจัดเก็บ รวบรวมและนำไปกำจัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อมในด้าน ต่าง ๆ อย่างมากมายดังนี้

๑) การลดลงของคุณภาพน้ำ ขยะที่ไม่ย่อยสลาย เช่น พลาสติก โฟม และเศษแก้ว สามารถ ปนเปื้อนและสะสมในแหล่งน้ำ ทำให้น้ำเสียและมีคุณภาพต่ำ ขยะอินทรีย์ เช่น เศษอาหารและใบไม้ สามารถทำให้น้ำเน่าเสีย เมื่อย่อยสลายจะใช้ออกซิเจนในน้ำ ทำให้ออกซิเจนลดลง ซึ่งส่งผลกระทบต่อ สิ่งมีชีวิตในน้ำ

๒) การเกิดมลพิษและสารพิษในน้ำ ขยะและของเสียอันตราย เช่น สารเคมี แบตเตอรี่ และ สี สามารถปล่อยสารพิษเข้าสู่ น้ำ ทำลายสิ่งมีชีวิตในน้ำและสร้างความเสี่ยงต่อสุขภาพของคนในชุมชน

๓) การเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์ การสะสมขยะในน้ำสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทางภูมิทัศน์ ทำให้ระบบนิเวศน้ำเปลี่ยนแปลงไป เช่น การสร้างสิ่งกีดขวางในทางน้ำ นำไปสู่ปัญหาน้ำท่วมขัง ขาดความสวยงาม และสร้างความเสียหายทางเศรษฐกิจชุมชน

๔) ทำลายระบบนิเวศในน้ำ ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของสิ่งมีชีวิตในน้ำ สารพิษและสาร มลพิษที่ปะปนมากับขยะสามารถทำให้สิ่งมีชีวิตน้ำลดลงหรือสูญพันธุ์ ลดความหลากหลายทางชีวภาพ

๕) เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ของเชื้อโรค การสะสมของขยะในแหล่งน้ำ สามารถเป็นแหล่ง เพาะพันธุ์ของเชื้อโรค ทำให้เป็นสาเหตุของโรคร้ายไข้เจ็บอื่นๆ ตามมา

๖) การส่งผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ของน้ำ คุณภาพน้ำที่เสื่อมโทรมส่งผลต่อการใช้ น้ำ สำหรับการดื่ม การเกษตร และกิจกรรมอื่นๆ ทำให้ต้องใช้ต้นทุนสูงขึ้นในการทำให้น้ำสะอาด

๒. ผลกระทบจากขยะที่มีต่อดิน

ขยะมีผลกระทบต่อดินในหลายด้าน ทั้งในเรื่องของคุณภาพดิน สุขภาพของระบบนิเวศ ผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในและบนดิน และ การใช้ประโยชน์จากดิน ดังนี้

๑) การปนเปื้อนของดิน สารพิษและสารเคมี ขยะอันตราย เช่น แบตเตอรี่ อุปกรณ์ อิเล็กทรอนิกส์ เศษสี และสารเคมี สามารถปล่อยสารพิษเข้าสู่ดิน ทำให้ดินมีสารปนเปื้อนที่อาจเป็น อันตรายต่อสุขภาพมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ขยะพลาสติก การสลายตัวของพลาสติกในดินอาจใช้ เวลานานหลายร้อยปี ระหว่างนี้สามารถปล่อยสารเคมีที่เป็นอันตรายได้

๒) การเปลี่ยนแปลงสภาพดิน ชยะที่ถูกฝังกลบสามารถทำให้ดินบดอัด ลดความสามารถในการเก็บน้ำและอากาศ เกิดการปนเปื้อนของสารเคมีลดคุณภาพและความอุดมสมบูรณ์ของดิน ส่งผลต่อการเจริญเติบโตของพืช

๓) ผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตในดิน สารพิษและการบดอัดจากชยะสามารถลดจำนวนและความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตในดิน เช่น แบคทีเรีย ไส้เดือนดิน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการย่อยสลายสารอินทรีย์และการปรับปรุงคุณภาพดิน

๔) การลดการซึมผ่านของน้ำ ชยะที่บดอัดสามารถป้องกันการซึมผ่านของน้ำฝนลงสู่ชั้นดินลึก ส่งผลต่อระดับน้ำใต้ดินและสภาพความชื้นของดิน

๕) การเพิ่มความเสี่ยงต่อสุขภาพมนุษย์และสัตว์ ดินที่ปนเปื้อนสามารถส่งผลต่อสุขภาพมนุษย์และสัตว์ที่สัมผัสหรือบริโภค ทำให้เกิดการเจ็บป่วยได้

๓. ผลกระทบจากชยะที่มีต่ออากาศ

ชยะมีผลกระทบอย่างมากต่อคุณภาพของอากาศ โดยเฉพาะจากการเผาไหม้ชยะในที่เปิด และการย่อยสลายของชยะในสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม ผลกระทบหลัก ๆ สรุปได้ ดังนี้

๑) ปล่องก๊าซเรือนกระจก การย่อยสลายของชยะอินทรีย์ในที่ฝังกลบสร้างก๊าซมีเทน (CH₄) ซึ่งเป็นก๊าซเรือนกระจกที่มีศักยภาพในการกักเก็บความร้อนสูงกว่าคาร์บอนไดออกไซด์ (CO₂) หลายเท่า การเผาชยะปล่อย CO₂ และ CH₄ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศ

๒) มลพิษทางอากาศ การเผาชยะในที่เปิดปล่อยสารพิษและมลพิษ เช่น ไดออกซิน และพีวแรน ที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ซึ่งก๊าซเหล่านี้สามารถทำลายคุณภาพอากาศและเพิ่มความเสี่ยงของโรคทางระบบหายใจและโรคหัวใจ

๓) สร้างอนุภาคละอองในอากาศ การเผาชยะสร้างอนุภาคละอองที่สามารถลอยอยู่ในอากาศได้นาน ส่งผลต่อสุขภาพของระบบทางเดินหายใจ และสามารถเป็นสาเหตุของโรคหอบหืดและโรคอื่นๆ

๔) ลดคุณภาพของชั้นบรรยากาศ สารมลพิษที่ปล่อยจากการเผาชยะสามารถทำลายชั้นโอโซน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางภูมิอากาศและสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลงไป

๕) ส่งกลิ่นไม่พึงประสงค์ ทำให้เกิดกลิ่นเหม็นรบกวนจากกองชยะที่เททิ้งไว้ หรือสถานที่ฝังกลบชยะที่ไม่ได้มาตรฐานซึ่งส่งผลต่อสุขภาพของคนอาศัยอยู่ในชุมชนใกล้เคียง

๔.๓ เครื่องมือการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนยั่งยืนวิถีพุทธ

๔.๓.๑ การสร้างเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนยั่งยืนวิถีพุทธ

จากการศึกษาและลงพื้นที่ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม หรือชยะของชุมชนบ้านในแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ นั้น ทำให้ทราบถึงสภาพปัญหาและผลกระทบจากชยะที่ต่อสิ่งแวดล้อมชุมชน จึงก่อเกิดเป็นเครือข่ายจัดการชยะชุมชนวิถีพุทธ ทั้ง

หน่วยงานภาครัฐ องค์กร ชุมชน และบุคคล ที่มีเป้าหมายร่วมกันในการจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน มุ่งเน้นการลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม การพัฒนาชุมชน และการส่งเสริมความยั่งยืน ขับเคลื่อนกิจกรรมเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมขยะด้วยพลังบวร ดังนี้

๑. เครือข่ายระดับบุคคล เมื่อก่อนชุมชนบ้านในแควแห่งนี้ยังคงจัดการขยะเหมือนกับชุมชนอื่น ๆ ทั่วไป จนกระทั่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินโครงการสังคมศาสตร์บริการวิชาการแก่ชุมชน “การบริหารจัดการขยะอย่างยั่งยืนโดยชุมชน” ได้เข้าให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ลดปริมาณขยะในชุมชน และลดต้นทุนในการกำจัดขยะ ถ่ายทอดนวัตกรรมและสิ่งประดิษฐ์ในการบริหารจัดการขยะแก่ชุมชน ให้ชุมชนมีความรู้ด้านการบริหารจัดการขยะอย่างถูกวิธี ปลุกฝังทัศนคติและค่านิยมที่ดีในการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดให้แก่คนในชุมชน และสร้างรายได้เสริมแก่ชุมชนในการแปลงขยะให้เป็นทุน และจัดตั้งกองทุนขยะบุญสงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาส สร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านรู้จักคัดแยกขยะในครัวเรือน สร้างรายได้จากขยะรีไซเคิลที่ได้รับจากการบริจาคเพื่อจัดสวัสดิการชุมชนสาธารณสงเคราะห์ เป็นการต่อบุญเพื่อนำรายได้ไปสร้างขวัญและกำลังใจให้กับผู้ป่วย และจัดสวัสดิการด้านการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ปลุกฝังค่านิยมสังคมแห่งการแบ่งปัน ชุมชนน่าอยู่ ลดต้นทุนในการจัดการขยะ ถือเป็นการเอื้ออาทรเพื่อให้สังคมน่าอยู่มากยิ่งขึ้น คนในชุมชนจึงตระหนักรู้ถึงถึงปัญหาของขยะมูลฝอยที่มีอยู่ในพื้นที่ นับวันจะเป็นปัญหาเพิ่มปริมาณขึ้นเรื่อย ๆ จากบริบทของสังคม ชุมชน ค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลกระทบต่อคนและสิ่งแวดล้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เกิดเป็นการรวมตัวของกลุ่มคนในพื้นที่ชุมชนบ้านในแคว เริ่มจากคณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน กิจกรรมของสมาชิกในช่วงแรกจากการแยกขยะในบ้านของตนแล้ว รายได้จากการขายขยะที่แยกได้เก็บไว้เป็นสวัสดิการให้สมาชิกภายในกลุ่ม นับเป็นกลยุทธ์ที่แยกกายของกลุ่มที่สร้างความประทับใจให้กับคนในชุมชน จำนวนสมาชิกร่วมกิจกรรมนี้จึงทยอยเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ผลสำเร็จที่ปรากฏเป็นรูปธรรมนี้ ทำให้ชาวชุมชนคนอื่น ๆ ให้ความสนใจกับกิจกรรมของกลุ่มมากขึ้น มีผู้สมัครเข้าร่วมกลุ่มเพิ่มขึ้นจนทางกลุ่มก็ได้สมาชิก ๗๖ หลังคาเรือนในชุมชนในการดำเนินงานของกลุ่มได้ตั้งเป้าหมายไว้อย่างชัดเจน คือ สมาชิกรู้จักและเข้าใจการคัดแยกขยะ ลดปริมาณขยะในชุมชน และทราบข้อมูลปริมาณขยะที่แน่นอน สมาชิกเรียนรู้การบริหารจัดการขยะอย่างถูกวิธี มีรายได้ มีเงินออมจากการเพิ่มมูลค่าของขยะทั้งทางตรงและทางอ้อม ชุมชนไร้ซึ่งมลพิษ ไม่จุดไม่เผา ลดภาระการเก็บขยะของเทศบาล ชุมชนเกิดความสามัคคี เข้าใจการทำงานเป็นกลุ่ม พัฒนาศักยภาพของชุมชนให้เป็นชุมชนปลอดขยะ (Zero Waste) ต้นแบบและปลุกจิตสำนึกการรักษาสิ่งแวดล้อมให้กับเยาวชน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งเอาไว้กลุ่มจึงได้จัดทำกิจกรรมอื่น ๆ ขึ้นเพิ่มเติม เพื่อจัดการกับขยะกิจกรรมดังกล่าวประกอบไปด้วย

ภาพที่ ๔.๒ กิจกรรมบริการวิชาการเกี่ยวกับการจัดการขยะในชุมชน

การจัดการขยะในชุมชน เริ่มตั้งแต่การสร้างกิจกรรมที่กระตุ้นให้สมาชิกชุมชนลด ละ เลิก การผลิตขยะพลาสติกภายในชุมชน โดยใช้หลักการทางพระพุทธศาสนา คือหลักของบุญกิริยาวัตถุ ๓ ว่า เรื่องของการให้ทาน มาเป็นตัวเชื่อมกิจกรรม สร้างสิ่งร่ำปลุกจิตสำนึกให้คนในชุมชนปรับเปลี่ยนวิธีคิดเห็นคุณค่าของการคัดแยกขยะ จากเศษขยะที่ไร้ค่าเป็นสิ่งของที่สร้างมูลค่าทางจิตใจ หรือรับรู้กันภายในชุมชนว่า “ขยะสร้างบุญ” ขยะที่แยกไว้ในแต่ละบ้านจะมีจิตอาสาไปรวบรวมมาไว้ที่ธนาคารขยะของชุมชน

ภาพที่ ๔.๓ การคัดแยกขยะและรวบรวมที่ธนาคารขยะ

จัดตั้งธนาคารขยะ เป็นกิจกรรมที่รองรับกิจกรรมขยะสร้างบุญ จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นสถานที่รับบริจาคขยะที่คนในชุมชนคัดแยกไว้ จากนั้นรวบรวมไว้จำหน่ายให้กับร้านรับซื้อของเก่า หรือโรงงานรีไซเคิลโดยตรง รายได้ที่จากการขายขยะมาทำสารณประโยชน์ให้กับคนในชุมชน บำรุงศาสนสถาน

เป็นสวัสดิการให้กับสมาชิกที่เข้าร่วมเป็นเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน หรือการจัดการขยะชุมชน ในรูปแบบของสารณะสงเคราะห์ เนื่องในวันเกิด เจ็บป่วย การฉกฉวยกิจสงเคราะห์ เทศกาลงานประเพณี ที่สำคัญต่างๆ เช่น วันปีใหม่ วันสงกรานต์ งานบุญต่างๆ เป็นต้น ส่งผลสืบเนื่องในการส่งเสริมให้คนในชุมชนแยกขยะอย่างสม่ำเสมอ ติดต่อกันจนเป็นอุปนิสัย การดำเนินงานของธนาคารขยะแห่งนี้อยู่ในความดูแลของคณะกรรมการหมู่บ้านได้รับเงินทุนสนับสนุนเริ่มแรกมาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาพที่ ๔.๔ สวัสดิการสารณะสงเคราะห์

ศูนย์เรียนรู้ชุมชน เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับธนาคารขยะ เป็นการให้ความรู้ในเรื่องของการคัดแยกขยะ และการแปรรูปขยะเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ เช่น การทำน้ำหมักจากเศษอาหาร ผักผลไม้ งานประดิษฐ์สิ่งของจากขยะ เป็นต้น ศูนย์แห่งนี้เป็นแหล่งเรียนรู้ของสมาชิกและผู้สนใจภายนอกชุมชน มีผู้แวะเวียนเข้ามาเยี่ยมชมการสาธิต และฝึกปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ให้บริการโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย แต่มีรายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของชุมชน เช่น ของชำร่วยที่ประดิษฐ์จากขยะ

๒. เครือข่ายระดับชุมชน จุดเริ่มต้นจากกลุ่มบุคคล โดยการนำของผู้นำชุมชน มีแม่หลวงฉวีวรรณ รังสรรค์ และคณะกรรมการหมู่บ้าน ที่ตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนที่ได้รับกระทบขยะมูลฝอยที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ประกอบกับการที่คณะผู้วิจัย จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัยที่เข้ามาร่วมเป็นส่วนหนึ่งผลักดันให้เครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมขึ้น เป็นการรวมตัวของบุคคล ครุวัเรียน องค์กร และหน่วยงานต่างๆ ภายในชุมชนเดียวกันเพื่อทำงานร่วมกันในประเด็นหรือโครงการที่มีเป้าหมายร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการจัดการขยะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ใช้แนวทางการจัดการแบบมีส่วนร่วม ในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมประเมินผลและร่วมรับผิดชอบประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

๑) มีการนัดประชุมสมาชิกในชุมชนให้เข้ามาแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ หรือมีการให้ข้อมูลอย่างกว้างขวางที่เทศบาลตำบลท่ากว้าง โดยร่วมกันพิจารณาถึงสภาพปัญหาขยะในชุมชนที่มีปัญหาสะสมเป็นเวลานานมาแล้ว สาเหตุหลักของการเกิดปัญหาคือพฤติกรรมของคนที่ขาดความรับผิดชอบต่อทำให้มีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมในชุมชน นอกจากนี้มีการเสนอแนวคิดและวิธีการต่าง ๆ ต่อที่ประชุม สิ่งที่จะต้องปฏิบัติและมีการกำหนดเป้าหมายในการจัดการขยะแต่ละประเภท มีการลงพื้นที่ร่วมกันทั้งผู้นำชุมชนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุมชน พระสงฆ์ จิตอาสา และผู้อาศัยในชุมชนเพื่อให้เกิดความชัดเจนก่อนที่จะมีการวางแผนการจัดการขยะ

๒) มีการร่วมกันวางแผนในทุกระดับตั้งแต่ผู้นำชุมชนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุมชน พระสงฆ์ จิตอาสา และผู้อาศัยในชุมชนร่วมกันวิเคราะห์หาสาเหตุที่ทำให้ชุมชนเกิดปัญหาเรื่องขยะมูลฝอยและสิ่งแวดล้อมขึ้น จึงเริ่มต้นจากการจัดการที่ต้นเหตุของขยะก่อน ด้วยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนให้เคยชินส่งเสริมให้เริ่มจากการจัดการที่บ้าน และร่วมกันหาวิธีการที่จะนำมาใช้ในการจัดการขยะในชุมชน โดยมีหลักคิดร่วมกัน คือจะต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนและไม่ไปกระทบกับชุมชนอื่น

๓) ร่วมลงมือในการดำเนินงาน อันดับแรกคือ ปรับพฤติกรรมของตนและคนในครอบครัวให้ผลิตขยะให้น้อยลง มีการคัดแยกขยะในครัวเรือนอย่างชัดเจน รวมถึงนำขยะที่สะสมในบริเวณบ้านของตนเองออกจากที่อยู่อาศัย โดยนำไปทิ้งหรือกำจัดอย่างถูกวิธี ร่วมดำเนินงานโครงการและกิจกรรมในชุมชน เช่น โครงการขยะบุญ เป็นต้น มีส่วนร่วมในการลดปริมาณขยะ ร่วมคัดแยกขยะในครัวเรือนประเภทต่าง ๆ ร่วมมือในการเก็บรวบรวมขยะและร่วมนำกลับมาใช้ประโยชน์

๔) การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลการจัดการขยะของชุมชน โดยผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุมชนและสมาชิกของชุมชน จะมีการนัดประชุมกันอย่างน้อยเดือนละ ๑ ครั้ง โดยนัดเอาวันแจกเบี้ยผู้สูงอายุเป็นวันประชุม เพื่อติดตามความก้าวหน้าของแผนงานการจัดการขยะของชุมชน มีการรายงานการปฏิบัติตามแผนที่ได้วางไว้ ถ้ายังไม่ได้ตามแผนจะมีการแก้ไขเพื่อให้มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์นั้น ๆ สามารถใช้ได้จริงและไม่เกิดปัญหาซ้ำเหมือนเดิม ดังนั้น การเข้ามาช่วยกันแก้ไขปัญหาขยะของชุมชนได้รับความร่วมมือจากผู้ที่อาศัยในชุมชนเป็นอย่างดี ส่วนหนึ่งเป็นเพราะปัญหาที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อทุกคนโดยตรง

ภาพที่ ๔.๕ กิจกรรมเครือข่ายการทำงาน

๓. เครือข่ายระดับองค์กร การจัดสิ่งแวดลอมชุมชนวิถีพุทธ เป็นการรวมกลุ่มขององค์กรทั้ง ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรทางศาสนา ภาคประชาชนหรือชุมชน ที่มีเป้าหมายหรือความสนใจร่วมกัน โดยอาศัยการทำงานร่วมมือกันเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ทรัพยากร ประสบการณ์ การพัฒนาโครงการ การวิจัย การรณรงค์ หรือการดำเนินการอื่น เพื่อบรรลุเป้าหมายการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมชุมชน ร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นภายในชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ภายในชุมชน ทั้งทางตรง และทางอ้อม ประกอบด้วย

๑. มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒. เทศบาลตำบลท่ากว้าง
๓. โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลท่ากว้าง
๔. วัดสันดอนมูล (วัดบ้านแคว)
๕. โรงเรียนวัดสันดอนมูล
๖. ศูนย์การศึกษาอนุบาลและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ตำบลท่ากว้าง
๗. ชมรมผู้สูงอายุบ้านในแคว
๘. ร้านรับซื้อของเก่า

ซึ่งเครือข่ายองค์กรทั้งหมดจะทำงานสอดประสานกัน โดยใช้ข้อตกลงความร่วมมือทางวิชาการ (MOU) ในการสร้างความเข้าใจร่วมกันและการทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรหรือกลุ่มต่างๆ เพื่อสนับสนุนและสร้างความร่วมมือในโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ร่วมกัน เครือข่ายจัดการขยะชุมชนวิถีพุทธสามารถแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มหลักๆ ดังนี้

๑. ทีมทำ (Implementers) บทบาทหน้าที่ในการดำเนินการจัดการขยะตามแผนที่ได้รับมอบหมาย โดยการทำงานในส่วนต่างๆ เช่น เก็บรวบรวมขยะ คัดแยก รีไซเคิล รวมมาไว้ที่ธนาคารขยะของชุมชน โดยเน้นการทำงานที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน ใช้องค์ความรู้และทักษะในการจัดการขยะ จากเข้าร่วมโครงการอบรม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากภาคีเครือข่ายอื่นที่ร่วมดำเนินงาน ทั้งนี้การรวมขยะนั้นจะมีคณะกรรมการชุมชนที่คอยดูแลอำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่นำขยะมาเข้าร่วมโครงการ หรือบริจาคให้กับกลุ่ม ในกรณีที่สมาชิกท่านใดไม่สะดวกที่จะนำขยะที่คัดแยกมาไว้ที่ธนาคาร ก็จะมีตัวแทนจิตอาสา หรือผู้ที่ได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการชุมชนไปเก็บรวบรวมมาไว้ที่ธนาคารขยะของชุมชน ซึ่งทีมทำนั้นประกอบด้วย บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านในแคว จำนวน ๗๖ ครั้วเรือนที่เข้าร่วมโครงการ ชุมรมผู้สูงอายุ กลุ่มสัมาชิพต่างๆ และโรงเรียนสันดอนมูล ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

๒. ทีมนำ (Leaders) ประกอบด้วย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และที่เป็นตัวกลางในการขับเคลื่อน กระตุ้นให้กิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนตลอดจนการศึกษา วิจัย และพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ๆ เพื่อการจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ลดปริมาณขยะในชุมชน และลดต้นทุนในการกำจัดขยะ ถ่ายทอดนวัตกรรมและสิ่งประดิษฐ์ในการบริหารจัดการขยะแก่ชุมชน ให้ชุมชนมีความรู้ด้านการบริหารจัดการขยะอย่างถูกวิธี เพื่อปลูกฝังทัศนคติและค่านิยมที่ดีในการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดให้แก่คนในชุมชน และเพื่อสร้างรายได้เสริมแก่ชุมชนในการแปลงขยะให้เป็นทุน และจัดตั้งกองทุนขยะบุญสูงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาส สร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านรู้จักคัดแยกขยะในครั้วเรือน สร้างรายได้จากขยะรีไซเคิล และวัตสันดอนมูล (บ้านแคว) ซึ่งถือได้ว่าเป็นสถานที่รวมจิตใจของคนในชุมชน เป็นสถานที่กลมเกลียวจิตใจ อบรมสั่งสอนให้คนในชุมชนตระหนักรู้ถึงผลกระทบของขยะมูลฝอยต่อสิ่งแวดล้อมชุมชน ตลอดจนชี้ให้เห็นประโยชน์ของการคัดแยกขยะ ปลูกจิตสำนึกการรักษาสิ่งแวดล้อม ด้วยกระบวนการทางศาสนาตามหลักของบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ทาน ศีล ภาวนา โดยเฉพาะอย่างการให้ทานที่ไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งของวัตถุอื่นที่มีค่า ขยะคัดแยกแล้วก็สามารถนำมาเป็นทาน สร้างสารณะประโยชน์ต่อชุมชนและสังคมได้

๓. ทีมหนุน (Supporters) ประกอบด้วย เทศบาลตำบลท่ากว้าง ซึ่งเป็นหน่วยงานในพื้นที่ที่มีความใกล้ชิดกับประชาชน หรือคนในชุมชนในเขตปกครอง มีอำนาจหน้าที่ในการดำเนินการและสนับสนุนการจัดการขยะในระดับท้องถิ่น จัดทำนโยบายและแผนการจัดการขยะ การสนับสนุนกิจกรรมการคัดแยกขยะ หรือการจัดกิจกรรมส่งเสริมการลดขยะของชุมชน รวบรวมและจัดหา

สถานที่กำจัดขยะที่นอกเหนือจากขยะที่ชุมชนคัดแยกแล้วให้เหมาะสมไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยเทศบาลตำบลท่ากว้างได้มีจ้างเหมาให้บริการเอกชนในส่วนของกำจัดเก็บและสถานที่กำจัดขยะ ซึ่งจะมีกำหนดจัดเก็บรวบรวมขยะ เพื่อนำไปกำจัดอาทิตย์ ๑ ครั้ง สำหรับศูนย์การศึกษาอนุบาล และการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ตำบลท่ากว้าง ก็เป็นหน่วยงานหนึ่งที่เข้ามาสนับสนุนกิจกรรมนี้ เข้าเสริมสร้างความรู้และทักษะในการจัดการขยะให้แก่ประชาชนในชุมชน สอนเทคนิควิธีการนำขยะมาใช้ประโยชน์และเพิ่มมูลค่า เช่น สิ่งประดิษฐ์ การทำปุ๋ยหมัก เป็นต้น และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลท่ากว้างมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการกำจัดขยะที่เหมาะสมถูกสุขภาวะ ทำให้คนในชุมชนรู้ว่าขยะประเภทไหนเป็นขยะอันตราย ขยะประเภทไหนเป็นขยะที่สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้ รวมทั้งรู้ถึงผลกระทบของขยะต่อสุขภาพของคนในชุมชน โรคภัยที่มาจากสะสมของขยะ ตลอดจนสนับสนุนและส่งเสริมการจัดการขยะในชุมชน สนับสนุนกิจกรรมสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะ

ภาพที่ ๔.๖ พิธีลงนามบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU)

กิจกรรมเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ ที่เนื่องด้วยบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) เกิดการศึกษา วิจัย และพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ๆ เพื่อส่งเสริมการจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ลดปริมาณขยะในชุมชน ลดต้นทุนในการกำจัดขยะ ถ่ายทอดนวัตกรรมและสิ่งประดิษฐ์ในการบริหารจัดการขยะแก่ชุมชน ให้ชุมชนมีความรู้ด้านการบริหารจัดการขยะอย่างถูกวิธี ปฏิบัติตามศตคติ สร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านรู้จักคัดแยกขยะในครัวเรือน สร้างรายได้จากขยะรีไซเคิล โครงการขยะสร้างบุญ เป็นกิจกรรมการณรงค์ลดปริมาณขยะในชุมชนให้เหลือน้อยที่สุด ก่อนนำไป

กำจัด โดยให้ประชาชนนำขยะรีไซเคิล เช่น แก้ว กระดาษ พลาสติก โลหะ และอื่น ๆ เป็นกิจกรรมที่มุ่งปรับเปลี่ยนพฤติกรรม โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ว่าด้วยเรื่องของการให้ทานหรือบุญมาเป็นส่วนในการขับเคลื่อนกิจกรรม เมื่อประชาชนนำขยะมาทำบุญได้แปลงบุญเป็นทุน นำขยะไปขายเพื่อแปลงเป็นทุนในการสร้างสาธารณะประโยชน์ จัดสรรเป็นสวัสดิการชุมชน ในรูปแบบของสาธารณะสงเคราะห์ เนื่องในวันเกิด เจ็บป่วย การฅาปนกิจสงเคราะห์ เทศกาล งานประเพณี ที่สำคัญต่างๆ เช่น วันปีใหม่ วันสงกรานต์ งานบุญต่างๆ เป็นต้น โดยวัดจะทำหน้าที่เป็นต้นแบบและศูนย์กลางของชุมชน ให้ผู้นำในพื้นที่ใกล้เคียงเข้ามาศึกษา นำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ของตนตามความเหมาะสม การเกิดขึ้นของเครือข่ายที่ขับเคลื่อนพร้อมกัน เป็นพลังที่ดีที่สามารถทำให้ปัญหาใหญ่ๆ กลับกลายเป็นปัญหาเล็กน้อย นำไปสู่การสร้างกระบวนการจัดการปัญหาที่เป็นระบบมากขึ้น

ภาพที่ ๔.๗ โครงการขยะสร้างบุญ

๔.๓.๒ ปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จต่อการสร้างเครือข่ายจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ

ปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จต่อการสร้างเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านในแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ คือการอาศัยพื้นฐานทางด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ของความเป็นพุทธศาสนิกชน เอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานเครือข่าย สร้างความสัมพันธ์ภาพในการทำงานที่ดีต่อกัน มีความเคารพ เอื้อเฟื้อแบ่งปัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตามหลักของสาราณียธรรม ๖ ประการ^๑ ดังนี้

๑. เมตตาทายกรรม แสดงไมตรีจิตและความหวังดีต่อเพื่อนสมาชิกเครือข่าย ด้วยการช่วยเหลือกิจกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน หรือจัดการขยะภายในชุมชนด้วยความเต็มใจ

^๑ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔๓, (นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน, ๒๕๖๔), หน้า ๒๐๐.

ปรารถนาที่จะเห็นชุมชนเป็นชุมชนที่มีสิ่งแวดล้อมที่ปราศจากขยะมูลฝอย เป็นสังคมหรือชุมชนที่น่าอยู่ เริ่มจากบ้านพร้อมใจกันเก็บรวบรวม คัดแยกขยะต้นทาง รวมมาไว้ที่ธนาคารขยะของชุมชน วัดเป็นศูนย์กลางรวมจิตใจของคนในชุมชน นำเอาพื้นฐานค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีทางพระพุทธศาสนาว่าด้วยเรื่องของการให้ทาน แลกบุญเป็นทุนขับเคลื่อนกิจกรรมปลูกจิตสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อม ราชการ (โรงเรียน) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เทศบาลตำบลท่ากว้าง และภาคีเครือข่ายหน่วยงานภาครัฐอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริม สนับสนุน ให้ความรู้ ร่วมพัฒนา วิจัย การสร้างความตระหนักให้กับประชาชนในพื้นที่เกี่ยวกับปัญหาของการจัดการขยะ จัดกิจกรรมและการอบรม เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในการลดปริมาณขยะ การแยกแยะขยะที่เหมาะสมและการนำขยะกลับมาใช้ประโยชน์ให้เห็นถึงความสำคัญของการทำสิ่งที่ดีต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม

๒. เมตตาวชิกรรม การพูดแต่สิ่งที่ดีงาม พูดกันด้วยความรักความปรารถนาดี รู้จักการพูดให้กำลังใจซึ่งกันและกัน ในยามที่เพื่อนสมาชิกประสบกับความทุกข์ ความผิดหวัง หรือปัญหาต่าง ๆ ควรพูดแนะนำแต่สิ่งที่ดี แจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี พูดอย่างใดก็ทำอย่างนั้น ไม่โกหกมดเท็จ กล่าววาจาสุภาพ ใช้วาจาที่แสดงความเคารพนับถือต่อกัน เจรจากันด้วยเหตุผล ด้วยสติปัญญา ไม่ใช่โทสะเป็นตัวนำ พูดอย่างมีจิตสำนึกในผลประโยชน์สุขร่วมกันพูดจาสร้างสรรค์ ไม่ควรพูดซ้ำเติม หรือนำไปนินทาว่าร้าย หรือกล่าวร้ายเสียชื่อเสียงชดประชันกัน ไม่ว่าจะ เป็นต่อหน้าหรือลับหลัง เป็นสิ่งที่เครือข่ายความร่วมมือการจัดการสิ่งแวดล้อมหรือการจัดการขยะของชุมชนบ้านในแคว อำเภอสรรค จังหัดเชียงใหม่ ยึดถือปฏิบัติ เพื่อความสำเร็จในการขับเคลื่อนกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน

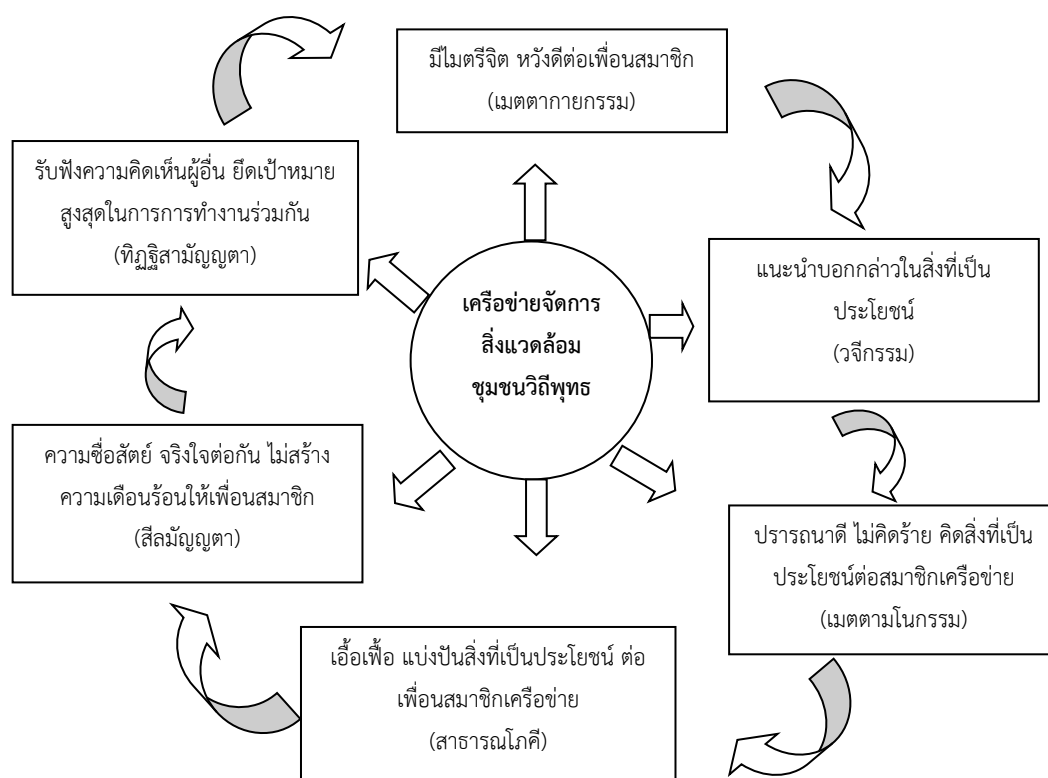
๓. เมตตามโนกรรม การทำงานของกลุ่มเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ เกิดจากรวมตัวของกลุ่มคน และกลุ่มองค์กรที่มีความหวังดี ปรารถนาดี อยากเห็นชุมชนหรือสังคม เป็นสังคมที่มีสภาพแวดล้อมที่ดี ปราศจากขยะมูลฝอย อันส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของชุมชนและสังคมมุ่งทำให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน จึงเป็นการทำงานที่ตั้งอยู่บนฐานของมโนกรรมอันประกอบด้วยเมตตา

๔. สาธารณโภคี เครือข่ายมีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้มาจากการขายขยะด้วยความชอบธรรม นำมาสร้างสิ่งอันเป็นสาธารณะประโยชน์ จัดสวัสดิการรูปแบบสาธารณะสงเคราะห์สำหรับเพื่อนสมาชิกเครือข่าย เกิด มีสิ่งของอวยพรวันเกิด เจ็บ มีสิ่งของเยี่ยมไข้ให้กำลังใจผู้ป่วย ตาย มีเงินร่วมฌาปนกิจสงเคราะห์ หรือสิ่งของอื่นที่จำเป็นตามโอกาสอันควร ทั้งอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภค ยา รักษาโรค ตลอดจนวิทยากรความรู้ต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน หรือการจัดการขยะภายในชุมชนร่วมกัน

๕. สีสสามัญญตา สมาชิกเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ มีตั้งมั่นอยู่บนอยู่กฎระเบียบ หรือข้อตกลงความร่วมมือระหว่างกัน (MOU) ความประพฤติสุจริตดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม เคารพในสิทธิเสรีภาพของเพื่อนสมาชิกเครือข่าย ไม่ก้าวก่ายหน้าที่กัน ไม่ทำตนให้

เป็นที่น่ารังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ ไม่ฝ่าฝืนมติหรือหลักการของหมู่คณะ อันจะก่อให้เกิดความหวาดระแวง ไม่ไว้เนื้อเชื่อใจกัน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๖. ทัศนีสามัญญตา เครื่องข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถี ยึดถืออุดมคติ หลักแห่งความดีงามในการทำงานร่วมกัน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมพัฒนา ร่วมสร้างสรรค์ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในการขจัดปัญหาเรื่องขยะล้นชุมชนร่วมกัน รับฟังความเห็นของเพื่อนสมาชิก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มเครือข่ายที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชุมชน จะมีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันเป็นประจำ ผ่านการประชุมชมรมหมู่บ้าน เพื่อรับฟังข้อคิดเห็นของเพื่อนสมาชิก รับฟังปัญหาอุปสรรค และร่วมหาแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกัน แล้วกำหนดไว้แผนพัฒนาหมู่บ้าน เพื่อเป็นเป้าหมายและทิศทางในการดำเนินงานการจัดขยะของชุมชน

แผนภาพที่ ๔.๑ หลักการบริหารเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ

นอกจากนี้ยังมีหลักธรรมที่เป็นปัจจัยส่งผลสำเร็จต่อการสร้างเครือข่ายจัดการสิ่งแวดล้อม ชุมชนวิถีพุทธให้ยั่งยืน ก็คือ “หลักสังคหวัตถุ ๔” ซึ่งถือว่าเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ในการอยู่ร่วมกันของชุมชน อีกทั้งเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้หลักสาราณียธรรม ๖ เบื้องต้นมีความ เข้มแข็งและสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น เป็นการแปลงหลักธรรมให้กลายเป็นหลักทำคือ การลงมือปฏิบัติเพื่อให้ ชุมชนเกิดความสะอาดทั้งทางกายภาพ จิตภาพ และสังคม^๒ ดังนี้

๑. ทาน คือการเสียสละวัตถุทั้งที่เป็นสิ่งของภายนอกและสิ่งที่เป็นภายใน ซึ่งอาจจะเรียกอีก อย่างไม่ได้ว่า “จาคะ” โดยเฉพาะการรู้จักเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ดังนั้น ชุมชน จึงได้มีข้อตกลงร่วมกันว่า จะต้องแปลงขยะในชุมชนให้เป็นทุนหรือเป็นกองทุนสวัสดิการชุมชน ถือว่า เป็นการประยุกต์หลักธรรมะให้กลายเป็นหลักทำคือ การให้หรือเสียสละดังกล่าวมา ซึ่งเห็นเป็น รูปธรรม มีวิธีการดำเนินงาน ด้วยการให้สมาชิกชุมชนนำขยะจากบ้านของตน ซึ่งมีอยู่ในหมู่บ้าน แต่ ไม่ใส่ใจเพราะมีจำนวนน้อยนำมาบริจาคให้ชุมชน โดยจะทำให้เก็บขยะไว้ เมื่อสะสมได้จำนวนมาก พอแล้ว ก็จะทำให้สมาชิกชุมชนทำการคัดแยกขยะแล้วนำไปขายหรือสร้างประโยชน์อย่างอื่นต่อไป เป็น การฝึกให้สมาชิกชุมชนรู้จักเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมคือชุมชน เรื่องนี้จากเวทีสนทนากลุ่มได้ตกลงร่วมกันว่า

คณะกรรมการเห็นขยะอยู่ตามที่ต่างๆ ก็พากันตำริว่า พวกเราน่าจะนำขยะมูลฝอยมาเป็น เครื่องมือในการให้สมาชิกชุมชนได้ปฏิบัติธรรมร่วมกัน คือ การรู้จักเสียสละของของตนเพื่อส่วนรวม โดยให้แต่ละครอบครัวนำขยะที่คิดว่าไม่มีประโยชน์มาสะสมร่วมกันเพื่อบริหารจัดการอย่างถูกสุข ภาวะ ซึ่งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี เป็นการปฏิบัติธรรมชื้อทานหรือจาคะโดยไม่รู้ตัว เมื่อสมาชิก ทุกคนเสียสละได้อย่างนี้แล้วจะส่งผลให้สภาวะจิตใจมีความอ่อนโยนและพร้อมที่จะรับการพัฒนาใน ขั้นต่อไปได้โดยง่าย

จากที่สมาชิกชุมชนได้ร่วมกันทำกิจกรรมนี้ ปรากฏผลเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน เพราะ สมาชิกชุมชนได้นำขยะจากครัวเรือนของตนเองนำมารวมกันในจุดที่ตกลงกันไว้ ถือกันมาคนละถุงสอง ถุง จนกลายเป็นขยะกองใหญ่ซึ่งใช้เวลาประมาณ ๓ เดือน และหลังจากนั้นสมาชิกชุมชนได้ช่วยกันคัด แยกขยะ บรรจุ และนำขึ้นรถไปทิ้งในจุดที่ปลอดภัยต่อชุมชน นี่คือการปฏิบัติตามหลักทานหรือจาคะ ด้วยการเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมอย่างแท้จริง

๒. ปิยวาจา ชุมชนมีการปรึกษาหารือกันในเรื่องการกำจัดขยะด้วยความเป็นกัลยาณมิตร ไม่ มีการใช้ถ้อยคำที่มีเป็นที่ตั้งแห่งความโกรธหรือความขัดแย้งกัน ซึ่งจะทำให้กิจกรรมของชุมชนเสียหาย นอกจากการใช้ปิยวาจาในการทำกิจกรรมร่วมกันแล้ว ยังถือว่าเป็นการนำหลักอภิธานียธรรมมาปรับ ประยุกต์ใช้ในขณะเดียวกันด้วย คือ การหมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യ ชุมชนจะมีการประชุมกัน ๓

^๒ อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๓.

รูปแบบ คือ การประชุมของคณะกรรมการชุมชน การประชุมสมาชิกชุมชน และการประชุมประจำปี โดยรายละเอียดจะเริ่มด้วย คณะกรรมการชุมชนจะมีการประชุมกันทุกเดือน โดยคณะกรรมการชุมชนจะประชุมร่วมกันก่อนวันทำการชุมชน ๑ วัน เป็นประจำ เพื่อหารือการทำงานของชุมชนในช่วงเย็นของวัน คณะกรรมการแต่ละท่านจะนำเสนอประเด็นต่างๆ เป็นการเตรียมความคิด สร้างความรู้ที่เท่าเทียมกันให้เกิดขึ้นแก่คณะกรรมการชุมชนทุกคน เพื่อในวันทำการจริงๆ จะมีทิศทางการทำงานเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เหล่านี้ล้วนจะต้องใช้ปียวจาในการทำงานร่วมกัน อนึ่ง ในการประชุมสมาชิกชุมชนในระยะแรกๆ ยังไม่ค่อยได้รับความสนใจจากชุมชนนัก เนื่องจากเห็นว่าเป็นการเสียเวลาในการทำมาหากิน ดังนั้น คณะกรรมการชุมชนจึงต้องอธิบายเหตุและผลที่จะเกิดขึ้นแก่ชุมชนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ซึ่งคณะกรรมการต้องใช้เวลาอยู่หลายเดือนกว่าสมาชิกชุมชนจะให้การตอบรับและให้ความร่วมมือ ทั้งนี้ ก็เพื่อผลประโยชน์ชุมชนนั่นเอง ในเวทีสนทนากลุ่มได้อภิปรายร่วมกันว่า

ช่วงแรกของการจัดตั้งกิจกรรมใหม่ๆ คณะกรรมการชุมชนมีความลำบากมากกับการให้ความร่วมมือในการทิ้งขยะและการจัดการขยะอย่างเป็นระบบ ทางคณะกรรมการชุมชนจึงต้องปรึกษากับทั้งโรงเรียนและวัดเพื่อหาทางออกร่วมกันว่า ต้องให้สมาชิกชุมชนมีความรับผิดชอบในการจัดการขยะในครัวเรือนของตนเป็นอันดับแรก ถ้ายังไม่เข้าใจในการทำกิจกรรมนี้ก็เชิญเข้าร่วมปรึกษากันในแต่ละเดือน หรือในโอกาสสำคัญต่างๆ เช่น วันธรรมสวนะหรือวันสำคัญทางศาสนาอื่นๆ เพื่อเปิดโอกาสให้คนที่ไม่เข้าใจและไม่เห็นด้วยได้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันของชุมชน จนสุดท้ายก็มีมติร่วมกันให้ชุมชนมีการบริหารจัดการขยะอย่างเป็นระบบเพื่อประโยชน์ของชุมชนนั่นเอง

๓. อุตถจริยา การรวมกลุ่มกันเพื่อการจัดการขยะ นอกจากสร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนแล้วยังเป็นการสร้างความรู้รักสามัคคีของชุมชนไปในตัวด้วย เพราะประโยชน์ที่ชุมชนได้นั้น นอกจากประโยชน์สาธารณะแล้วยังได้ประโยชน์ส่วนบุคคลด้วย กล่าวคือ ทำให้แต่ละครัวเรือนมีเงินไว้ใช้จ่ายใช้สอยด้วยการแปลงบุญให้เป็นทุน นั่นคือ ทุนทางเศรษฐกิจของบุคคลนั่นเอง นอกจากนี้ ยังก่อให้เกิดผลคือ ชุมชนไม่มีขยะที่จะก่อให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บหรือเป็นแหล่งพาหะนำโรค นั่นคือ ผลได้ในเรื่องสาธารณสุขนอกจากด้านเศรษฐกิจดังกล่าวแล้ว ยิ่งไปกว่านั้น ขยะที่ทุกคนมองว่าเป็นของไร้ค่า กลับมีค่าขึ้นมาเป็นการอำนวยความสะดวกการเป็นอยู่ที่ดีที่เรียกว่า “สวัสดิการชุมชน” ในทางอ้อมด้วย ซึ่งที่ผ่านมามีคำว่าย่ออุตถจริยาอาจจะมองดูเหมือนห่างไกลตัว ห่างไกลจากชุมชน ซึ่งที่จริงแล้วก็ปรากฏอยู่ในชุมชนนั่นเอง ชุมชนอาจจะเคยได้ยินพระเทศนาว่า อุตถจริยาหรือการบำเพ็ญประโยชน์เป็นผลดีต่อการอยู่ร่วมกัน แต่ไม่มีอะไรเป็นตัวชี้วัดที่ชัดเจนที่เห็นเป็นรูปธรรม เป็นผลดีต่อวิถีชุมชนอย่างไร จากเวทีสนทนากลุ่มได้อภิปรายแสดงความคิดเห็นร่วมกันว่า

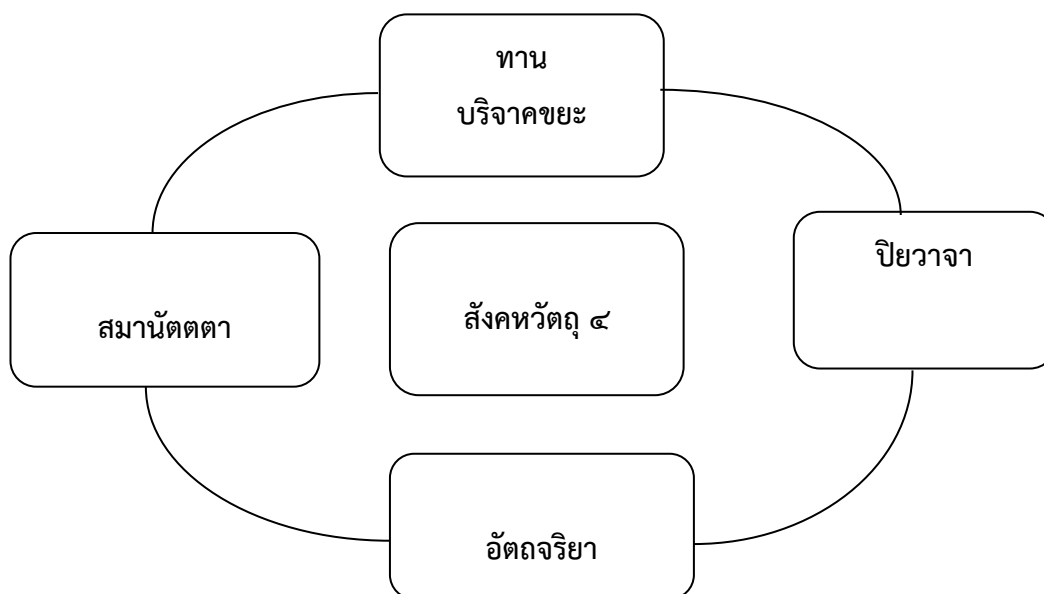
เมื่อก่อนนี้เข้าไปทำบุญที่วัดจะได้ยินพระเทศน์ว่า อุตถจริยา การพร้อมเพรียงกันบำเพ็ญประโยชน์นำความสุขความเจริญมาให้แก่ชุมชน ชาวบ้านได้แต่รับฟังและก็รู้ว่าดีเป็นความดีเป็น

ประโยชน์ แต่เป็นประโยชน์อย่างไรยังไม่เห็นเป็นรูปธรรม แต่ตอนนี้ประจักษ์ชัดด้วยสายตาของชุมชนเอง ไม่ต้องได้รับการบอกกล่าวจากใครที่ไหน เพราะชุมชนได้ประโยชน์เอง ทั้งประโยชน์ส่วนตน ส่วนรวม และประโยชน์อื่นๆ อีก

ดังนั้น การแปลงบุญให้เป็นทุนด้วยการจัดการขยะที่ไร้ค่าให้เป็นของมีค่าขึ้นมา ได้กลายเป็นตัวชี้วัดให้ชุมชนได้เห็นว่าการร่วมกันทำประโยชน์แล้ว จะส่งผลให้ชุมชนได้รับประโยชน์ คือ เกิดกิจกรรมกลุ่มขึ้นในชุมชน เกิดกองทุนหรือสวัสดิการอื่นๆ ไว้คอยช่วยเหลือสมาชิกชุมชนที่เดือดร้อน ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ และขยายขอบข่ายออกไปไม่สิ้นสุด

๔. สมานัตตตา เป็นหลักประกันได้ว่า ชุมชนจะไม่ตกเป็นทาสแห่งการบริโภคนิยมที่จะเป็นต้นตอของการสร้างขยะจนล้นเกินความสามารถที่จะกำจัดทิ้งไปได้ หรือในอีกมิติหนึ่ง การที่ชุมชนรู้จักแปลงขยะให้เป็นบุญ แล้วแปลงบุญให้เป็นทุน แล้วแปลงทุนให้เป็นทรัพย์สินดีตัวไว้ใช้สอย ก็นับว่าได้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสม รวมถึงได้เรียนรู้การจัดการขยะจนเกิดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่อาจจะเรียกว่า “สมชีวิตา” ก็ได้ ปัจจัยแห่งความสำเร็จในข้อนี้อาจจะเป็นปัจจัยเสริม ๓ ปัจจัยข้างต้น ด้วยการดำเนินชีวิตที่พอเหมาะพอดีจะช่วยส่งเสริมการแปลงบุญให้เป็นทุนได้ผลดียิ่งขึ้น ถ้าเราสังเกตจะเห็นว่าเหตุที่โลกหรือชุมชนของเรามีขยะจนล้นเกินจนยากแก่การกำจัดและเป็นแหล่งพาหะของโรค ก็ล้วนมาจากไม่รู้จักรู้จักการใช้ชีวิตให้พอดีกับธรรมชาติ นำธรรมชาติมาใช้จนล้นเกินทำให้เกิดขยะที่เป็นพิษแก่ชุมชนนั่นเอง นอกจากนี้ ชุมชนยังมีการสอนการทำบุญชี้คร้วเรือนเพื่อการออมที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งจะทำให้ชีวิตไม่ประสบพบเจอกับปัญหาค่าใช้จ่ายเกินตัวนั่นเอง โดยทางสมาชิกกลุ่มจะมีแบบฟอร์มชี้คร้วเรือนให้สมาชิกชุมชนได้นำไปทำหรือจดบันทึก เมื่อถึงวันทำการกลุ่มก็นำบัญชีของแต่ละชี้คร้วเรือนมาวิพากษ์วิจารณ์กัน ส่งผลให้แต่ละชี้คร้วเรือนรู้จักตัวเองมากขึ้น และมีการวางแผนการใช้จ่ายในแต่ละวันแต่ละเดือนหรือถ้าใครเดือดร้อนเงินไม่พอใช้ก็สามารถหยิบยืมกลุ่มหรือชุมชนได้พอประมาณเป็นการสร้างเอื้อเพื่อแก่กลุ่มสามารถผูกมิตรไมตรีไว้ได้อย่างที่เวทีสันทนาการกลุ่มได้ร่วมกันอภิปรายว่า

การออมหรือการรักษาทรัพย์สินในที่นี้ต้องเป็นการรักษาทรัพย์สินที่ชาญฉลาดด้วยการทำให้เกิดมิตร เพราะถ้าเรานำเงินไปฝากธนาคาร ถ้าหากคนในชุมชนเราเกิดความเดือดร้อนไปกู้ธนาคาร ธนาคารก็ปล่อยกู้เงินของเรานั้นแหละ แต่เราก็ไม่คิดว่าเป็นเงินของเรา มันก็ไม่มีความรู้สึกว่าเราให้คนในชุมชนหยิบยืมเงิน ตรงกันข้าม ถ้าหากเราเอาเงินของชุมชนหรือของเราให้เพื่อนบ้านกู้ยืม เพื่อนบ้านเราก็ได้บำบัดความเดือดร้อน ขณะเดียวกันเพื่อนบ้านก็จะรู้สึกดีต่อเรา ทุกคนก็จะเป็นมิตรต่อกันและกันจากสิ่งเล็กๆ ที่เรามองข้ามกันได้

แผนภาพที่ ๔.๒ หลักการพัฒนาชุมชนเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ

เมื่อก้าวโดยสรุปเราจะเห็นว่า การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการดำเนินการกิจกรรมของชุมชนเรื่องการจัดขยะอย่างยั่งยืนตามแนววิถีพุทธ สมาชิกชุมชนได้ปฏิบัติธรรมร่วมกันเพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกันแก่ชุมชนโดยมีประเด็นที่ค้นพบ ดังนี้

๑. การปรับเปลี่ยนบทบาทของวัด จากที่ตั้งรับอยู่ในวัดก็เป็นการนำหลักธรรมเข้าสู่หลักทำในชุมชนโดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการจัดขยะด้วยการนำหลักปฏิบัติที่มีอยู่แล้วที่อบรมสั่งสอนประชาชนอยู่แล้วไปปรับประยุกต์ให้เห็นเป็นรูปธรรมจนก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนหมู่บ้านอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน

๒. ความพยายามนำหลักธรรมเข้าไปอยู่ในชีวิตประจำวันของชุมชน จากกระบวนการดำเนินงานของชุมชนพยายามหากิจกรรมขึ้นภายในชุมชนและในแต่ละกิจกรรมนั้นก็พยายามสอดแทรกหลักธรรมะที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อเป็นการกลมกล่อมจิตใจ ปรับมโนทัศน์

๓. การสร้างเงื่อนไขเพื่อให้สมาชิกชุมชนประพฤติธรรมโดยผ่านเครื่องมือคือกองทุนสวัสดิการชุมชน โดยให้ยึดปฏิบัติตามหลักธรรมะ เช่น สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ จึงจะมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือ โดยมีประโยชน์ ๓ อย่าง คือ ประโยชน์ส่วนบุคคล ประโยชน์ส่วนรวม และประโยชน์สูงสุดคือชุมชน

อย่างไรก็ดี เมื่อชุมชนยึดหลักธรรมะเพื่อการดำเนินการกิจกรรมชุมชนได้ส่งผลให้พึ่งตนเองได้ไม่จำเป็นต้องพึ่งหน่วยงานอื่นๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน โดยกิจกรรมที่ชุมชนร่วมกันทำส่งผลให้เกิดเป็นระบบนิเวศวิทยาเชิงพุทธ สาธารณสุขเชิงพุทธ และเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ คือ ความคิดที่จะช่วยเหลือ

กัน ช่วยเหลือชุมชน แบ่งปันกันในชุมชน และพยายามพึ่งตนเองให้มากที่สุดจากจุดอ่อนจนกลายเป็นจุดแข็ง และกลายเป็นทุนทางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ภายใต้ระบบคิด “แปลงบุญให้เป็นทุน” จนสุดท้ายจากทุนกลายเป็นสวัสดิการชุมชนทั้งด้านสุขภาพ สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ

๔.๓.๓ ผลที่เกิดขึ้นจากการสร้างเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ

หลังจากที่ภาคีเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนบ้านโนนแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ได้ทำการจัดการขยะมูลฝอย อย่างจริงจังโดยผ่านโครงการขยะสร้างบุญ “แปลงบุญเป็นทุน” ซึ่งผลที่เกิดขึ้นตามมาจากการจัดการขยะ มีดังนี้

๑. ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมของคนในชุมชนด้านการจัดการขยะ โครงการช่วยสร้างความตระหนักรู้และเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมของชุมชนในการจัดการขยะ ทำให้คนในชุมชนมีการจัดการขยะอย่างวิธี ถูกต้องตามแนวทางที่เหมาะสมมากยิ่งขึ้น

๒. การเปลี่ยนแปลงของสภาพสิ่งแวดล้อมและทัศนียภาพในชุมชนดีขึ้น การจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพช่วยลดปัญหาขยะที่สร้างมลพิษและส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมในชุมชนดีขึ้น และเพิ่มความสวยงามให้กับทัศนียภาพของชุมชน

๓. ช่วยการลดปริมาณการใช้ทรัพยากรและเกิดการนำมาใช้หมุนเวียนโดยการใช้วิธีการผลิตทำปุ๋ยหมักจากขยะอินทรีย์และเศษไม้แห้งช่วยลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสร้างรายได้ให้กับชุมชน

๔. เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยร่วมกันคิด ร่วมกันแก้ไขปัญหาขยะ ซึ่งการมีส่วนร่วมยังส่งผลต่อกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านโนนแควได้เป็นอย่างดี

๕. ลดปัญหาไข้เลือดออก การจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพช่วยลดการสะสมของน้ำขังซึ่งเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ของยุงลาย ซึ่งส่งผลให้ลดความเสี่ยงต่อการติดเชื้อไข้เลือดออกในชุมชน

๖. ทำให้ชุมชนมีความสะอาด ภายในชุมชนจะร่วมกันทำความสะอาดชุมชนตามวาระต่าง ๆ เพื่อความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อย เช่น การลงเก็บขยะมูลฝอยในลำคลอง การกำจัดการทำความสะอาดถนนในหมู่บ้าน เป็นต้น

ผลจากการร่วมกันจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านโนนแคว ส่งผลให้ขยะในชุมชนลดลง โดยเน้นการสร้างจิตสำนึกสร้างแรงจูงใจให้ทุกคนในชุมชน ให้ความสำคัญการจัดการขยะของชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและการบูรณาการร่วมกันระหว่างมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และหน่วยงานในพื้นที่คือ เทศบาลตำบลท่ากว้าง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลท่ากว้าง โรงเรียนวัดสันดอนมูล วัดสันดอนมูล (บ้านแคว) ตลอดจนผู้นำชุมชนและเครือข่ายอื่นๆ ร่วมกันแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยของชุมชน ดังนี้

ผลลัพธ์

๑. ด้านสังคม มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนเกิดความตระหนักรู้ถึงปัญหาของขยะ และเริ่มเห็นความสำคัญของการจัดการขยะมากขึ้นและมีจิตสำนึกการคัดแยกขยะ และเกิดการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ มองเห็นประโยชน์และคุณค่าของขยะ

๒. ด้านสิ่งแวดล้อม ชาวบ้านชุมชนบ้านในแคว ได้รับความรู้ในการคัดแยกขยะจากหน่วยงานต่างๆ และผู้นำชุมชนทำให้ชาวบ้านให้ความร่วมมือในการคัดแยกขยะมากขึ้นโดยเฉพาะขยะในทางสังคม เช่น งานศพ หรือกิจกรรมในชุมชน เช่น การแข่งกีฬา เป็นต้น ทำให้ชุมชนมีปริมาณขยะลดลง ทำให้ชุมชนดูสะอาดตา

๓. ด้านเศรษฐกิจ จากการนำขยะรีไซเคิลที่สามารถคัดแยก เพื่อนำไปขายต่อได้ถึงแม้ว่าจะ เป็นรายได้ที่ไม่มากนักแต่เป็นการกระตุ้นการหมุนเวียนเศรษฐกิจในชุมชนได้ระดับหนึ่ง

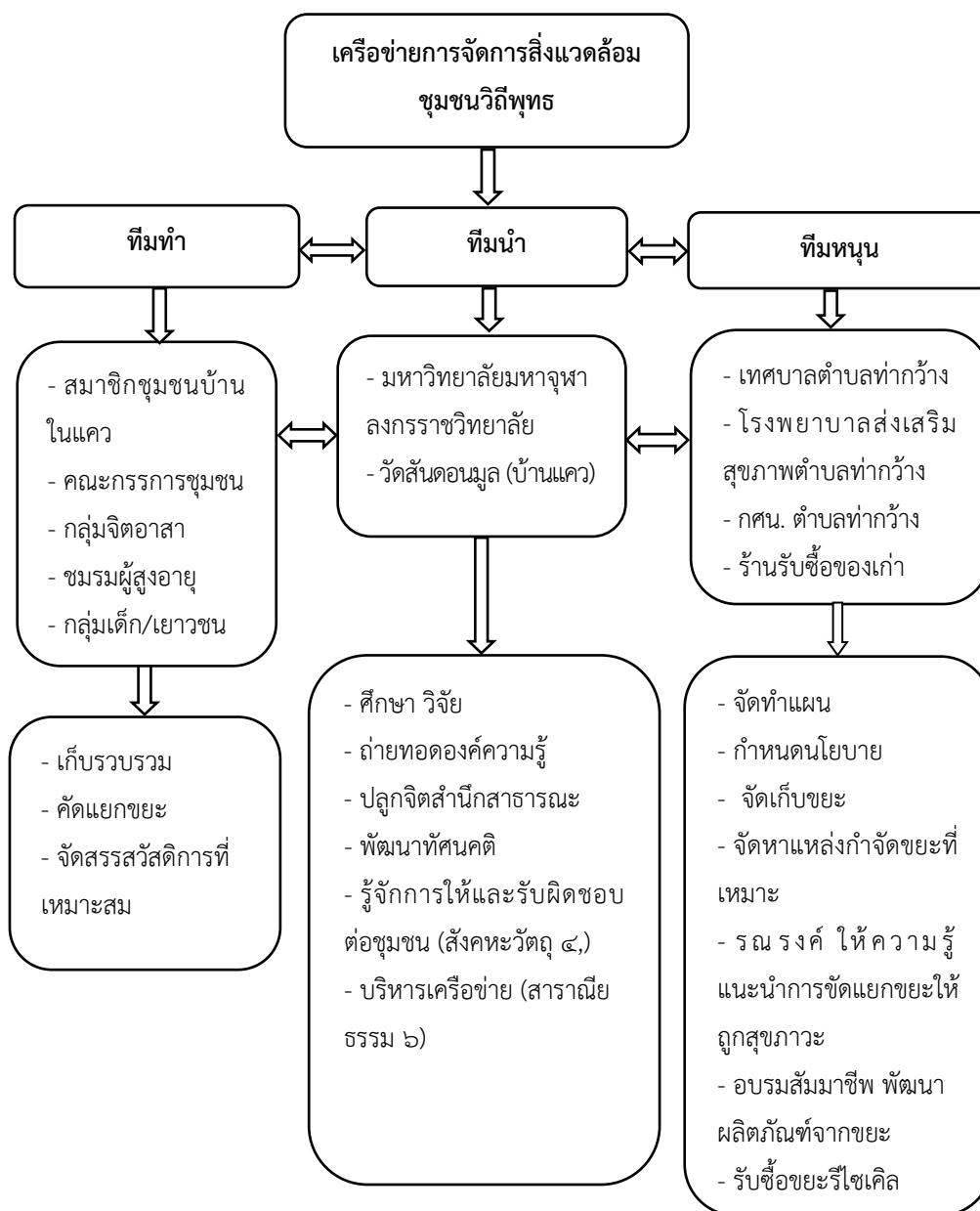
๔. ด้านการเมืองการปกครอง การคัดแยกภายในครัวเรือน ของชุมชน เป็นส่วนในการแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายด้านงบประมาณในการจัดการขยะของภาครัฐ ทำให้สามารถจัดสรรงบประมาณไปใช้ในการบริหารงานภาครัฐ หรือพัฒนาส่วนอื่นๆ ที่พึงจะเป็นประโยชน์สาธารณะต่อชุมชน สังคม ประเทศชาติ

ผลกระทบ

๑. การเปลี่ยนแปลงระดับครัวเรือน ครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการ มีความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับการจัดการขยะเพิ่มขึ้น เมื่อพิจารณาจากผลการประเมินความรู้ เช่น ประเภทของขยะมูลฝอย ประโยชน์และอันตรายจากขยะมูลฝอย สีของถังที่ใช้ในการคัดแยกขยะ ส่งผลให้ในแต่ละครัวเรือนมีการคัดแยกขยะมูลฝอย ออกตามชนิดและประเภทของขยะมูลฝอยที่ถูกต้อง แทนการนำขยะมูลฝอยทุกชนิดไปทิ้งรวมกันในถังขยะ

๒. การเปลี่ยนแปลงระดับชุมชน ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการขยะทั้งเป็นผู้ให้ข้อมูล ร่วมคิดกิจกรรมและการดำเนินกิจกรรมการจัดการขยะมูลฝอย เช่น โครงการถังขยะอินทรีย์ประจำบ้าน โครงการเสวียนรักษ์โลกและปุ๋ยหมักอินทรีย์ เป็นต้น ทำให้ประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารจากการประชาสัมพันธ์และเกิดบรรยากาศการรักษาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนของตนเองที่จะเข้าร่วมโครงการ

๓. การเปลี่ยนแปลงในระดับองค์กร จากผลการดำเนินการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดระยะเวลาในการร่วมมือกันระหว่าง คณะผู้วิจัย หน่วยงานองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ประชาชนในพื้นที่และหน่วยงานราชการต่าง ๆ เช่น เทศบาลตำบลท่ากว้าง โรงเรียน วัด โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลท่ากว้าง ส่งผลให้เทศบาลตำบลท่ากว้างได้บรรจุโครงการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนในแผนงานประจำปี มีการสนับสนุนและจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะอย่างต่อเนื่อง

แผนภาพที่ ๔.๓ เครื่องมือการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

องค์ความรู้จากการวิจัย งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบนิเวศและการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ” เป็นการวิจัยภายใต้แผนงานวิจัย ยุทธศาสตร์การพัฒนาเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ ศึกษาสภาพปัญหา และเครือข่ายออกแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนยั่งยืนวิถีพุทธ สร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ

วัดหรือศาสนสถานเป็นสถานที่รวบรวมศิลปะ วิทยาการ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา และเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน สถาบันศาสนานับได้ว่าเป็นสถาบันมีบทบาทต่อคนในชุมชน สังคมเป็นอย่างมาก ดังนั้นเมื่อเกิดประเด็นหาขึ้นชุมชน หรือสังคม สถาบันทางศาสนาต้องเข้ามาเป็นส่วนหนึ่ง หรือเป็นแกนนำหลักในการแก้ไขปัญหาให้กับสังคม ชุมชนบ้านในแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ก็เช่นกัน จากภาวะการเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม การขยายตัวของชุมชน ทำให้เกิดปัญหาขยะมูลฝอยที่นับวันจะเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ส่งผลต่อกระทบสิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศภายในชุมชน รวมทั้งปัญหาสุขภาวะที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน อีกทั้งยังเป็นปัญหาให้กับหน่วยงานภาครัฐที่เข้ามาดูแลสูญเสียงบประมาณ และสูญเสียทรัพยากรในการจัดการขยะเป็นจำนวนมาก เทศบาลตำบลท่ากว้างต้องสูญเสียงบประมาณในการจัดการขยะเฉลี่ยปีละประมาณ ๔๐๐,๐๐๐ บาท/ปี ปริมาณขยะที่ต้องกำจัดประมาณ ๑๒๕,๕๐๐ กิโลกรัม/เดือน หรือราว ๑,๕๐๖ ตัน/ปี จึงเป็นสาเหตุให้เกิดเครือข่ายภาคประชาสังคมขึ้น เป็นการจุดประเด็นความคิด ให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยเอาวัด หรือสถาบันทางศาสนา มาเป็นตัวเชื่อมโยงให้กิจกรรมการทำงานเชิงเครือข่าย เกิดเป็นบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) ระหว่างกัน ประกอบสถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สถาบันทางศาสนา วัดสันดอนมูล (วัดบ้านแคว) หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ เทศบาลตำบลท่ากว้าง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลท่ากว้าง โรงเรียนวัดสันดอนมูล ศูนย์การศึกษาอนุเคราะห์และการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ตำบลท่ากว้าง และชุมชนบ้านในแคว ตลอดจนภาคีเครือข่ายอื่นๆ ในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องหรือ ตระหนักถึงประเด็นขยะที่ส่งผลกระทบต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมร่วมกัน

หลังจากการรวบรวมตัวของเครือข่ายที่ตระหนักถึงประเด็นปัญหาร่วมกัน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ออกแบบกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ เพื่อมุ่งปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในชุมชนให้เกิดความตระหนักถึงผลที่เกิดจากขยะ รู้จักการคัดแยกขยะอย่างถูกวิธี โดยอาศัยพื้นฐานทางความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี ของ คนหรือสมาชิกในชุมชนเป็นที่ตั้ง ซึ่งพื้นฐานความเชื่อของคนในชุมชนบ้านในแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา ยึดมั่นในหลักของบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ทาน ศีล และภาวนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของการทาน จึงเกิดเป็นกิจกรรมโครงการ “ขยะสร้างบุญ” เป็นรวบรวมขยะที่คัดแยกแล้วจากสมาชิกในชุมชนที่เข้าร่วมโครงการ หรือนำมาบริจาคทำบุญ จัดตั้งเป็นธนาคารขยะของชุมชน จากนั้น “แปลงบุญเป็นทุน” นำขยะที่รวบรวมได้ไปขาย แล้วนำเงินที่ได้จากการขายขยะมาเป็นทุนในการสร้างสาธารณะประโยชน์ จัดสวัสดิการในรูปแบบของสาธารณะสงเคราะห์ สำหรับสมาชิกในชุมชน เช่น เกิด มีสิ่งของอวยพรวันเกิด เจ็บมีสิ่งของเยี่ยมไข้ ให้กำลังใจผู้ป่วย ตายมีเงินร่วมฌาปนกิจสงเคราะห์ หรือสิ่งของอื่นที่จำเป็นตามโอกาสอันควร ทั้งอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภค ยารักษาโรค หรือสิ่งอื่นที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะส่วนรวม

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ” เป็นการวิจัยภายใต้แผนงานวิจัย ยุทธศาสตร์การพัฒนาเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาและความต้องการจัดการสิ่งแวดล้อมของประชาชนในพื้นที่วิจัย พัฒนาเครือข่ายและออกแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนยั่งยืนวิถีพุทธ สร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้พื้นที่ชุมชนบ้านในแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่วิจัยในครั้งนี้ สรุปผลการวิจัยดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธมุ่งเน้นการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหา และการจัดการขยะที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมชุมชนตามหลักการของพระพุทธศาสนา ตลอดจนการสร้างเครือข่ายที่ทำให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการจัดการขยะมีผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ดังนั้นการแก้ไขปัญหาดังกล่าวเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องได้รับความสนใจและมีการดำเนินการอย่างเหมาะสมจากทุกฝ่ายในชุมชน ซึ่งปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นได้แก่ ๑) ปัญหาขยะที่สะสมอยู่ในชุมชน การสะสมขยะในชุมชนทำให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ไม่สะอาดและเสี่ยงต่อสุขภาพของประชาชน เช่น การสะสมขยะที่อาจเป็นแหล่งเชื้อโรคต่างๆ และมลพิษที่สามารถทำให้เกิดปัญหาสุขภาพ ๒) การขาดความรับผิดชอบและการมีส่วนร่วมจากประชาชนในการจัดการขยะทำให้มีการทิ้งขยะอย่างไม่เหมาะสมที่สามารถเพิ่มปัญหาการสะสมขยะในชุมชน ๓) ประชาชนยังขาดความรู้เกี่ยวกับวิธีการคัดแยกและจัดการขยะที่ถูกต้อง ดังนั้นในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคีเครือข่าย การมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในชุมชน เสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับวิธีการจัดการขยะที่ถูกต้อง และสร้างความตระหนักในประชาชนเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการจัดการขยะให้เหมาะสม

เครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ เกิดจากการรวบตัวของบุคคล ชุมชน องค์กร ทั้งภาครัฐ และเอกชนที่ตระหนักถึงประเด็นปัญหาร่วมกัน เพื่อเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ออกแบบกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ มุ่งปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในชุมชนให้เกิดความตระหนักถึงผลที่เกิดจากขยะ รู้จักการคัดแยกขยะอย่างถูกต้อง โดยอาศัยพื้นฐานทางความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณีของคนหรือสมาชิกในชุมชนเป็นฐาน จึงเกิดเป็นเครือข่ายภาคประชาสังคมขึ้น จุดประเด็นความคิด ให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยเอาวัด หรือสถาบันทางศาสนา มาเป็นตัวเชื่อมให้กิจกรรมการทำงานเชิงเครือข่าย เกิดเป็นบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) ระหว่างกัน ประกอบสถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สถาบันทางศาสนา วัดสันดอนมูล (วัดบ้านแคว) หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ เทศบาลตำบลท่ากว้าง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลท่ากว้าง โรงเรียนวัดสันดอนมูล ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ตำบลท่า

กว้าง และชุมชนบ้านในแคว ตลอดภาคีเครือข่ายอื่นๆ ในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องหรือ ตระหนักถึงประเด็นขยะที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมร่วมกัน เกิดเป็นกิจกรรมโครงการ “ขยะสร้างบุญ” เป็นรวบรวมขยะที่คัดแยกแล้วจากสมาชิกในชุมชนที่เข้าร่วมโครงการ หรือนำมาบริจาคทำบุญ จัดตั้งเป็นธนาคารขยะของชุมชน จากนั้น “แปลงบุญเป็นทุน” นำขยะที่รวบรวมได้ไปขาย แล้วนำเงินที่ได้จากการขายขยะมาเป็นทุนในการสร้างสาธารณะประโยชน์ จัดสวัสดิการในรูปแบบของสาธารณะสงเคราะห์ สำหรับสมาชิกในชุมชน เช่น เกิด มีสิ่งของอายุพรวันเกิด เจ็บมีสิ่งของเยี่ยมไข้ให้กำลังใจผู้ป่วย ตายมีเงินร่วมฌาปนกิจสงเคราะห์ หรือสิ่งของอื่นที่จำเป็นตามโอกาสอันควร ทั้งอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภค ยารักษาโรค หรือสิ่งอื่นที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะส่วนรวม ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวได้สร้างความตระหนักถึงปัญหาของขยะที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมชุมชน เกิดความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และรู้จักการคัดแยกและจัดการขยะต้นทางอย่างถูกต้อง นำไปสู่การจัดการขยะที่เหมาะสม ลดปัญหามลพิษที่เกิดจากการสะสมของขยะภายในชุมชน อีกทั้งยังเป็นการลดภาระค่าใช้จ่ายด้านงบประมาณให้กับภาครัฐในการจัดการขยะ

ยิ่งไปกว่านั้น จากการวิจัยได้ค้นพบปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งผ่านการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมให้บูรณาการกับกิจกรรมชุมชนและการดำเนินชีวิตประจำวันของสมาชิกชุมชน ดังนี้ คือ

๑. การรื้อฟื้นทุนทางสังคมหรือหลักพุทธธรรมมาปรับประยุกต์ให้เข้ากับการพัฒนาชุมชน สังคมไทยเป็นเมืองพุทธมีวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนถึงตายก็ล้วนเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ทุกคนที่เป็นพุทธได้ยึดเอาหลักธรรมะมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันอยู่แล้ว จึงทำให้ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่น ช่วยเหลือกัน เอาประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง มีความพอเพียง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาในหลายๆ ด้าน เช่น การร่วมมือกันกำจัดขยะส่วนเกิน ถ้าปราศจากแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจคือพุทธศาสนา ชุมชนคงจะมีการแตกแยกทางความคิดขาดความสามัคคีกันที่สุดในที่สุด ดังที่ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กล่าวไว้ว่า เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางความคิดและความอับจนทางภูมิปัญญาตามแบบฉบับตะวันตก จึงเป็นเหตุให้หวนระลึกถึงทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่แต่เดิมคือพุทธศาสนา นำมาปรับประยุกต์ใช้จนเกิดผลสำเร็จในที่สุดดังผลที่เกิดขึ้นแก่ชุมชนบ้านในแควเป็นตัวอย่าง สอดคล้องกับท่านพุทธทาสได้เสนอแนวคิดเรื่องธัมมิกสังคมนิยมเพื่อแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมไทยที่คนมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้นทุกๆ วัน ซึ่งเป็นผลมาจากระบบบริโภคนิยม ที่สะท้อนออกมาในเรื่องของขยะล้นเกินในชุมชน

๒. ระบบเศรษฐกิจและจิตใจได้รับการพัฒนาศักยภาพไปพร้อมๆ กัน การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งจะต้องพัฒนาไปพร้อมๆ กันทั้งด้านเศรษฐกิจคือเรื่องปากท้องของประชาชนและเรื่องจิตใจ ซึ่งเรียกว่า “เศรษฐกิจศาสตร์เชิงพุทธ” “นิเวศวิทยาเชิงพุทธ” “การพัฒนาที่ยั่งยืนเชิงพุทธ” เป็นต้น ประเทศไทยเน้นการพัฒนาเชิงอุตสาหกรรมเป็นหลักในอดีตที่ผ่านมา ทำให้คนไทยหลงระเหิงไปกับความเป็นสมัยใหม่ แล้วสร้างความเสียหายแก่สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอย่างหนัก คนไทยจึงประสบกับปัญหามลพิษต่าง ๆ ทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ คนไทยจากที่เคยเป็นอยู่แต่พอดี จึงเปลี่ยนไปเป็นฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ ก่อหนี้สินจนล้นพ้นตัว ระบบความสัมพันธ์ของคนไทยถูกแทนที่ด้วยระบบตะวันตก วิถีชีวิตจึงเปลี่ยนแปลงไป ทุกคนมีความเห็นแก่ตัวกันมากขึ้น การช่วยเหลือซึ่งกันและกันพบเห็นได้น้อยเต็มทีเพราะวัฒนธรรมแบบปัจเจกชนนิยม แตกต่างจากคนไทยในอดีตที่เน้นความเป็นพี่น้องกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นลักษณะแบบชุมชนนิยม หรือมีลักษณะแบบครอบครัวขยาย ทุกคนต้องช่วยเหลือกัน หลัก

เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธเน้นที่ความรักความเมตตาต่อกัน พึ่งพาอาศัยกันเป็นหลัก ไม่ใช่แข่งขันกันแบบตลาดเสรีประชาธิปไตยตามหลักสากลนิยม ลักษณะนี้เท่านั้นชุมชนสังคมไทยจึงจะไปรอดในยุคปัจจุบันได้โดยตลอดรอดฝั่ง

๓. แกนนำและผู้ นำมีความเสียสละ มีวิสัยทัศน์ พยายามเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ทุกๆ กิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนจะต้องมีผู้นำเป็นหัวใจสำคัญ เพราะผู้นำที่มีคุณภาพย่อมมีชัยไปกว่าครึ่งส่งผลต่อความสำเร็จของกิจกรรมชุมชน โดยเฉพาะการพัฒนาที่ใช้แนวทางการรวมกลุ่มความร่วมมือจะขาดผู้นำและภาวะผู้นำไม่ได้ ผู้นำชุมชนบ้านในแควเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ะ ซื่อสัตย์ เสียสละ ยึดมั่นสามัคคี ใจกว้าง มีเกียรติและให้เกียรติคนอื่น เสมอต้นเสมอปลาย มีการประชุมร่วมกันอยู่เสมอ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว พร้อมทั้งจะเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการจัดการขยะ

๔. การส่งเสริมองค์ความรู้ในด้านการบริหารจัดการอย่างต่อเนื่อง การเกิดกิจกรรมชุมชนที่สำคัญขึ้นมาแล้วพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งได้นั้นย่อมจะต้องอาศัยเวลาและทรัพยากรเป็นอันมาก และจะต้องมีการติดตามหนุนเสริมอยู่ตลอด ประชาชนมารวมกลุ่มกันทำกิจกรรมไม่ใช่เป้าหมายในตัวเองและไม่ใช่ผลลัพธ์สุดท้ายของการพัฒนาชุมชน แต่การรวมกลุ่มเป็นสื่อกิจกรรมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งสามารถกำหนดชะตาชีวิตชุมชนด้วยตนเองได้ รักษาจุดเด่นจุดแข็งของชุมชนได้ การรวมกลุ่มทำให้เกิดการปะทะสังสรรค์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประนีประนอม เป็นการเพิ่มพลังทางภูมิปัญญา และสามารถระดมความคิดเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนได้

๕. การหมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์เพื่อปรับทัศนคติให้เห็นไปในทิศทางเดียวกัน การสร้างพลังการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนนั้น จะต้องมีการประชุมปรึกษาหารือกันตลอดเวลาเป็นประจำทุกๆ สัปดาห์หรือทุกๆ เดือนแล้วแต่โอกาส ประชาชนในชุมชนหนึ่งๆ เป็นไปไม่ได้ที่จะมีแนวคิดไปในทิศทางเดียวกับตลอดเวลา โดยมากแล้วจะมีความขัดหรือแย้งกันมากกว่า ดังนั้น การประชุมปรึกษากันจึงเป็นทางออกเพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาของชุมชนเพื่อการจัดการขยะให้ได้มาตรฐานและความยั่งยืนของชุมชน ซึ่งก็เป็นไปตามหลักอภิธานิธรรมทางพุทธศาสนานั้นเอง

๖. การมีส่วนร่วมและการเรียนรู้เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน กระบวนการพัฒนาชุมชนจะต้องอาศัยปัญญานำหน้า ไม่ใช่เงินนำหน้า จะต้องใช้ระยะเวลาในการสั่งสมและต่อเนื่องเป็นปีๆ หรือหลายปีจึงจะเกิดความเข้มแข็งได้ ทั้งนี้ จะต้องมีการศึกษาวิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อนของชุมชน วิเคราะห์ประเมินสาเหตุของปัญหา การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การเลือกวิธีที่เหมาะสมและการวางแผน การดำเนินการตามแผน และสุดท้ายจะต้องนำกลับมาประเมินให้เห็นถึงความสำเร็จหรือล้มเหลว ซึ่งชุมชนบ้านในแควได้ดำเนินการตามรูปแบบและลักษณะดังกล่าวมาครบทุกขั้นตอน จึงทำให้ชุมชนสามารถจัดการขยะได้อย่างถูกวิธีและมีความยั่งยืนตามแนวพุทธและตามหลักวิชาการอื่นๆ ที่เหมาะสมกับชุมชน ชุมชนมีการประชุมกันทุกๆ เดือน เพื่อประเมินผลงานและการวางแผนว่าจะทำอย่างไรต่อไปโดยเน้นที่ ๑) หลักความเป็นอิสระ ๒) หลักความสามารถ และ ๓) หลักความเต็มใจ โดยเน้นประโยชน์ของชุมชนเป็นหลัก ประโยชน์ส่วนบุคคลเป็นแรงหนุนเสริม

ในประเด็นต่อมา คือ เมื่อชุมชนเกิดความเข้มแข็งแล้ว ชุมชนเกิดมิติของการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปอย่างไรนั้น จากการศึกษาพบว่า เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาใน ๒ ระดับ กล่าวคือ

๑. การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาในระดับบุคคล

สมาชิกชุมชนเกิดการพัฒนาด้านศักยภาพ เมื่อก่อนต่างคนต่างอยู่ ไปคนละทิศละทาง หาความสามัคคีไม่พบ จึงทำให้แต่ละคนไร้ทิศทางในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น ดังนั้น จึงไม่มีการประชุมปรึกษาหารือกันในกิจกรรมของชุมชน หรือการประชุมเพื่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในเรื่องขยะที่ทำให้ชุมชนประสบปัญหาทั้งเรื่องกลิ่นและเป็นพาหะของโรคต่างๆ เป็นต้น และเมื่อมองเห็นปัญหาดังนี้แล้ว ผู้นำชุมชนจึงได้ประชุมปรึกษาหารือกันแล้วชักชวนสมาชิกชุมชนให้เข้าร่วมเพื่อพัฒนาศักยภาพของแต่ละบุคคล ทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพออกมาเป็น ๘ ด้าน ดังนี้

๑. การบริหารเงินและงานชุมชน
๒. การวางแผนการใช้เงินและการจัดการขยะ
๓. ระบบคิดมีความชัดเจน
๔. การตรงต่อเวลา
๕. ความเป็นระเบียบเรียบร้อย
๖. การจัดลำดับความสำคัญของงาน
๗. การทำบัญชีรายรับรายจ่าย
๘. การลดละเลิกสิ่งไม่ดีอื่นๆ

๒. การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาในระดับชุมชน

๑. ด้านเศรษฐกิจ มีเงินหมุนเวียนและมีกองทุนสวัสดิการต่างๆ ตั้งแต่เกิดจนถึงตายไป คราวเรือนมีฐานะทางการเงินที่ดีขึ้นเนื่องจากรู้จักเก็บออมอย่างเป็นระบบ การพึ่งตนเองได้ของชุมชน รวมถึงเศรษฐกิจภาคครัวเรือนก็พึ่งตนเองได้

๒. ด้านสังคม ชุมชนมีความสามัคคีกันมากขึ้น ซึ่งตัวชี้วัดก็คือการมีกิจกรรมเกิดขึ้นในชุมชน คือ การจัดการขยะร่วมกัน ซึ่งทุกคนก็ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี นอกจากนี้ ยังมีกองทุนสวัสดิการเป็นของชุมชน คือ ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับประโยชน์ทั้งส่วนตนและส่วนรวม โดยเฉพาะประโยชน์ส่วนรวม คือ การบริหารจัดการขยะอย่างเป็นระบบและลดการพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอก โดยเฉพาะจากหน่วยงานของรัฐ

๓. ด้านสิ่งแวดล้อม แน่ใจว่ากิจกรรมชุมชนบ้านในแควคือการร่วมมือร่วมแรงกันเพื่อการจัดการขยะล้นเกิน ทุกคนในชุมชนจะต้องตระหนักในข้อจากะ คือ การรู้จักเสียสละความสะอาดสบายส่วนตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมคือชุมชน ด้วยการทิ้งหรือกำจัดขยะให้ถูกต้อง รวมถึงการนำขยะที่เป็นของไม่ต้องการไปบริจาคหรือขายเพื่อนำเงินมาจัดสวัสดิการชุมชน

๕.๒ อภิปรายผล

คณะผู้วิจัยได้นำผลที่ค้นพบมาอภิปราย แบ่งออกเป็น ๒ ประเด็น คือ สถานการณ์และสภาพปัญหาการจัดการขยะของชุมชน และการสร้างเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ มีผลการอภิปรายดังนี้

๑. สถานการณ์และสภาพปัญหาการจัดการขยะของชุมชน ขยะเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนเป็นอย่างมาก สถานการณ์ของขยะของชุมชนบ้านในแควเริ่มเป็นปัญหามากขึ้นเรื่อย ๆ สืบเนื่องจากจำนวนขยะที่มีมากขึ้น จากการที่ชุมชนมีการขยายตัว หรือการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างต่อเนื่อง ด้วยความเจริญที่เริ่มเข้ามาในพื้นที่และมี

การเพิ่มของประชากรอย่างรวดเร็ว มีทั้งประชากรในพื้นที่ที่บวกกับแรงงานต่างด้าวที่ได้เข้าอาศัยอยู่ในพื้นที่ เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นสิ่งที่ตามมาจึงเกิดแหล่งสาธารณูปโภคตามมาด้วย ไม่ว่าจะเป็น วัด โรงเรียน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ อาคาร บ้านเรือน ตลาด ร้านขายของชำ ร้านสะดวกซื้อ ห้องเช่า ร้านอาหาร ซึ่งเหล่านี้เป็นบ่อเกิดขยะทั้งสิ้น

งานวิจัยนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมาโนช สุธาจิตฺโต (ผู้ผด) เรื่อง “รูปแบบการแปรรูปขยะให้เป็นพลังงานสะอาดแบบมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม” ผลการวิจัยพบว่า มีจำนวนขยะมูลฝอยเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีอัตราการขยายตัวอย่างรวดเร็ว มีความเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง และการเพิ่มขึ้นของประชาชนในพื้นที่อย่างรวดเร็ว แหล่งกำเนิดขยะมูลฝอยที่มากที่สุดมาจากครัวเรือน ตลาดนัด โรงงาน และบริษัทห้างร้าน มีการคัดแยกขยะน้อย ปัญหาส่วนใหญ่คือ ขาดความร่วมมือและความรับผิดชอบต่อสังคมของประชาชนและผู้ประกอบการ ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สภาพความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้น ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงมีความต้องการให้เกิดการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมด้วยพลังงานสะอาด ตั้งแต่การสร้างอุปนิสัย ลดปริมาณขยะ การบริการเก็บขน การกำจัดอย่างถูกหลักวิชาการและแปรรูปเป็นพลังงานสะอาด

๒. การสร้างเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน เครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน มี ๓ ระดับ คือ

๑) เครือข่ายระดับบุคคล ซึ่งเป็นการรวบกลุ่มของสมาชิกในชุมชนที่มีความตระหนักรู้ถึงผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการมีปริมาณขยะในชุมชนที่เพิ่มมากขึ้น และไม่ได้รับการจัดการอย่างเหมาะสม รวมทั้งสิ้น ๗๖ ครัวเรือน ช่วยกันคัดแยกขยะต้นทางตามประเภทต่างๆ เช่น ขยะอินทรีย์, ขยะรีไซเคิล, และขยะอันตราย เพื่อช่วยต่อการบริหารจัดการขยะภายในชุมชน ตลอดจนการจัดตั้งธนาคารขยะ รับบริจาคขยะที่สามารถรีไซเคิลได้ เพื่อนำขยะไปขาย นำเงินที่ได้มาสร้างสาธารณประโยชน์ และจัดเป็นสวัสดิการให้กับสมาชิกในชุมชนในรูปแบบของสาธารณะสงเคราะห์

๒) เครือข่ายระดับชุมชน จากเริ่มจุดเริ่มต้นที่ตัวบุคคล สู่ครัวเรือน สู่ชุมชน และขยายสู่ชุมชนที่ใกล้เคียง เป็นรูปแบบการทำงานเชิงเครือข่ายที่มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น การร่วมคิดร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมประเมินผลและร่วมรับผิดชอบ เพื่อเป้าหมายในการทำงานร่วมกัน

๓) เครือข่ายระดับองค์กร เป็นรวมกลุ่มของหน่วยงานเกี่ยวข้อง ทั้งชุมชน องค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรทางศาสนา ที่ร่วมกันเป็นภาคีเครือข่าย ซึ่งสามารถแบ่งเป็น ๓ ทีมหลักๆ ดังนี้

๑) ทีมทำ เก็บรวบรวม คัดแยกขยะ จัดสรรสวัสดิการที่เหมาะสมให้แก่สมาชิกภายในชุมชน

๒) ทีมนำ ศึกษา วิจัย ถ่ายทอดองค์ความรู้ ปลูกจิตสำนึกสาธารณะ พัฒนาศักยภาพให้รู้จักรับผิดชอบต่อชุมชน

๓) ทีมหนุน จัดทำแผน กำหนดนโยบาย จัดเก็บขยะ จัดหาแหล่งกำจัดขยะที่เหมาะสม รมรงค์ให้ความรู้ แนะนำการคัดแยกขยะให้ถูกสุขภาวะ อบรมสัมมาชีพ พัฒนาผลิตภัณฑ์จากขยะ รับซื้อขยะรีไซเคิล

โดยทั้ง ๓ ทีมนี้จะทำงานสอดประสานกันเป็นเครือข่าย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ออกแบบกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ เพื่อมุ่งปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในชุมชนให้เกิดความตระหนักรู้ถึงผลกระทบที่เกิดจากขยะ รู้จักการคัดแยกขยะอย่างถูกวิธี โดยอาศัยพื้นฐานทางความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี ของคนหรือสมาชิกในชุมชนเป็นที่ตั้ง ซึ่งพื้นฐานความเชื่อของคนในชุมชนบ้านโนนแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา ยึดมั่นในหลักของบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ทาน ศีล และภาวนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของการทาน จึงเกิดเป็นกิจกรรมโครงการ “ขยะสร้างบุญ” เป็นการรวบรวมขยะที่คัดแยกแล้วจากสมาชิกในชุมชนที่เข้าร่วมโครงการ หรือนำมาบริจาคทำบุญ จัดตั้งเป็นธนาคารขยะของชุมชน จากนั้น “แปลงบุญเป็นทุน” ด้วยการนำขยะที่รวบรวมได้ไปขาย แล้วนำเงินที่ได้จากการขายขยะมาเป็นทุนในการสร้างสาธารณะประโยชน์ จัดสวัสดิการในรูปแบบของสาธารณะสงเคราะห์ สำหรับสมาชิกในชุมชน เช่น เกิดมีสิ่งของอวยพรวันเกิด เจ็บมีสิ่งของเยี่ยมไข้ให้กำลังใจผู้ป่วย ตายมีเงินร่วมฌาปนกิจสงเคราะห์ หรือสิ่งของอื่นที่จำเป็นตามโอกาสอันควร ทั้งอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภค ยารักษาโรค หรือสิ่งอื่นที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะส่วนรวม

งานวิจัยนี้สอดคล้องกับงานของ ยศภัทร ทิพย์จันทร์ ที่ได้ศึกษาเรื่อง “แนวทางการบริหารจัดการขยะมูลฝอยโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีศึกษา เทศบาลตำบลท่าช้าง จังหวัดอ่างทอง” โดยผลวิจัยพบว่า

๑) ผู้บริหารมีนโยบายในการลดปริมาณขยะมูลฝอยโดยมุ่งผลสัมฤทธิ์ที่เป็นรูปธรรม และการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น และจัดเวทีในการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับสภาพปัญหาของขยะมูลฝอยในพื้นที่ และตัดสินใจในการทำโครงการและกิจกรรม ในกระบวนการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน คือ การลดและการคัดแยกขยะ ณ แหล่งกำเนิด โดยมีโครงการคัดแยกขยะต้นทาง ได้แก่ กิจกรรมรับซื้อขยะ และกิจกรรมขยะแลกไข่ โครงการธนาคารขยะ เป็นต้น การเก็บรวบรวมขยะมูลฝอย และการส่งถ่ายและขนส่งขยะมูลฝอย ได้ดำเนินการวางแผนการจัดหาภาชนะรองรับขยะมูลฝอยบริเวณหน้าบ้านและจุดคัดแยกขยะชุมชน กำหนดเส้นทางการเก็บขยะ วันทำการจัดเก็บขยะ ค่าธรรมเนียมการเก็บขยะมูลฝอย รถเก็บขยะมูลฝอย และเจ้าหน้าที่เก็บขยะมูลฝอย

๒) ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ประชาชนในเขตเทศบาลตำบลท่าช้าง ยังขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องขยะมูลฝอยและการคัดแยกขยะมูลฝอย ขาดจิตสำนึกและไม่ให้ความร่วมมือในการจัดการขยะเท่าที่ควร ภาชนะรองรับขยะมูลฝอยที่ตั้งบริเวณหน้าบ้านของประชาชนยังมีไม่เพียงพอกับปริมาณของขยะ และจุดคัดแยกขยะในชุมชนที่แบ่งถึงประเภทของขยะ ตั้งอยู่ห่างไกลจากบ้านเรือนของประชาชน สถานที่ส่งถ่ายขยะมูลฝอย คือ ศูนย์กำจัดขยะมูลฝอยรวมจังหวัดอ่างทอง ตั้งอยู่ ณ อำเภอโพนทอง จังหวัดอ่างทอง ซึ่งห่างจากเทศบาลตำบลท่าช้าง ๓๐ กิโลเมตร ต้องใช้เวลาในการเดินทางไปส่งถ่าย และสิ้นเปลืองเชื้อเพลิง

๓) ข้อเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการขยะมูลฝอยโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ในเขตเทศบาลตำบลท่าช้าง ได้แก่ ส่งเสริมศักยภาพของประชาชนโดยการให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับขยะมูลฝอย ปัญหาขยะมูลฝอย การลดและการคัดแยกขยะ ณ แหล่งกำเนิด โดยการจัดอบรม ศึกษาดูงาน แต่งตั้งคณะกรรมการสิ่งปฏิกูลและมูลฝอยเพื่อทำหน้าที่จัดทำระเบียบโดยการจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการขยะมูลฝอยระดับตำบล กำหนดระเบียบปฏิบัติในการลดและการคัดแยกขยะให้เป็นมาตรฐานการ

บังคับ ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการเสนอแผนงาน/โครงการ/กิจกรรม และร่วมในการวางแผนกำหนดจุดรองรับขยะ จุดวางถังคัดแยกขยะของชุมชน ร่วมกำหนดเส้นทางในการขนถ่ายและขนส่งขยะมูลฝอย ตลอดจนกำหนดวันและเวลาการส่งถ่ายและขนส่งขยะมูลฝอย และสร้างเครือข่ายกับชุมชนข้างเคียงในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน

อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยชี้ว่า ความสำเร็จของการบริหารจัดการขยะอย่างเป็นระบบและยั่งยืนตามแนววิถีพุทธ ก็คือ การนำทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่และถูกทอดทิ้งไปในช่วงระยะเวลาหนึ่งกลับมาเป็นทุนหนุนเสริม สร้างความตระหนักรู้ให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนบ้านในแควและบริเวณใกล้เคียงนั่นเอง ซึ่งการประยุกต์หลักธรรมะเข้าไปในวิถีชีวิตก็เริ่มต้นด้วยการทำสิ่งที่เป็นามธรรมให้กลายเป็นรูปธรรม ดังนี้

๑. การเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกและการอบรม เบื้องต้นก็เริ่มจากวัด ที่เมื่อก่อนจะเทศนาสั่งสอนกันเฉพาะภายในวัดหรือวันสำคัญทางศาสนาเท่านั้น แต่ในกระบวนการจัดการขยะชุมชน ได้นำเอาหลักธรรมะที่ชาวบ้านคิดว่าไม่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน ให้เข้าไปอยู่ในชีวิตประจำวันของสมาชิกชุมชนผ่านการจัดการขยะและผู้นำที่มีความรู้เรื่องธรรมะนั้นเอง คือ การเน้นการมีส่วนร่วมและการปฏิบัติกรของชุมชนให้มากที่สุด เมื่อเกิดเป็นรูปธรรมชาวบ้านก็จะมีการบอกต่อกัน เป็นการเผยแผ่ธรรมะไปในตัว

๒. การแปลงหลักธรรมที่เป็นนามธรรมให้เห็นผลเป็นรูปธรรมผ่านกิจกรรมชุมชน ในกิจกรรมกลุ่มการจัดการขยะ จะเน้นที่การทำงานคือกรปฏิบัติธรรม นำกายวาจาใจให้อยู่ในกุศลจิต เพื่อก่อเกิดพลังทางกายวาจาใจจัดการขยะร่วมกันตั้งแต่ต้นทาง กลางทาง และปลายทาง จนมีความรู้สึกที่เราไม่ได้กำลังปฏิบัติธรรม แต่เรากำลังทำชุมชนให้สะอาด น่าอยู่ เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และการมีสัจจะต่อตนเอง คนอื่น และชุมชนที่อยู่อาศัย จากขยะไร้ประโยชน์นำไปสู่การสร้างเม็ดเงินแก่ชุมชน จนสามารถจัดเป็นกองทุนสวัสดิการชุมชนเพื่อสงเคราะห์และช่วยเหลือกันในชุมชน และการนำกิจกรรมเรื่องการนำขยะจากครัวเรือนของทุกคนมาให้แก่กลุ่ม จะเป็นการฝึกให้สมาชิกชุมชนและคณะกรรมการทุกคนได้ปฏิบัติธรรมร่วมกันในช้อทานหรือจาคะ คือ การสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมนั่นเอง

๓. การใช้เงื่อนไขสวัสดิการเพื่อปรับพฤติกรรมให้สมาชิกปฏิบัติตามหลักธรรม ในการดำเนินการของกลุ่มและชุมชนมีมิตรร่วมกันว่า สมาชิกคนใดให้ความร่วมมือด้วยการทิ้งขยะให้ถูกที่หรือจัดการขยะไม่ให้เป็นมลพิษต่อชุมชนอย่างถูกวิธี ทุกคนก็จะได้รับสวัสดิการ เช่น ของขวัญในวันเกิด ของเยี่ยมในวันป่วย หรือของช่วยเหลือในวันตาย

นอกจากนี้ จากผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า ชุมชนในประเทศไทยมีของดีและมีประโยชน์ต่อชุมชนอยู่ตลอดทุกที่โดยเฉพาะหลักธรรมในทางพุทธศาสนาและที่น่าสนใจมีอย่างน้อย ๔ ประเด็นกล่าวคือ

๑. การนำหลักธรรมที่ถูกกละเลยกกลับไปอยู่ในวิถีชีวิตชุมชนเหมือนแต่ก่อน ตั้งแต่สมัยการเปลี่ยนแปลงให้เป็นสมัยใหม่ของไทย ชุมชนต่างๆ ก็ละเลยของที่มีอยู่โดยเฉพาะหลักธรรมเพราะคิดว่าเป็นของเก่า ไปไม่ได้กับสมัยใหม่ต่างๆ ที่จริงมันก็มีอยู่ในชีวิตประจำวันนั่นเอง แต่มองข้ามไป ดังนั้นกิจกรรมการแปลงขยะให้เป็นบุญและเป็นทุนตามลำดับ จึงเป็นการนำเอาธรรมะง่ายๆ ที่ชุมชนปฏิบัติอยู่แล้ว แปลงให้เห็นเป็นรูปธรรม เป็นการปรับเปลี่ยนมุมมองเสียใหม่ ซึ่งทุกคนสามารถทำได้ และทำได้อย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็เรื่องอุปทานิยธรรม สาราณียธรรม หรือสังคหัตถ์

๒. ความเสียสละของผู้นำและความรู้สึกสามัคคีเพื่อประโยชน์ของชุมชน ได้อาศัยทุนทางสังคมคือความเสียสละหรือจาคะของผู้นำ ได้แก่ คณะกรรมการชุมชน สมาชิกชุมชน เพราะต้องเสียสละเวลาอันมีค่าในการทำมาหาเลี้ยงชีพในการเข้ารับการอบรมและเรียนรู้วิธีการกำจัดขยะอย่างถูกวิชาการ การนำขยะจากครัวเรือนมาให้กลุ่ม การคัดแยกขยะ ซึ่งกิจกรรมทุกอย่างสมาชิกจะช่วยกันทำโดยพร้อมเพรียงกัน และมีความคิดเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่า จะทำชุมชนให้สะอาด ให้เป็นสถานที่ที่ใครมาแล้วได้แต่กล่าวยกย่องชมเชย มีความน่าอภิรมย์

๓. การอธิบายคำว่าบุญในมิติใหม่ คำว่า “บุญ” ในทางศาสนาแปลว่า การทำชั้นธสันดานให้หมดจดหรือบริสุทธิ์ ลักษณะของความสะอาดหมดจดบริสุทธิ์คือ การทำให้บุคคลนั้นมีความสุขทั้งทางกายและใจ การทำบุญในความเข้าใจของบุคคลทั่วไปคือ การเข้าวัดฟังเทศน์ฟังธรรม การถวายสังฆทานแก่พระสงฆ์ แต่ในชุมชนบ้านในแควได้แปลความหมายใหม่ให้ทันสมัยกับยุคปัจจุบัน คือ การทำให้ลานบ้าน ลานวัดเกิดความสะอาด ทั้งขยะให้ถูกที่ถูกทาง หรือการทำให้ชุมชนสะอาดปราศจากขยะที่เป็นพิษไม่น่าอภิรมย์ นั่นคือ การทำบุญบ้าน ทำบุญวัด และทำบุญชุมชน ทุกคนสามารถทำได้ตลอดเวลาตั้งแต่ตื่นจนเข้านอน หรือการขายขยะเพื่อนำเงินมาจัดสวัสดิการแก่ชุมชนก็เป็นบุญ ความหมายใหม่ของบุญคือสวัสดิการ หรือความสะอาดนั่นเอง

๔. การประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เป็นการทำกิจกรรมคือการจัดขยะให้บูรณาการกับหลักธรรม เพื่อให้สมาชิกของชุมชนได้ปฏิบัติตามหลักธรรมได้อย่างเป็นอิสระและมีความสุขที่ได้ทำกิจกรรม จนส่งผลให้ชุมชนบ้านในแควเกิดความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ในการจัดการขยะ ดังนี้

- ๔.๑ มีกองทุนหมุนเวียนในชุมชน
- ๔.๒ ชุมชนได้ช่วยกันอุดหนุนของเงินและขยะที่ไร้ค่าให้กลับมามีค่า
- ๔.๓ เกิดมีสวัสดิการชุมชน
- ๔.๔ มีความรู้ รัก สามัคคี เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม
- ๔.๕ ชุมชนได้สร้างเครือข่ายในการจัดการกับสิ่งแวดล้อม

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๕.๓.๑.๑ หน่วยงานภาครัฐควรส่งเสริม สนับสนุนการใช้ระบบ "บวร" บ้าน วัด รัฐ ในการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนแบบมีส่วนร่วม เพื่อสนับสนุนการมีส่วนร่วมและสร้างเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนอย่างยั่งยืน

๕.๓.๑.๒ หน่วยงานภาครัฐและเอกชนในท้องถิ่นควรทำหน้าที่สนับสนุนเชิงนโยบาย เพื่อเพิ่มความรู้และวิธีการจัดการที่ถูกต้องในการคัดแยกและจัดการขยะที่ต้นทางให้แก่ประชาชนในชุมชนหรือท้องถิ่นใกล้เคียงเพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมกัน

๕.๓.๑.๓ วัดในฐานะเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนควรส่งเสริมสนับสนุนในการรณรงค์ปลูกสร้างจิตสำนึกให้แก่ชุมชนในโอกาสสำคัญต่างๆ เช่น วัดสำคัญทางศาสนา วันธรรมสวนะ

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

๕.๓.๒.๑ ควรให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการขยะอย่างจริงจังด้วยวิธีการต่าง ๆ ตลอดจนทำให้ประชาชนเข้าใจว่าการจัดการขยะไม่ใช่หน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นหน้าที่ของทุกคนในชุมชนหรือสังคมที่จะต้องรับผิดชอบร่วมกัน

๕.๓.๒.๒ ผู้นำชุมชนต้องเป็นแกนนำในการปฏิบัติให้ประชาชนเห็นการลดการใช้ขยะ และพัฒนาภาควิชาเครือข่ายเป็นกลไกขับเคลื่อนให้เกิด กระบวนการมีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมทำ แก้ปัญหา และรับผลประโยชน์ร่วมกัน

๕.๓.๓ ข้อเสนอเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษา และพัฒนารูปแบบการจัดการขยะที่เหมาะสมสำหรับชุมชน โดยอาศัยบริบทของชุมชนหรือสังคม หรือกิจกรรมของชุมชนเป็นปัจจัยในการขับเคลื่อน เพื่อให้การแก้ไขปัญหาที่ตรงตามความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

๑.๑. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือทั่วไป

กองอนามัยสิ่งแวดล้อม. พระราชบัญญัติสาธารณสุข พ.ศ. ๒๕๓๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์, ๒๕๓๕.

กาญจนา แก้วเทพ. เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สภาคณาธิการแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๘.

กิตติชัย รัตน์. การมีส่วนร่วมในการจัดการลุ่มน้ำ. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๙.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ชักเซสมิเดีย จำกัด, ๒๕๔๓.

เกษม จันทร แก้ว. การจัดการสิ่งแวดล้อมแบบผสมผสาน. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕.

_____. วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ๒๕๔๔.

โกวิท พวงงาม. การปกครองท้องถิ่นไทย : หลักการละมิตใหม่ในอนาคต. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๒.

_____. โครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนด้านการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นตามรัฐธรรมนูญ. สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐.

คณะกรรมการรายวิชาสิ่งแวดล้อมชีวิต ศูนย์บูรณาการหมวดวิชาศึกษาทั่วไป. สิ่งแวดล้อมเทคโนโลยีและชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๓.

จามะรี เชียงทอง. สังคมวิทยาการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๙.

จิรากรณ์ คชเสนี. นิเวศวิทยาพื้นฐาน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. การบริหารงานพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.

ซัชพล ทรงสุนทรวงศ์. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

_____. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

ธเรศ ศรีสถิตย์. วิศวกรรมการจัดการมูลฝอยชุมชน. กรุงเทพมหานคร : บริษัท โกลบอลกราฟฟิค จำกัด, ๒๕๕๘.

- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณีตัวอย่าง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่: ศิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๔๗.
- นฤมล นิราทร. การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓.
- นิธินาถ เจริญโภคธาต. การจัดการสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา. ๒๕๔๒.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. กลวิธีแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณการพิมพ์, ๒๕๒๗.
- บุญรึบ ศักดิ์มณี. การจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน. กรุงเทพมหานคร: ประสานมิตร. ๒๕๔๖.
- ปรีชา นันทาภิวัดน์. พจนานุกรมหลักธรรมพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: ดวงแก้ว, ๒๕๔๔.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). หัวใจนักบริหาร. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์. ๒๕๔๓.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). ชุดคำวิบัติ. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง. ๒๕๔๖.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). ธรรมบุญชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๘๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ สวาย จำกัด, ๒๕๕๐.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอู่่น). เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เด็อนตุลา, ๒๕๔๗.
- พัฒนา มูลพฤกษ์. อนามัยสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอ็น.เอส.แอล.พรีนติ้ง, ๒๕๓๙.
- ไพรัตน์ เตชะรินทร์. นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบัน: การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณการพิมพ์, ๒๕๒๗.
- มนัส สุวรรณ. การจัดการสิ่งแวดล้อม : หลักการและแนวคิด. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮาร์. ๒๕๔๙.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙.
- วัฒนา จุฑะพันธ์. วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : อักษรวิทยา, ๒๕๓๗.
- วันรักษ์ มีงมณีนาคิน. การพัฒนาชนบทไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๓๑.
- ศศิณา ภารา. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : เอ็กเซเปอร์เน็ท, ๒๕๕๐.
- สนธยา พลศรี. เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๐.
- สวัสดี โนนสูง. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๖.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจ**

และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, ๒๕๕๙.

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ. **ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม.** นนทบุรี : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๓๐.

สุวราภรณ์ กันทรวิชัยวัฒน์. **วิธีมาตรฐานในการศึกษาสัตว์พื้นท้องน้ำพวกไม่มีกระดูกสันหลัง.**

เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๔๒.

เสรี พงศ์พิศ. **เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง.** กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์

การพิมพ์, ๒๕๔๘.

โสภารัตน์ จาระสมบัติ. **นโยบายและการจัดการสิ่งแวดล้อม.** กรุงเทพมหานคร :

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑.

อดิศักดิ์ ทองไข่มุก. **การจัดการมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล.** กรุงเทพมหานคร : กรมส่งเสริมคุณภาพ

สิ่งแวดล้อมกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๔๑.

๑.๒.๒ บทความ

พระมหานำเกียรติ วิสุทธิ (ทองทวี). **การจัดการระบบนิเวศเชิงพุทธ. วารสารวิชาการธรรมทศน์.**

ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๑ มกราคม - มีนาคม ๒๕๖๓.

พระมหาสุสันต์ สุขวทฒโน. และคณะ. **การพัฒนาแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนสำหรับการดูแล**

ระบบนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนตามหลักพุทธธรรมในวัด.วารสารสังคมศาสตร์และ

มานุษยวิทยาเชิงพุทธ. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๔ เมษายน ๒๕๖๔.

๑.๒.๓ วิทยานิพนธ์/รายงานการวิจัย

เจษฎา มุลยาพอ. “การประยุกต์ใช้หลักคำสอนด้านนิเวศวิทยาในพระไตรปิฎกเพื่อการอนุรักษ์

สิ่งแวดล้อม ของพระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานี. **รายงานวิจัย. บัณฑิตวิทยาลัย:**

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

เทเวศ อร่ามเรือง. **การนำนโยบายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปปฏิบัติของเทศบาล**

ตำบลเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี. การค้นคว้าอิสระปริญญารัฐประศาสนศาสตร

มหาบัณฑิต (การปกครองท้องถิ่น) มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๑.

แทนทัศน์ เพ็ญขุนทด. **การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมการจัดการระบบนิเวศป่าชายเลนแม่น้ำเวฬุ**

จังหวัดจันทบุรี. รายงานวิจัย. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี : มหาวิทยาลัยราชภัฏ

สวนดุสิต, ๒๕๕๗.

ชนกฤต เยี่ยมแสง. **การจัดการผลกระทบของการพัฒนาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยว**

เชิงนิเวศ: กรณีศึกษา ชุมชนคีรีวง จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์

สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรม. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และ

ผังเมือง: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๖๒.

ชนะจักร เย็นบำรุง. **การมีส่วนร่วมของเกษตรกรต่อการดำเนินการองค์กรธุรกิจชุมชน: ศึกษากรณีกลุ่ม**

แปรรูปข้าว อ่าเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต. สถาบัน

บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๐.

- ธรรมนิตย์ สุขอนันต์. ประสิทธิผลในการบริหารการจัดเก็บขยะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: ศึกษาเฉพาะกรณีเทศบาลเมืองบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี. **การค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต** (การเมืองปกครอง). สาขาการเมืองการปกครองสำหรับนักบริหาร. คณะรัฐศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๖๑.
- นภนต์สันต์ ร่อนทองชัย. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย: กรณีศึกษาเทศบาลเมืองประจวบคีรีขันธ์. **การค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต** (การเมืองปกครอง). สาขาการเมืองการปกครองสำหรับนักบริหาร. คณะรัฐศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๖๑.
- ประยูร ศรีประสาธน์. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของคณะกรรมการการศึกษาประจำโรงเรียนประถมศึกษา. **รายงานวิจัย**. สำนักบัณฑิตศึกษา : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๒.
- พิทักษ์ ดาวัน. การบริหารจัดการขยะมูลฝอยชุมชน “จังหวัดสะอาด”: กรณีศึกษาจังหวัดเลย. **การค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต** (การเมืองปกครอง). สาขาการเมืองการปกครองสำหรับนักบริหาร. คณะรัฐศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๖๓.
- เพชรลัดดา เพ็ชรภักดี. การจัดการวางจรรยาบรรณแบบครอบครัวโดยใช้แนวคิดการพึ่งพากันของระบบนิเวศเมือง และเศรษฐกิจหมุนเวียนเพื่อนำไปสู่การจัดการขยะที่ยั่งยืนผ่านมิติด้านการบริหารจัดการเมือง. **รายงานการวิจัย**. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๖๕.
- ยศภัทร ทิพย์จันทร์. แนวทางการบริหารจัดการขยะมูลฝอยโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษาเทศบาลตำบลท่าช้าง จังหวัดอ่างทอง. **การค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต** (การเมืองปกครอง). สาขาการเมืองการปกครองสำหรับนักบริหาร. คณะรัฐศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๖๒.
- รัชดา บุญแก้ว. กระบวนการพัฒนาชุมชนเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาชุมชนบ้านโคกเมือง ตำบลบางเหรียญ อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม**. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๖๑.
- ศิริเพ็ญ เนื่องจำนง. การมีส่วนร่วมของพนักงานในการพัฒนาวัฒนธรรมองค์กร: ศึกษาเฉพาะกรณี โรงไฟฟ้าบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา. **ภาคินิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต** สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๒.
- สลิลดา ไชยชมพู. ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลนครปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี. **การค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต** (การเมืองปกครอง). สาขาการเมืองการปกครองสำหรับนักบริหาร. คณะรัฐศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๖๒.
- สิทธิชัย คำเฟื่องฟู. เครือข่ายทางสังคมในการฟื้นฟูพื้นที่ป่าไม้จังหวัดน่าน. **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต** (การจัดการสิ่งแวดล้อม). คณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๖๑.

๑.๒.๔ เอกสารอัตสำเนา

สานิตย์ บุญชู. การพัฒนาชุมชน: การมีส่วนร่วมของประชาชน. เอกสารทางวิชาการหมายเลข ๗ สาขา พัฒนาชุมชน. คณะสังคมสงเคราะห์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔.

สำนักงานรักษาความสะอาดกรุงเทพมหานคร. โครงการคัดแยกมูลฝอยก่อนทิ้ง. กรุงเทพมหานคร : อัด สำเนา, ๒๕๓๕.

สำนักงานรักษาความสะอาดกรุงเทพมหานคร. โครงการคัดแยกมูลฝอยก่อนทิ้ง. กรุงเทพมหานคร : อัด สำเนา, ๒๕๓๕.

แสวง รัตนมงคลมาศ. การระดมมวลชนและการมีส่วนร่วมของมวลชน การจัดตั้งองค์กร การนำและการตัดสินใจทางสังคม. เอกสารประกอบการสอนวิชา พค.๗๐๕ คณะพัฒนาสังคม: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๓.

อาทิตยา พองพรหม. ความรู้เบื้องต้นด้านนิเวศวิทยาเพื่อการประยุกต์ใช้ในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน. ม.ป.ท. ๒๕๖๑.

๕. สื่ออิเล็กทรอนิกส์

คัดณัฐ ชื่นวงศ์อรุณ. ระบบนิเวศ (Ecosystem). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:<https://ngthai.com/science/๒๕๒๕๑/ecosystem/๑๙> เมษายน ๒๕๖๖.

๒. ภาษาอังกฤษ :

Burke. Adam. **Communications & Development: A Practical Guide**. London: Social Development Division Department for International Development. ๑๙๙๙.

Koufman . H.F.. **Participation Organized Activities in Selected Kentucky Localities**. Agricultural Experiment Station Bulletins. 1949.

Mitchell. J.C.S.. **Networks in Urban Situation**. Manchester : Manchester University Press, 1968.

Stakey. Paul.. **Networking for Development**. IFRTD The International Forum for Rural Transport and Development, 1997.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เครื่องมือวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง “การพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ”

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย เรื่อง “การพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ” จัดทำขึ้นเพื่อรวบรวมข้อมูลสำคัญจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาและผลกระทบด้านการจัดการขยะในชุมชน เพื่อศึกษาปัญหาและความต้องการจัดการสิ่งแวดล้อมของประชาชนในพื้นที่วิจัย และเพื่อพัฒนาเครือข่ายและออกแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนยั่งยืนวิถีพุทธ ต่อไป

แบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น ๘ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ เป็นข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ส่วนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลด้านระบบนิเวศชุมชน

ส่วนที่ ๓ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลด้านขยะมูลฝอยและปริมาณมูลฝอยชุมชน

ส่วนที่ ๔ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลด้านการจัดการ หรือกำจัดขยะมูลฝอยชุมชน

ส่วนที่ ๕ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลด้านผลกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมชุมชน

ส่วนที่ ๖ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลด้านการพัฒนาระบบนิเวศและการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน

ส่วนที่ ๗ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลด้านเครือข่ายพัฒนาระบบนิเวศและการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน

ส่วนที่ ๘ อื่น ๆ

ทั้งนี้ ผู้วิจัยขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในการบันทึกเสียง จดบันทึก และถ่ายภาพระหว่างทำการสัมภาษณ์ทุกขั้นตอน ขอขอบคุณที่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์ในครั้งนี้ ข้อมูลของท่านจะถูกปิดเป็นความลับ และใช้สำหรับงานวิจัยเท่านั้น

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความเมตตาเอื้อเฟื้อข้อมูลทางวิชาการเป็นอย่างดี

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

๑) ชื่อ-นามสกุล ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....

๒) ที่อยู่.....

๓) ตำแหน่ง.....

๔) สังกัด.....

๕) เบอร์โทรศัพท์.....

ส่วนที่ ๒ ข้อมูลระบบนิเวศชุมชน.....

.....

ส่วนที่ ๓ ข้อมูลด้านขยะมูลฝอยและปริมาณมูลฝอยชุมชน.....

.....

ส่วนที่ ๔ ข้อมูลด้านการจัดการ หรือการกำจัดขยะมูลฝอยชุมชน.....

.....

ส่วนที่ ๕ ข้อมูลด้านผลกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมชุมชน.....

.....

ส่วนที่ ๖ ข้อมูลด้านการพัฒนาระบบนิเวศและการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน.....

.....

ส่วนที่ ๗ ข้อมูลด้านเครือข่ายพัฒนาระบบนิเวศและการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน.....

.....

ส่วนที่ ๘ อื่น ๆ.....

.....

**แบบบันทึกข้อมูลการประชุมเชิงปฏิบัติการเครือข่าย
การพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ**

ประเด็น	ปัจจัย		รายละเอียด
	ภายใน	ภายนอก	
๑. ปัญหา			
๒. สาเหตุของปัญหา			
๓. การแก้ไขปัญหา			
๔. แนวทางและมาตรการป้องกัน			

ภาคผนวก ข

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญและสนทนากลุ่มเฉพาะ

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ที่	ชื่อ-ฉายา/นามสกุล	ตำแหน่ง
๑		
๒		
๓		
๔		
๕		
๖		
๗		
๘		
๙		
๑๐		
๑๑		
๑๒		
๑๓		
๑๔		
๑๕		
๑๖		
๑๗		
๑๘		
๑๙		
๒๐		
๒๑		
๒๒		

ภาคผนวก ค
ภาพถ่ายการดำเนินงานวิจัย

ภาคผนวก ง

การรับรองนำไปใช้ประโยชน์และใบรับรองจริยธรรมการวิจัย

แบบ สท.๐๑.

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๗

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน นายดาวเหนือ บุตรสีทา หัวหน้าโครงการวิจัย

ข้าพเจ้า...นางฉวีวรรณ รั้งสรศักดิ์...ตำแหน่ง...กำนันตำบลท่ากวาง.....
 ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน...ที่ทำการตำบลท่ากวาง.....
 ที่อยู่ หมู่ที่ ๕ บ้านโนนแคว ตำบลท่ากวาง อำเภอสว่างวีระกูล จังหวัดเชียงใหม่.....
 โทรศัพท์ ๐๘๑๗๑๖๐๕๒๒.....โทรสาร.....
 ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 เรื่อง...การพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ.....
 ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ...นายดาวเหนือ บุตรสีทา.....

โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่ใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๖ จนถึง ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๗ ซึ่งการนำผลงานวิจัย/
 งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ วัด เทศบาลและสถานศึกษา ได้ประยุกต์ใช้องค์ความรู้จากผลการวิจัย
 เรื่อง การพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ โดยเห็นความสำคัญของเครือข่ายที่
 เกิดขึ้นและแนวคิดการวางแผนเชิงระบบเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและมีมีส่วนร่วมของคนทุกกลุ่ม เช่น วัด
 ปลูกฝังค่านิยมที่ดีในการรักษาสิ่งแวดล้อมตามแนวพระพุทธศาสนา เทศบาลใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์เรื่องต้นทุน การ

บริหารจัดการเผยแพร่ให้ประชาชนได้ทราบ และศาสนาศึกษาได้ใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนในการปลูกฝังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสร้างความรับผิดชอบต่อสังคม

๒. การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา ตามที่วัดได้ร่วมขับเคลื่อนกิจกรรมตั้งแต่ระยะเริ่มต้น เมื่อเสร็จสิ้นโครงการแล้วจะเห็นได้ว่า ปัญหาขยะที่เกิดขึ้นในชุมชน สามารถบูรณาการองค์ความรู้จากหลักธรรมมาเป็นส่วนในการจัดการขยะในชุมชนได้ เช่น “กิจกรรมโครงการขยะสร้างบุญ” เป็นการสร้างกุศลโอบายให้ประชาชนตระหนักในการคัดแยกขยะต้นทาง นำมาทำบุญได้และชุมชนสามารถนำไปแปลงเป็นทุนในการจัดทำสาธารณะประโยชน์ เป็นสวัสดิการชุมชนในรูปแบบสวัสดิการสาธารณะสงเคราะห์ เมื่อประชาชนเห็นว่าเป็นประโยชน์จึงผู้สนใจเข้าร่วมและบริจาคขยะที่คัดแยกแล้วให้แก่ชุมชนบ้านในแคว หมู่ที่ ๕ ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

๓. การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ ยุทธศาสตร์และเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อม ชุมชนวิถีพุทธต้นแบบ และการพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ สามารถนำเป็นแนวทางในจัดทำเป็นแผนกลยุทธ์ แบ่งออกเป็น ๔ ระบบ ดังนี้ พัฒนาระบบกำจัดขยะและสิ่งปฏิกูลต้นทาง พัฒนาระบบส่งเสริมองค์ความรู้สู่ชุมชน พัฒนาระบบการแก้ปัญหาที่มีประสิทธิภาพ พัฒนาระบบกำจัดขยะและสิ่งปฏิกูลที่ยั่งยืน

๓. การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ การวิจัยในครั้งนี้ใช้พื้นที่ในเขตชุมชนบ้านในแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นแกนนำในการขับเคลื่อนในฐานะชุมชนต้นแบบ พบว่า เส้นทางการจัดเก็บขยะในพื้นที่โดยรอบชุมชนบ้านในแควจากการวิเคราะห์สถิติแล้วพบว่าปริมาณขยะลดลง หากมีการขับเคลื่อนในระยะยาวจะส่งผลให้ปริมาณขยะลดลงตามลำดับ เป็นไปตามเป้าหมายของการวิจัย ซึ่งคณะผู้วิจัยได้แจ้งจุดประสงค์ก่อนที่จะดำเนินกิจกรรมร่วมกันถึงแนวคิด วิธีการ และผลลัพธ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นไว้ชัดเจน

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(นางฉวีวรรณ.รังสรรค์)

ตำแหน่ง.....กำนันตำบลท่ากว้าง.....

รายละเอียดเกี่ยวกับการนำงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์ไปใช้อันก่อประโยชน์อย่างเด่นชัด

คำชี้แจงเพิ่มเติม

การนำงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์มาใช้อันก่อให้เกิดประโยชน์อย่างชัดเจน หมายถึง การมีหลักฐานแสดงว่าได้มีการนำผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์ไปใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์หรือข้อเสนอแนะที่ระบุไว้ในรายงานการวิจัยอย่างถูกต้อง และมีหลักฐานปรากฏชัดเจนถึงการนำไปใช้จนก่อให้เกิดประโยชน์ได้จริง ประเภทของการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย และงานสร้างสรรค์ มีดังนี้

๑. การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การใช้ประโยชน์ในการให้บริการวิชาการ (สอน/ บรรยาย/ ฝึกอบรม) การใช้ประโยชน์ในการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอน การเขียนตำรา แบบเรียน การใช้ประโยชน์ในด้านการให้บริการ หรือ เป็นงานวิจัยเพื่อต่อยอดโครงการวิจัย เป็นต้น
๒. การใช้ประโยชน์ในเชิงสาธารณะ เช่น งานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์ที่สร้างองค์ความรู้แก่สาธารณชนในเรื่องต่างๆ เช่น องค์ความรู้ในด้านศิลปวัฒนธรรม สาธารณสุข การบริหารจัดการสำหรับวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SME) ประชาธิปไตยภาคประชาชน วิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของประชาชน อันเป็นผลมาจากการนำข้อความรู้จากการวิจัยไปใช้ เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงการนำผลการวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์
๓. การใช้ประโยชน์ในเชิงนโยบาย หรือระดับประเทศ เช่น งานวิจัยเชิงนโยบายไม่ว่าจะเป็นการนำผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ๆ ไปเป็นข้อมูลส่วนหนึ่งของการประกาศใช้กฎหมาย หรือมาตรการต่างๆ โดยองค์กร หรือหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน
๔. การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์ หรือผลิตภัณฑ์ซึ่งก่อให้เกิดรายได้ตามมา

ตัวอย่างหลักฐานการนำมาใช้อันก่อให้เกิดประโยชน์อย่างชัดเจน

- หลักฐานที่แสดงผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมจากการนำสิ่งประดิษฐ์อันเป็นผลจากงานวิจัย หรืองานสร้างสรรค์มาใช้ตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย เช่น บันทึกรายงานซึ่งแสดงระยะเวลาที่สามารถลดได้ในการปอกเปลือกกุ้ง เมื่อนำเครื่องปอกเปลือกกุ้งซึ่งเป็นสิ่งประดิษฐ์จากการวิจัยไปใช้งาน เป็นต้น
- หลักฐานที่แสดงผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมจากการนำงานวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน มาใช้ในการแก้ไขปัญหาการจัดการเรียนการสอนตามวัตถุประสงค์ที่ระบุไว้ในงานวิจัย เช่น ผลจากการสังเกตพฤติกรรมนักศึกษา ผลจากการสัมภาษณ์อาจารย์ บันทึก ผลการทดสอบวัดความรู้/ทักษะของนักศึกษา ที่แสดงได้ว่านักศึกษามีพัฒนาการทางการเรียนดีขึ้น หรือมีพฤติกรรมระหว่างการเรียนดีขึ้น เป็นต้น
- หลักฐานที่แสดงผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมจากการนำนโยบาย/กฎหมาย/มาตรการ ที่เป็นผลมาจากงานวิจัยนโยบาย มาใช้ในองค์กร/คณะ/สถาบัน เช่น มีจำนวนคณาจารย์ ในสถาบันอุดมศึกษาที่ทำงานวิจัยด้านสหวิทยาการมากขึ้น หลังจากสถาบันฯได้กำหนดนโยบาย ที่จะเป็นผู้นำทางด้านการศึกษาวิจัยสหวิทยาการ ภายในปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕ โดยนโยบายดังกล่าว เป็นผลจากการวิจัยนโยบายเพื่อกำหนดทิศทางด้านการทำวิจัยของสถาบัน เป็นต้น
- หลักฐานที่แสดงผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม จากการนำหลักสูตรการสอน/ ทฤษฎีการสอน/ โสตทัศนูปกรณ์ประกอบการเรียนการสอน/ ตำราประกอบการสอน ฯลฯ ที่เป็นผลจากการวิจัยหรืองานสร้างสรรค์ มาใช้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เช่น ผลจากการสังเกตพฤติกรรมนักศึกษา ผลจากการสัมภาษณ์อาจารย์ บันทึก

ผลการทดสอบวัดความรู้/ ทักษะของนักศึกษาที่แสดงได้ว่า นักศึกษามีพัฒนาการทางการเรียนดีขึ้น หรือมีพฤติกรรมระหว่างการเรียนดีขึ้น เป็นต้น

หมายเหตุ สรุปรายละเอียดหลักฐานที่ปรากฏชัดเจนถึงการนำงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์ไปใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ที่ระบุไว้ในข้อเสนอโครงการ เช่น - course syllabus

- ภาพถ่าย (โปรตระกูล วัน เวลา สถานที่ กิจกรรม)
- หนังสือ ตำรา (โปรตระกูลหน้าให้นำไปใช้-อ้างถึง)

ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและยินยอม
หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.๓๐๕/๒๕๖๖

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายงานการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

ชื่อข้อเสนอการวิจัย: การพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ
(Ecological Development and the Buddhist Community
Environmental Management Network)

รหัสข้อเสนอการวิจัย: MCU RS 800766047

สถาบันที่สังกัด: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้วิจัยหลัก: นายดาวเหนือ บุตรสีทา

เอกสารที่พิจารณาทบทวน

๑. แบบเสนอโครงการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๖
๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๖
๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๖
๔. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	ฉบับที่ วันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๖

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓๐ มิถุนายน ๒๕๖๖

หมายเลขใบรับรอง: ว.๓๐๕/๒๕๖๖

วันที่ให้การรับรอง: ๓๐ มิถุนายน ๒๕๖๖

วันหมดอายุใบรับรอง: ๓๐ มิถุนายน ๒๕๖๗

ภาคผนวก จ
การตีพิมพ์บทความวิจัย

ที่ อว ๘๐๐๕.๔/ ๐๖๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอบางบาล
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๔ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่อง ตอบรับผลงานบทความที่ได้รับการตีพิมพ์

เรียน นายดาวเหนือ บุตรสีทา, พระมหาชาติชาย ปญญาวิโร และ ผศ.ดร.ผดุง วรรณทอง

ตามที่ท่านได้ส่งบทความเรื่อง “การพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ” เพื่อตีพิมพ์ในวารสาร มจร การพัฒนาสังคม (JMSSD) นั้น กองบรรณาธิการได้พิจารณาบทความโดยเสนอบทความต่อคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิกลั่นกรองจำนวน ๓ ท่าน (Peer Review) ตรวจสอบแก้ไขเพื่อความสมบูรณ์ของบทความก่อนลงตีพิมพ์ กองบรรณาธิการจึงขอแจ้งให้ท่านทราบว่าบทความที่ท่านส่งมาได้ผ่านการกลั่นกรอง และอยู่ในขั้นตอนการตีพิมพ์ในวารสาร มจร การพัฒนาสังคม ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๖๗)

อนึ่ง วารสาร มจร การพัฒนาสังคม ได้รับอนุมัติจัดทำวารสารตามมติสภามหาวิทยาลัย ในคราวประชุมครั้งที่ ๑๐/๒๕๕๙ วันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๐ มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นเวทีเผยแพร่ผลงานวิจัย และผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย นิสิต ทั้งในและนอกสถาบัน โดยมีกำหนดออกวารสารปีละ ๓ ฉบับ ทั้งนี้ วารสาร มจร การพัฒนาสังคมได้ผ่านการรับรองคุณภาพ และอยู่ในฐานข้อมูลของศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย TCI : Thai-Journal Citation Index Centre วารสารกลุ่มที่ ๒ (๑๐ มกราคม ๒๕๖๒ - ๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๗) กองบรรณาธิการขอขอบคุณท่านที่ให้ความสนใจและส่งผลงานวิชาการเพื่อตีพิมพ์ในวารสาร มจร การพัฒนาสังคม มา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อทราบ

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง)

บรรณาธิการบริหาร

สำนักงาน วารสาร มจร การพัฒนาสังคม (JMSSD)
โทรศัพท์ : ๐๓๕ - ๒๔๘ ๐๐๐ ต่อ ๘๒๗๘ มือถือ ๐๘๔ ๕๗๓๓ ๕๑๗๑๔
www.journal-socdev.mcu.ac.th Email: narongchaitopburig@gmail.com

การพัฒนาระบบนิเวศ และเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ

ECOLOGICAL DEVELOPMENT AND THE BUDDHIST COMMUNITY ENVIRONMENTAL MANAGEMENT NETWORK

ดาวเหนือ บุตรสีทา

Daonue Bootsita

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Social Sciences Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: goddaonue@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ” เป็นการวิจัยภายใต้แผนงานวิจัย ยุทธศาสตร์การพัฒนาเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาและความต้องการจัดการสิ่งแวดล้อมของประชาชนในพื้นที่วิจัย พัฒนาเครือข่ายและออกแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนยั่งยืนวิถีพุทธ สร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้พื้นที่ชุมชนบ้านโนนแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่วิจัยในครั้งนี้

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านโนนแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ มีจำนวนขยะมูลฝอยเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีอัตราการขยายตัวอย่างรวดเร็วเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องและการเพิ่มขึ้นของประชาชนในพื้นที่อย่างรวดเร็ว มีการคัดแยกขยะน้อย ขาดความรู้ในการจัดการขยะอย่างถูกต้อง ขาดการมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบต่อสังคมของประชาชน ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศน์ สภาพความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้น ผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และเอกชน จึงมีความต้องการให้เกิดการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมโดยอาศัยภาคีเครือข่ายทางสังคมเป็นกลไกในการขับเคลื่อน ตั้งแต่การปลูกจิตสำนึก สร้างอุปนิสัย คัดแยกขยะต้นทาง ลดปริมาณขยะ การบริการจัดเก็บ การกำจัดอย่างถูกหลักวิชาการและเหมาะสม

เครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ เกิดจากการรวมตัวของบุคคล ชุมชน องค์กรทั้งภาครัฐ และเอกชนที่ตระหนักถึงประเด็นปัญหาร่วมกัน เพื่อเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ออกแบบกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ มุ่งปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในชุมชนให้เกิดความตระหนักรู้ถึงผลกระทบที่เกิดจากขยะ รู้จักการคัดแยกขยะอย่างถูกวิธี โดยอาศัยพื้นฐานทางความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณีของคนหรือสมาชิกในชุมชนเป็นฐาน จึงเกิดเป็นเครือข่ายภาคประชาสังคมขึ้น จุดประเด็นความคิด ให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยเอาวัด หรือสถาบันทางศาสนา มาเป็นตัวเชื่อมให้กิจกรรมการทำงานเชิงเครือข่าย เกิดเป็นกิจกรรมโครงการ “ขยะสร้างบุญ” เป็นรวบรวม

ขยะที่คัดแยกแล้วจากสมาชิกในชุมชนที่เข้าร่วมโครงการ หรือนำมาบริจาคทำบุญ จัดตั้งเป็นธนาคารขยะของชุมชน จากนั้น “แปลงบุญเป็นทุน” นำขยะที่รวบรวมได้ไปขาย แล้วนำเงินที่ได้จากการขายขยะมา เป็นทุนในการสร้างสาธารณะประโยชน์ จัดสวัสดิการในรูปแบบของสาธารณะสงเคราะห์ สำหรับสมาชิกในชุมชน เช่น เกิด มีสิ่งของอวยพรวันเกิด เจ็บมีสิ่งของเยี่ยมไข้ให้กำลังใจผู้ป่วย ตายมีเงินร่วมฌาปนกิจสงเคราะห์ หรือสิ่งของอื่นที่จำเป็นตามโอกาสอันควร ทั้งอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภค ยารักษาโรค หรือสิ่งอื่นที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะส่วนรวม ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวได้สร้างความตระหนักรู้ ปลุกจิตสำนึก รักสิ่งแวดล้อมชุมชน เกิดความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และรู้จักการคัดแยกและจัดการขยะต้นทางอย่างถูกต้อง นำไปสู่การจัดการขยะที่เหมาะสม ลดปัญหามลพิษที่เกิดจากการสะสมของขยะภายในชุมชน อีกทั้งยังเป็นการลดภาระค่าใช้จ่ายด้านงบประมาณให้กับภาครัฐในการจัดการขยะ

คำสำคัญ: เครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อม, ชุมชนวิถีพุทธ

ABSTRACT

Research on “Development of ecosystems and environmental management networks for Buddhist communities” is research under the research plan and strategy for developing the Buddhist community environmental management network. The objectives are to study the problems and needs of environmental management of people in the research area, the developing networks and design sustainable community environmental management in the Buddhist way, the creating participation in effectively managing environmental problems that affect the quality of life of people in the community by using the community fundamental of Ban Nai Kwae, Tha Kwang Subdistrict, Saraphi District, Chiang Mai Province as a research area for this research.

The research findings show that an increase in the amount of garbage within Ban Nai Khwae Community, Tha Kwang Subdistrict, Saraphi District, Chiang Mai Province every year because of a rapid expansion rate of communities, continuous economic growth, and a rapid increase in the number of people in the area. Furthermore, there isn't appropriately waste separation, lack of knowledge on proper waste management, and participation and social responsibility of the people which affect the environment, the living conditions and quality of life of people in the community. Therefore, those involved, both communities, government agencies and

private sectors, have a desire for participatory waste management by using social network partners as a driving mechanism. Since cultivating consciousness build character separate waste at source, reduce waste volume, provide collection services, and disposal in an academic and appropriate manner.

Buddhist Community Environmental Management Network caused by the gathering of individuals, communities, and government organizations. And the private sectors that are aware of common problems in order to exchange and learn together as well as the design creative activities that lead to change the behavior of people in the community to create awareness of the effects of waste, the best way of separating waste based on the beliefs, values, culture, traditions of people or members of the community. Thus, a civil society network had happen, building point of thought that persuade everyone takes part in solving environmental problems by using temples or religious institutions had become a connector for networking activities, and lead to a project activity "Trash Makes Merit" i.e. a collection of trash that has been sorted from community members participating in the project or bring it as a donation to make merit for setting up a community waste bank and then "Convert Merit into Capital" by selling the collected waste. And then use the money that received from selling garbage as capital to create public benefits. Providing welfare in the form of public assistance for community members, such as birthday wishes, pain, things for visiting the patients, and giving encouragement to the patients. When someone dies, they have money to help with the funeral expenses or other items that are necessary in appropriate occasions, including food, consumer goods, medicine, or other things that are beneficial to the public as a whole. This activity has created awareness, cultivating awareness of environmental conservation in the community, creating responsibility for the public, the best way of separating waste and manage waste as source which leads to proper waste management, reducing pollution problems that caused by the accumulation of garbage within the community. It also reduces the burden of budgetary expenses on the government sector in waste management.

Keywords: environmental management network, Buddhist community.

บทนำ

นับแต่อดีตสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อมนุษย์เป็นอย่างยิ่งเพราะสิ่งแวดล้อมเป็นแหล่งปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยที่มนุษย์รับเอาธาตุและพลังงานต่าง ๆ เข้าสู่ร่างกาย และได้ใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม จากหลากหลายกิจกรรมสิ่งแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มนุษย์จึงจำเป็นต้องทราบว่ากิจกรรมต่าง ๆ ที่กระทำอยู่ทุกวันนี้ มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างไร (บุญรับ ศักดิ์มณี, 2546) ภายใต้กรอบยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2561 – 2580) ได้ระบุถึงปัญหาในด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เผชิญกับภาวะขยะล้นเมืองและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลงในทุกด้าน ในกรอบยุทธศาสตร์ฯ ได้กำหนดวิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” โดยในมิติ “ความยั่งยืน” ได้ระบุถึงการพัฒนาศักยภาพที่สามารถสร้างความสำเร็จ รายได้และคุณภาพชีวิตของประชาชนให้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องซึ่งเป็นการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจที่ไม่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติเกินพอดี ไม่สร้างมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมจนเกินความสามารถในการรองรับและเยียวยาของระบบนิเวศ การผลิตและการบริโภคเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและสอดคล้องกับกฎระเบียบของประชาคมโลกซึ่งเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีคุณภาพดีขึ้น คนมีความรับผิดชอบต่อสังคม มีความเอื้ออาทร เสียสละเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม มุ่งประโยชน์ส่วนรวมอย่างยั่งยืนและประชาชนทุกภาคส่วนในสังคมยึดถือและปฏิบัติตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

นอกจากนี้ ยังได้กำหนดเป้าหมายอนาคตประเทศไทยใน 20 ปีข้างหน้าในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม คือ การขับเคลื่อนประเทศให้ก้าวไปสู่เศรษฐกิจและสังคมพัฒนาอย่างเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เป็นประเทศที่มีระบบเศรษฐกิจสีเขียว ระดับการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ต่ำ มีพื้นที่สีเขียวใหญ่ขึ้น ประชาชนมีพฤติกรรมการผลิตและการบริโภคที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม จึงได้กำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย 6 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ 1) ยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง 2) ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน 3) ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพคน 4) ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างโอกาส ความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันทางสังคม 5) ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และ 6) ยุทธศาสตร์ด้านการปรับสมดุลและพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ ภายใต้ยุทธศาสตร์ที่ 5 ได้ระบุถึงการเพิ่มศักยภาพเมืองด้านสิ่งแวดล้อมอย่างมีส่วนร่วม โดยเฉพาะในการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการของเสีย ส่งเสริมการผลิตและการบริโภคที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559)

การพัฒนาสังคมต้องมีการเปลี่ยนแปลงมิติชีวิตของมนุษย์ในด้านอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากทางเศรษฐกิจ เช่น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมสถาบันทางสังคม และปัจจัย ทางสังคมอื่น ๆ ที่เอื้อต่อการพัฒนาโดยส่วนรวม การพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นมนุษย์สามารถเข้าไปจัดการสิ่งแวดล้อมให้

ยั่งยืนได้ และความยุติธรรมทางสังคม ได้แก่ สิทธิในการเข้าถึงและยังชีพจากทรัพยากรของคนยากจน เป็นประเด็นที่จะต้องได้รับการพิจารณาควบคู่ไปกับประเด็นการอนุรักษ์ทรัพยากรจึงจะสามารถก่อให้เกิดความยั่งยืนภายในสังคมอย่างแท้จริง การจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อทำให้การพัฒนาที่มีความยั่งยืนมากขึ้น ให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างดูแลรักษา และสงวนทรัพยากรให้เกิดประโยชน์และประสิทธิภาพ โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและรับผิดชอบต่อผลกระทบ (จามะรี เชียงทอง, 2549) การสร้างจิตสำนึกความตระหนัก และปรับปรุงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยไม่จำกัดแค่เพียงการรับฟังความคิดเห็น แต่ควรสร้างการมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการจัดทำโครงการเพื่อสร้างการยอมรับและลดความขัดแย้งกับประชาชนในพื้นที่ รวมทั้งสร้างความมั่นใจให้กับทุกภาคส่วนในการลงทุนเพื่อพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ของภาครัฐ โดยเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแล รักษา ติดตาม และตรวจสอบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับหน่วยงานภาครัฐมากขึ้น สนับสนุนให้มีการจัดตั้งกองทุนพัฒนาการมีส่วนร่วม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อส่งเสริมให้ภาคส่วนต่างๆ มีส่วนร่วมในการสนับสนุนงบประมาณ และสามารถนำงบประมาณที่ได้จากการระดมทุนมาจัดการแก้ไขปัญหา รวมทั้งพัฒนากระบวนการติดตามโครงการที่ดำเนินงานโดยกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐ และภาคประชาชน ตลอดจนสนับสนุนให้มีการจัดตั้งกลไกเพื่อเสริมสร้างธรรมาภิบาลด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในกระบวนการยุติธรรมโดยกระบวนการมีส่วนร่วม ใช้ประโยชน์จากสื่อสารมวลชนในการรณรงค์ เผยแพร่แนวคิดและการปฏิบัติที่ดีในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น กำหนดช่วงเวลาบังคับการออกอากาศ เพื่อรณรงค์ ลูกป่า ยุติการเผาป่า และการคัดแยกขยะ เป็นต้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559)

การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมท่ามกลางกระแสบริโภคนิยม และหลาย ๆ ภาคส่วนกำลังมองหา รูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมที่สอดคล้องและเหมาะสมกับสถานการณ์มากที่สุด และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมให้กับประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม ย่อมเป็นแนวทางที่ให้ประชาชนได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง ถึงแม้ว่าทุกหน่วยงานจะให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมแล้วก็ตาม แต่การมีส่วนร่วมจะประสบผลสำเร็จก็ต่อเมื่อประชาชนมีจิตสำนึก และต้องการทำประโยชน์ต่อส่วนรวม และภาครัฐจะต้องสร้างกลไกหรือกระบวนการให้ประชาชนหรือชุมชน ได้มีโอกาสในการมีส่วนร่วมได้อย่างแท้จริง เพื่อให้ประชาชนในแต่ละชุมชน ได้มีโอกาสในการเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนของตนเอง ในทางปฏิบัติลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชน มักออกมาในรูปของการโน้มน้าวชักชวนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทำงานกับภาครัฐ โดยช่วยคิด ช่วยออกแรง ช่วยบริจาคสมทบ กับภาครัฐ ช่วยมาประชุมให้ข้อคิดเห็นและให้ข้อมูลต่าง ๆ เป็นต้น (โกวิทย์ พวงงาม, 2542)

“ขยะ” เป็นปัญหาที่มนุษย์สร้างขึ้น นับวันยิ่งยกระดับเป็นปัญหาระดับชาติกระทบไปในทุกมิติ ประการสำคัญเกิดจากการขาดจิตสำนึกในการรับผิดชอบต่อสังคม ยิ่งไปกว่านั้นยังมีแนวคิดที่

จะพยายามผลักดันให้หน่วยงานภาครัฐเป็นผู้รับผิดชอบในการแก้ปัญหา ทั้งที่ต้นทางของขยะเกิดขึ้นจากครัวเรือน เมื่อลงพื้นที่เก็บข้อมูล พบว่า ในแต่ละปีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 7,850 แห่ง คือ 1) องค์กรบริหารส่วนจังหวัด 76 แห่ง 2) เทศบาล 2,472 แห่ง แบ่งออกเป็น เทศบาลนคร 30 แห่ง เทศบาลเมือง 195 แห่ง เทศบาลตำบล 2,247 แห่ง 3) องค์กรบริหารส่วนตำบล 5,300 แห่ง 4) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบพิเศษ (กรุงเทพมหานครและเมืองพัทยา) 2 แห่ง จะใช้งบประมาณโดยเฉลี่ยแห่งละ 500,000 บาท ในการจัดการขยะ ในภาพรวมทำให้รัฐสูญเสียงบประมาณจำนวนมากถึงปีละ 3,925,000,000 บาท ผลเกิดจากการขาดจิตสำนึกสาธารณะ ขาดองค์ความรู้ในการจัดการขยะ และบทบาทของตนเองในการจัดการสิ่งแวดล้อมอาจถูกมองว่ายังเป็นเรื่องที่ไกลตัว

ชุมชนบ้านโนนแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสарภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นอีกชุมชนที่กำลังพัฒนา การขยายตัวของชุมชนทำให้มีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ปริมาณขยะมูลฝอยก็เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว จากการศึกษาขยะมูลฝอยมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น และการจัดเก็บหรือการจัดการขยะ ไม่สามารถรับมือกับจำนวนขยะที่ตกค้างทำให้ขยะเป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งสภาพภูมิทัศน์ (ดินเสีย และน้ำเสีย) และสุขภาพอนามัยของประชาชน การจัดการขยะจึงเป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งที่ต้องการการแก้ไข จากปัญหาของขยะที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนโดยตรง จึงทำให้เกิดประเด็นในการศึกษาการพัฒนากระบวนการและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ ซึ่งเป็นการบริหารจัดการขยะในชุมชนให้เกิดความยั่งยืน การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยการรวมตัวกันเป็นภาคประชาสังคม สร้างพลัง บวร (วัด บ้าน ราชการ) มีวัดหรือองค์กรทางศาสนาเป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อนเนื่องจากวัดหรือองค์กรศาสนาเป็นสถาบันทางสังคม มีหน้าที่หลักในการเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาจิตใจ ไปพร้อมกับการพัฒนาทางด้านกายภาพ การจัดการขยะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยชุมชน เน้นการปลูกจิตสำนึกให้มีความรับผิดชอบในการจัดการขยะในชุมชนของตนเอง สร้างจิตอาสา ยกระดับประชาชนเป็นพลเมืองร่วมเป็นสมาชิกและจิตอาสาในการรณรงค์และถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่ชุมชน และประการสุดท้ายสร้างจิตสาธารณะให้สมาชิกในชุมชนเกิดความตระหนักรู้ถึงหน้าที่ของทุกคนในชุมชนและเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการจัดการขยะเพื่อให้เกิดความยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาและความต้องการจัดการสิ่งแวดล้อมของประชาชนในพื้นที่วิจัย
2. เพื่อพัฒนาเครือข่ายและออกแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนยั่งยืนวิถีพุทธ

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ด้วยวิธีศึกษาบริบทพื้นที่วิจัย ในประเด็น

เกี่ยวกับสภาพทั่วไป ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต สภาพปัญหาของชุมชน ผลกระทบจากขยะต่อระบบนิเวศชุมชน แนวการจัดการระบบนิเวศชุมชน และแนวทางสร้างเครือข่ายการจัดการขยะ นำไปสู่การพัฒนากระบวนทัศน์ และเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 พื้นที่ ได้แก่ 1) พื้นที่ภาคกลาง โดยใช้ ชุมชนบ้านในแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหน่วยในการวิเคราะห์ จากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ควบคู่กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการภาคสนาม (Action Research) ด้วยวิธีศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเชื่อ ค่านิยม จากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิในท้องถิ่น เพื่อนำข้อมูลทั้งสองส่วนไปสังเคราะห์เข้าสู่กระบวนการพัฒนากิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาในพื้นที่อย่างยั่งยืน (Research and Development) สร้างกระบวนการแก้ไขปัญหาผลกระทบจากขยะต่อระบบนิเวศชุมชน พัฒนารูปแบบการจัดการระบบนิเวศชุมชนวิถีพุทธ และสร้างเครือข่ายการจัดการขยะที่ส่งผลต่อระบบนิเวศ นำไปสู่การจัดการระบบนิเวศชุมชน และเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน มีรายละเอียดดังนี้

1. การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

1.1 การศึกษาแนวคิดและทฤษฎีจากวรรณกรรมต่างๆ (Review Literature) เช่น หนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสาร เพื่อนำองค์ความรู้มากำหนดเป็นกรอบในการศึกษา และออกแบบการวิจัย เช่น องค์ความรู้เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดการสิ่งแวดล้อม เครือข่ายทางสังคม เป็นต้น เพื่อนำแนวคิด หลักการทางวิชาการต่างๆ ไปเป็นแนวทางในการกำหนดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการภาคสนาม เช่น แนวทางการระดมความเห็นเพื่อสะท้อนปัญญาด้านระบบนิเวศและปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชน การปลูกจิตสำนึกของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน การพัฒนาเครือข่ายการจัดการขยะในชุมชน การลดการใช้ทรัพยากรในการจัดการขยะ และการคัดแยกขยะจากต้นทาง รวมถึงการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ร่วมกัน

1.2 ศึกษาบริบทเชิงพื้นที่ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ความเชื่อ และค่านิยมของชุมชน เพื่อสร้างองค์ความรู้เป็นเครื่องมือในการตีความถึงภูมิหลังของการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากจดหมายเหตุ หนังสือ รายงานการวิจัย ภาพถ่ายและเอกสาร เป็นต้น ซึ่งเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจากส่วนที่ได้จากการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลภาคสนาม

1.3 เป็นการศึกษวิเคราะห์แนวคิดการดำเนินกิจกรรมเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับนโยบายแห่งรัฐ เพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินงาน เพื่อให้กิจกรรมสอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่สอดคล้องกับหน่วยงานภาครัฐในระดับท้องถิ่น และตอบโจทย์การพัฒนาประเทศไปพร้อม ๆ กัน

1.4 หลังจากนั้นคณะผู้วิจัยได้สรุปผลการศึกษาทั้ง 3 ส่วน ดังที่กล่าวมาแล้ว ไปยืนยันข้อมูลร่วมกับผลการวิจัยภาคสนามนอกเหนือจากการยืนยันความถูกต้องของข้อมูล เป็นการนำ

แนวคิด หลักการ รูปแบบ ชุดความรู้ สร้างกระบวนการพัฒนากิจกรรมเกี่ยวกับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศ การปลูกจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อม การพัฒนาเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธร่วมกับชุมชนที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของท้องถิ่นให้เป็นรูปธรรมต่อไป

2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการภาคสนาม (Action Research) โครงการวิจัยเรื่อง “การพัฒนา ระบบนิเวศ และเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ” เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเด็นในการวิจัย ได้กำหนดขั้นตอนการศึกษา ไว้ดังนี้

1. ศึกษาสภาพทั่วไปเกี่ยวกับชุมชนในภาพรวม ด้วยวิธีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ ซึ่งเป็นขั้นตอนหนึ่งในการสร้างเครือข่ายและเป็นจุดเริ่มต้นที่เน้นการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ เพื่อเปิดโอกาสให้หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ใช้เวทีดังกล่าวให้ผู้แทนในแต่ละภาคส่วนได้แสดงความคิดเห็น เพื่อสะท้อนปัญหาและแนวทางแก้ไข และที่สำคัญเป็นการค้นหาผู้แทนหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการขับเคลื่อนการวิจัยเชิงปฏิบัติการในขั้นตอนต่อไป

2. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ 1) ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ ทั้งในและนอกพื้นที่ ได้แก่ เทศบาลตำบลท่ากว้าง และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2) ผู้แทนองค์กรทางศาสนา เจ้าอาวาสวัดสันตอมูล (บ้านแคว) และ 3) ผู้นำชุมชนและผู้แทนภาคประชาชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ผู้แทนกลุ่มอาชีพ ประชาชนชาวบ้าน ผู้แทนชาวบ้านในพื้นที่ เป็นการเก็บข้อมูลในเชิงลึกเพื่อประโยชน์ในการสร้างชุดความรู้เกี่ยวกับบริบทชุมชน ความต้องการ และแนวทางการดำเนินงาน นำมาเข้าสู่กระบวนการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมในการคิด การลงมือทำ การวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน การรับผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน รวมถึงการบริหารจัดการกลุ่มเครือข่ายเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในระยะยาว

3. พัฒนารูปแบบกิจกรรมให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชนบนพื้นฐานของวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ และค่านิยมของชุมชน ขับเคลื่อนด้วยพลัง “บวร” ที่ประกอบด้วย บ้าน วัด และหน่วยงานราชการเป็นกลไกสำคัญในขับเคลื่อนกิจกรรมการทำงานพัฒนาระบบนิเวศ และพัฒนาเป็นเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ

4. การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussions) เป็นขั้นตอนที่สร้างขึ้นในภายหลังจากการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อระดมความเห็น การสัมภาษณ์เชิงลึก และการพัฒนากิจกรรมเพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูล และวิเคราะห์ถึงความสำเร็จจากกระบวนการที่วางไว้ เพื่อที่จะรับฟังข้อเสนอแนะเพิ่มเติมที่จะสนับสนุนการพัฒนาระบบนิเวศ และเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธในพื้นที่วิจัย

สรุปผลการวิจัย

การพัฒนากระบวนการนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธมุ่งเน้นการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหา และการจัดการขยะที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมชุมชนตามหลักการของพระพุทธศาสนา ตลอดจนการสร้างเครือข่ายที่ทำให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการจัดการขยะมีผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ดังนั้นการแก้ไขปัญหาดังกล่าวเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องได้รับความสนใจและมีการดำเนินการอย่างเหมาะสมจากทุกฝ่ายในชุมชน ซึ่งปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นได้แก่ 1) ปัญหาขยะที่สะสมอยู่ในชุมชน การสะสมขยะในชุมชนทำให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ไม่สะอาดและเสี่ยงต่อสุขภาพของประชาชน เช่น การสะสมขยะที่อาจเป็นแหล่งเชื้อโรคต่างๆ และมลพิษที่สามารถทำให้เกิดปัญหาสุขภาพ 2) การขาดความรับผิดชอบและการมีส่วนร่วมจากประชาชนในการจัดการขยะทำให้มีการทิ้งขยะอย่างไม่เหมาะสมที่สามารถเพิ่มปัญหาการสะสมขยะในชุมชน 3) ประชาชนยังขาดความรู้เกี่ยวกับวิธีการคัดแยกและจัดการขยะที่ถูกต้อง ดังนั้นในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคีเครือข่าย การมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในชุมชน เสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับวิธีการจัดการขยะที่ถูกต้อง และสร้างความตระหนักในประชาชนเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการจัดการขยะให้เหมาะสม

เครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ เกิดจากการรวบตัวของบุคคล ชุมชน องค์กร ทั้งภาครัฐ และเอกชนที่ตระหนักถึงประเด็นปัญหาร่วมกัน เพื่อเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ออกแบบกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ มุ่งปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในชุมชนให้เกิดความตระหนักถึงผลการศึกษาจากขยะ รู้จักการคัดแยกขยะอย่างถูกวิธี โดยอาศัยพื้นฐานทางความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณีของคนหรือสมาชิกในชุมชนเป็นฐาน จึงเกิดเป็นเครือข่ายภาคประชาสังคมขึ้น จุดประเด็นความคิด ให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยเอาวัด หรือสถาบันทางศาสนา มาเป็นตัวเชื่อมให้กิจกรรมการทำงานเชิงเครือข่าย เกิดเป็นบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) ระหว่างกัน ประกอบสถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สถาบันทางศาสนา วัดสันดอนมูล (วัดบ้านแคว) หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ เทศบาลตำบลท่ากว้าง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลท่ากว้าง โรงเรียนวัดสันดอนมูล ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ตำบลท่ากว้าง และชุมชนบ้านในแคว ตลอดจนภาคีเครือข่ายอื่นๆ ในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องหรือ ตระหนักถึงประเด็นขยะที่ส่งผลกระทบต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมร่วมกัน เกิดเป็นกิจกรรมโครงการ “ขยะสร้างบุญ” เป็นรวบรวมขยะที่คัดแยกแล้วจากสมาชิกในชุมชนที่เข้าร่วมโครงการ หรือนำมาบริจาคทำบุญ จัดตั้งเป็นธนาคารขยะของชุมชน จากนั้น “แปลงบุญเป็นทุน” นำขยะที่รวบรวมได้ไปขาย แล้วนำเงินที่ได้จากการขายขยะมาเป็นทุนในการสร้างสาธารณะประโยชน์ จัดสวัสดิการในรูปแบบของสาธารณะสงเคราะห์ สำหรับสมาชิกในชุมชน เช่น เกิด มีสิ่งของอวยพรวันเกิด เจ็บมีสิ่งของเยี่ยมไข้ให้กำลังใจผู้ป่วย ตายมีเงินร่วมฌาปนกิจ

สงคราม หรือสิ่งของอื่นที่จำเป็นตามโอกาสอันควร ทั้งอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภค ยารักษาโรค หรือสิ่งอื่นที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะส่วนรวม ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวได้สร้างความตระหนักรู้ถึงปัญหาของขยะที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมชุมชน เกิดความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และรู้จักการคัดแยกและจัดการขยะต้นทางอย่างถูกต้อง นำไปสู่การจัดการขยะที่เหมาะสม ลดปัญหามลพิษที่เกิดจากการสะสมของขยะภายในชุมชน อีกทั้งยังเป็นการลดภาระค่าใช้จ่ายด้านงบประมาณให้กับภาครัฐในการจัดการขยะ

ยิ่งไปกว่านั้น จากการวิจัยได้ค้นพบปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งผ่านการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมให้บูรณาการกับกิจกรรมชุมชนและการดำเนินชีวิตประจำวันของสมาชิกชุมชน ดังนี้ คือ

1. การรื้อฟื้นทุนทางสังคมหรือหลักพุทธธรรมมาปรับประยุกต์ให้เข้ากับการพัฒนาชุมชน สังคมไทยเป็นเมืองพุทธมีวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนถึงตายก็ล้วนเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ทุกคนที่เป็นพุทธได้ยึดเอาหลักธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันอยู่แล้ว จึงทำให้ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่น ช่วยเหลือกัน เอาประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง มีความพอเพียง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาในหลายๆ ด้าน เช่น การร่วมมือกันกำจัดขยะส่วนเกิน ถ้าปราศจากแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจคือพุทธศาสนา ชุมชนคงจะมีการแตกแยกทางความคิดขาดความสามัคคีกันที่สุดในที่สุด ดังที่ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กล่าวไว้ว่า เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางความคิดและความอับจนทางภูมิปัญญาตามแบบฉบับตะวันตก จึงเป็นเหตุให้ทวนระลึกถึงทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่แต่เดิมคือพุทธศาสนา นำมาปรับประยุกต์ใช้จนเกิดผลสำเร็จในที่สุดดังผลที่เกิดขึ้นแก่ชุมชนบ้านในแควเป็นตัวอย่าง สอดคล้องกับท่านพุทธทาสได้เสนอแนวคิดเรื่องธัมมิกสังคมนิยมเพื่อแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมไทยที่คนมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้นทุกๆ วัน ซึ่งเป็นผลมาจากระบบบริโภคนิยม ที่สะท้อนออกมาในเรื่องของขยะล้นเกินในชุมชน

2. ระบบเศรษฐกิจและจิตใจได้รับการพัฒนาศักยภาพไปพร้อมๆ กัน การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งจะต้องพัฒนาไปพร้อมๆ กันทั้งด้านเศรษฐกิจคือเรื่องปากท้องของประชาชนและเรื่องจิตใจ ซึ่งเรียกว่า “เศรษฐกิจศาสตร์เชิงพุทธ” “นิเวศวิทยาเชิงพุทธ” “การพัฒนาที่ยั่งยืนเชิงพุทธ” เป็นต้น ประเทศไทยเน้นการพัฒนาเชิงอุตสาหกรรมเป็นหลักในอดีตที่ผ่านมา ทำให้คนไทยหลงระเหิงไปกับความเป็นสมัยใหม่ แล้วสร้างความเสียหายแก่สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอย่างหนัก คนไทยจึงประสบกับปัญหาพิษต่างๆ ทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ คนไทยจากที่เคยเป็นอยู่แต่พอดี จึงเปลี่ยนไปเป็นฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ ก่อหนี้สินจนล้นพ้นตัว ระบบความสัมพันธ์ของคนไทยถูกแทนที่ด้วยระบบตะวันตก วิถีชีวิตจึงเปลี่ยนแปลงไป ทุกคนมีความเห็นแก่ตัวกันมากขึ้น การช่วยเหลือซึ่งกันและกันพบเห็นได้น้อยเต็มทีเพราะวัฒนธรรมแบบปัจเจกชนนิยม แตกต่างจากคนไทยในอดีตที่เน้นความเป็นพี่น้องกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นลักษณะแบบชุมชนนิยม หรือมีลักษณะแบบครอบครัวขยาย ทุกคนต้องช่วยเหลือกัน หลักเศรษฐกิจศาสตร์เชิงพุทธเน้นที่ความรักความเมตตาต่อกัน พึ่งพาอาศัยกัน

เป็นหลัก ไม่ใช่แข่งขันกันแบบตลาดเสรีประชาธิปไตยตามหลักสากลนิยม ลักษณะนี้เท่านั้นชุมชนสังคมไทยจึงจะไปรอดในยุคปัจจุบันได้โดยตลอดรอดฝั่ง

3. แกนนำและผู้ที่มีความเสียสละ มีวิสัยทัศน์ พยายามเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ทุกๆ กิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนจะต้องมีผู้นำเป็นหัวใจสำคัญ เพราะผู้นำที่มีคุณภาพย่อมมีชัยไปกว่าครึ่งส่งผลต่อความสำเร็จของกิจกรรมชุมชน โดยเฉพาะการพัฒนาที่ใช้แนวทางการรวมกลุ่มความร่วมมือจะขาดผู้นำและภาวะผู้นำไม่ได้ ผู้นำชุมชนบ้านในแควเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ะ ซื่อสัตย์ เสียสละ ยึดมั่นสามัคคี ใจกว้าง มีเกียรติและให้เกียรติคนอื่น เสมอต้นเสมอปลาย มีการประชุมร่วมกันอยู่เสมอ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว พร้อมทั้งจะเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการจัดการขยะ

4. การส่งเสริมองค์ความรู้ในด้านการบริหารจัดการอย่างต่อเนื่อง การเกิดกิจกรรมชุมชนที่สำคัญขึ้นมาแล้วพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งได้นั้นย่อมจะต้องอาศัยเวลาและทรัพยากรเป็นอันมาก และจะต้องมีการติดตามหนุนเสริมอยู่ตลอด ประชาชนมารวมกลุ่มกันทำกิจกรรมไม่ใช่เป้าหมายในตัวเองและไม่ใช่ว่าผลลัพธ์สุดท้ายของการพัฒนาชุมชน แต่การรวมกลุ่มเป็นสื่อกิจกรรมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งสามารถกำหนดชะตาชีวิตชุมชนด้วยตนเองได้ รักษาจุดเด่นจุดแข็งของชุมชนได้ การรวมกลุ่มทำให้เกิดการปะทะสังสรรค์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประนีประนอม เป็นการเพิ่มพลังทางภูมิปัญญา และสามารถระดมความคิดเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนได้

5. การหมั่นประชุมกันเนื่องนิত্যเพื่อปรับทัศนคติให้เห็นไปในทิศทางเดียวกัน การสร้างพลังการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนนั้น จะต้องมีการประชุมปรึกษาหารือกันตลอดเวลาเป็นประจำทุกๆ สัปดาห์หรือทุกๆ เดือนแล้วแต่โอกาส ประชาชนในชุมชนหนึ่งๆ เป็นไปไม่ได้ที่จะมีแนวคิดไปในทิศทางเดียวกับตลอดเวลา โดยมากแล้วจะมีความขัดหรือแย้งกันมากกว่า ดังนั้น การประชุมปรึกษากันจึงเป็นทางออกเพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาของชุมชนเพื่อการจัดการขยะให้ได้มาตรฐานและความยั่งยืนของชุมชน ซึ่งก็เป็นไปตามหลักการบริหารนิยธรรมทางพุทธศาสนานั้นเอง

6. การมีส่วนร่วมและการเรียนรู้เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน กระบวนการพัฒนาชุมชนจะต้องอาศัยปัญญานำหน้า ไม่ใช่เงินนำหน้า จะต้องใช้ระยะเวลาในการสั่งสมและต่อเนื่องเป็นปีๆ หรือหลายปีจึงจะเกิดความเข้มแข็งได้ ทั้งนี้ จะต้องมีการศึกษาวิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อนของชุมชน วิเคราะห์ประเมินสาเหตุของปัญหา การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การเลือกวิธีที่เหมาะสมและการวางแผน การดำเนินการตามแผน และสุดท้ายจะต้องนำกลับมาประเมินให้เห็นถึงความสำเร็จหรือล้มเหลว ซึ่งชุมชนบ้านในแควได้ดำเนินการตามรูปแบบและลักษณะดังกล่าวมาครบทุกขั้นตอน จึงทำให้ชุมชนสามารถจัดการขยะได้อย่างถูกวิธีและมีความยั่งยืนตามแนวพุทธและตามหลักวิชาการอื่นๆ ที่เหมาะสมกับชุมชน ชุมชนมีการประชุมกันทุกๆ เดือน เพื่อประเมินผลงานและการวางแผนว่าจะทำอย่างไรต่อไปโดยเน้นที่ 1) หลักความเป็นอิสระ 2) หลักความสามารถ และ 3) หลักความเต็มใจ โดยเน้นประโยชน์ของชุมชนเป็นหลัก ประโยชน์ส่วนบุคคลเป็นแรงหนุนเสริม

ในประเด็นต่อมา คือ เมื่อชุมชนเกิดความเข้มแข็งแล้ว ชุมชนเกิดมิติของการเปลี่ยนแปลง และพัฒนาไปอย่างไรนั้น จากการศึกษาพบว่า เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาใน 2 ระดับ กล่าวคือ

1. การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาในระดับบุคคล

สมาชิกชุมชนเกิดการพัฒนาในด้านศักยภาพ เมื่อก่อนต่างคนต่างอยู่ ไปคนละทิศละทาง หากความสามัคคีไม่พบ จึงทำให้แต่ละคนไร้ทิศทางในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น ดังนั้น จึงไม่มีการประชุมปรึกษาหารือกันในกิจกรรมของชุมชน หรือการประชุมเพื่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในเรื่องขยะที่ทำให้ชุมชนประสบปัญหาทั้งเรื่องกลิ่นและเป็นพาหะของโรคต่างๆ เป็นต้น และเมื่อมองเห็นปัญหาดังนี้แล้ว ผู้นำชุมชนจึงได้ประชุมปรึกษาหารือกันแล้วชักชวนสมาชิกชุมชนให้เข้าร่วมเพื่อพัฒนาศักยภาพของแต่ละบุคคล ทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพออกมาเป็น 8 ด้าน ดังนี้

1. การบริหารเงินและงานชุมชน
2. การวางแผนการใช้เงินและการจัดการขยะ
3. ระบบคิดมีความชัดเจน
4. การตรงต่อเวลา
5. ความเป็นระเบียบเรียบร้อย
6. การจัดลำดับความสำคัญของงาน
7. การทำบัญชีรายรับรายจ่าย
8. การลดละเลิกสิ่งไม่ดีอื่นๆ

2. การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาในระดับชุมชน

1. ด้านเศรษฐกิจ มีเงินหมุนเวียนและมีกองทุนสวัสดิการต่างๆ ตั้งแต่เกิดจนถึงตายไป คราวเรือนมีฐานะทางการเงินที่ดีขึ้นเนื่องจากรู้จักเก็บออมอย่างเป็นระบบ การพึ่งตนเองได้ของชุมชน รวมถึงเศรษฐกิจภาคครัวเรือนก็พึ่งตนเองได้

2. ด้านสังคม ชุมชนมีความสามัคคีกันมากขึ้น ซึ่งตัวชี้วัดก็คือการมีกิจกรรมเกิดขึ้นในชุมชน คือ การจัดการขยะร่วมกัน ซึ่งทุกคนก็ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี นอกจากนี้ ยังมีกองทุนสวัสดิการเป็นของชุมชน คือ ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับประโยชน์ทั้งส่วนตนและส่วนรวม โดยเฉพาะประโยชน์ส่วนรวม คือ การบริหารจัดการขยะอย่างเป็นระบบและลดการพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอก โดยเฉพาะจากหน่วยงานของรัฐ

3. ด้านสิ่งแวดล้อม แน่นนอนว่ากิจกรรมชุมชนบ้านในแควคือการร่วมมือร่วมแรงกันเพื่อการจัดการขยะล้นเกิน ทุกคนในชุมชนจะต้องตระหนักในข้อจากะ คือ การรู้จักเสียสละความสะดวกสบายส่วนตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมคือชุมชน ด้วยการทิ้งหรือกำจัดขยะให้ถูกต้อง รวมถึงการนำขยะที่เป็นของไม่ต้องการไปบริจาคหรือขายเพื่อนำเงินมาจัดสวัสดิการชุมชน

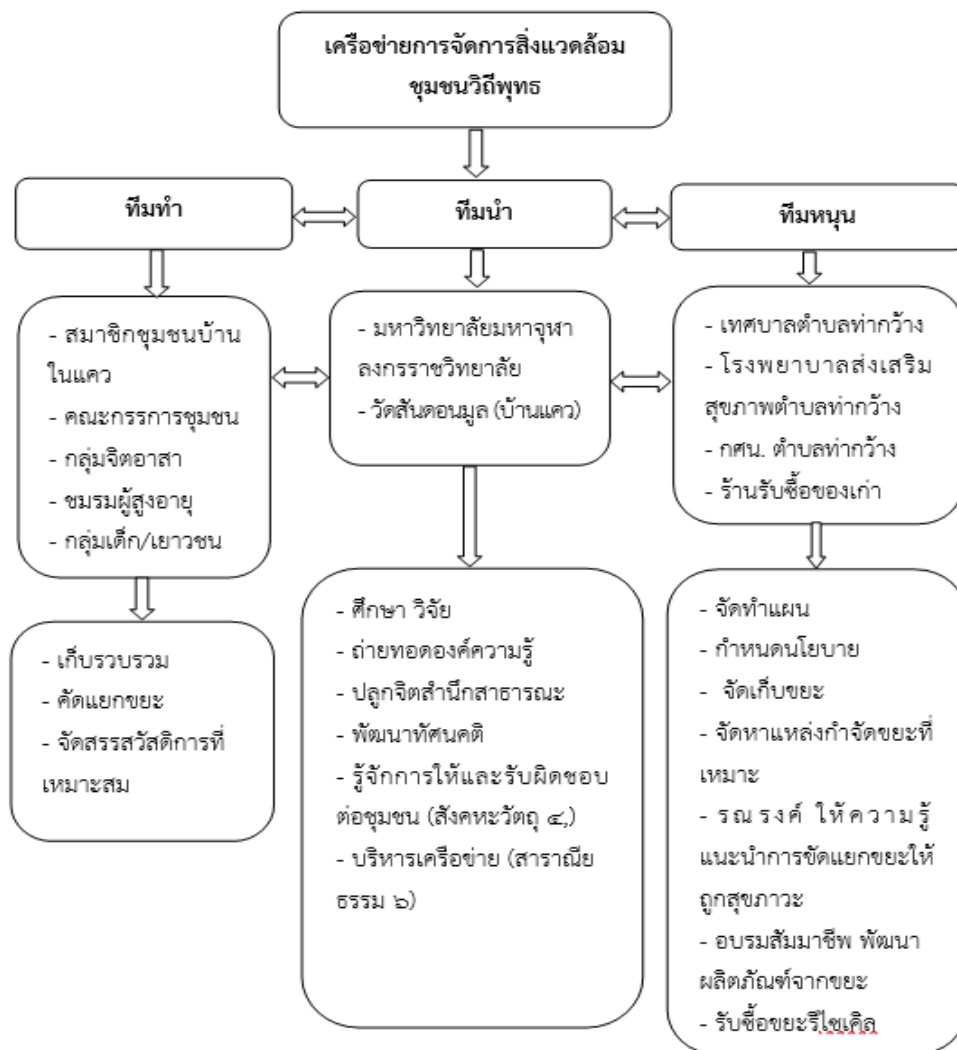
องค์ความรู้วิจัย

องค์ความรู้จากการวิจัย งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบนิเวศและการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ” เป็นการวิจัยภายใต้แผนงานวิจัย ยุทธศาสตร์การพัฒนาเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ ศึกษาสภาพปัญหา และเครือข่ายออกแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนยั่งยืนวิถีพุทธ สร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ

วัดหรือศาสนสถานเป็นสถานที่รวบรวมศิลปะ วิทยาการ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา และเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน สถาบันศาสนานับได้ว่าเป็นสถาบันมีบทบาทต่อคนในชุมชน สังคมเป็นอย่างมาก ดังนั้นเมื่อเกิดประเด็นหาขึ้นชุมชน หรือสังคม สถาบันทางศาสนาต้องเข้ามาเป็นส่วนหนึ่ง หรือเป็นแกนนำหลักในการแก้ไขปัญหาให้กับสังคม ชุมชนบ้านในแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ก็เช่นกัน จากภาวะการเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม การขยายตัวของชุมชน ทำให้เกิดปัญหาขยะมูลฝอยที่นับวันจะเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ส่งผลต่อกระทบสิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศภายในชุมชน รวมทั้งปัญหาสุขภาวะที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน อีกทั้งยังเป็นปัญหาให้กับหน่วยงานภาครัฐที่เข้ามาดูแลสูญเสียงบประมาณ และสูญเสียทรัพยากรในการจัดการขยะเป็นจำนวนมาก เทศบาลตำบลท่ากว้างต้องสูญเสียงบประมาณในการจัดการขยะเฉลี่ยปีละประมาณ 400,000 บาท/ปี ปริมาณขยะที่ต้องกำจัดประมาณ 125,500 กิโลกรัม/เดือน หรือราว 1,506 ตัน/ปี จึงเป็นสาเหตุให้เกิดเครือข่ายภาคประชาสังคมขึ้น เป็นการจุดประเด็นความคิด ให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยเอาวัด หรือสถาบันทางศาสนา มาเป็นตัวเชื่อมโยงให้กิจกรรมการทำงานเชิงเครือข่าย เกิดเป็นบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) ระหว่างกัน ประกอบสถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สถาบันทางศาสนา วัดสันดอนมูล (วัดบ้านแคว) หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ เทศบาลตำบลท่ากว้าง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลท่ากว้าง โรงเรียนวัดสันดอนมูล ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ตำบลท่ากว้าง และชุมชนบ้านในแคว ตลอดจนภาคีเครือข่ายอื่นๆ ในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องหรือ ตระหนักถึงประเด็นขยะที่ส่งผลกระทบต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมร่วมกัน

หลังจากการรวบรวมตัวของเครือข่ายที่ตระหนักถึงประเด็นปัญหาร่วมกัน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ออกแบบกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ เพื่อมุ่งปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในชุมชนให้เกิดความตระหนักถึงผลการที่เกิดจากขยะ รู้จักการคัดแยกขยะอย่างถูกวิธี โดยอาศัยพื้นฐานทางความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี ของ คนหรือสมาชิกในชุมชนเป็นที่ตั้ง ซึ่งพื้นฐานความเชื่อของคนในชุมชนบ้านในแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา ยึดมั่นในหลักของบุญกิริยาวัตถุ 3 คือ ทาน ศีล และภาวนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของการทาน จึงเกิดเป็นกิจกรรม

โครงการ “ขยะสร้างบุญ” เป็นรวบรวมขยะที่คัดแยกแล้วจากสมาชิกในชุมชนที่เข้าร่วมโครงการ หรือนำมาบริจาคทำบุญ จัดตั้งเป็นธนาคารขยะของชุมชน จากนั้น “แปลงบุญเป็นทุน” นำขยะที่รวบรวมได้ไปขาย แล้วนำเงินที่ได้จากการขายขยะมาเป็นทุนในการสร้างสาธารณะประโยชน์ จัดสวัสดิการในรูปแบบของสาธารณะสงเคราะห์ สำหรับสมาชิกในชุมชน เช่น เกิด มีสิ่งของอวยพรวันเกิด เจ็บมีสิ่งของเยี่ยมไข้ ให้กำลังใจผู้ป่วย ตายมีเงินร่วมฌาปนกิจสงเคราะห์ หรือสิ่งของอื่นที่จำเป็นตามโอกาสอันควร ทั้งอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภค ยารักษาโรค หรือสิ่งอื่นที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะส่วนรวม

แผนภาพที่ ๑ เครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ

ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

5.3.1.1 หน่วยงานภาครัฐควรส่งเสริม สนับสนุนการใช้ระบบ "บวร" บ้าน วัด รัฐ ในการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนแบบมีส่วนร่วม เพื่อสนับสนุนการมีส่วนร่วมและสร้างเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนอย่างยั่งยืน

5.3.1.2 หน่วยงานภาครัฐและเอกชนในท้องถิ่นควรทำหน้าที่สนับสนุนเชิงนโยบาย เพื่อเพิ่มความรู้และวิธีการจัดการที่ถูกต้องในการคัดแยกและจัดการขยะที่ต้นทางให้แก่ประชาชนในชุมชนหรือท้องถิ่นใกล้เคียงเพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมกัน

5.3.1.3 วัดในฐานะเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนควรส่งเสริมสนับสนุนในการรณรงค์ปลูกสร้างจิตสำนึกให้แก่ชุมชนในโอกาสสำคัญต่างๆ เช่น วัดสำคัญทางศาสนา วันธรรมสวนะ

5.3.2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

5.3.2.1 ควรให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการขยะอย่างจริงจังด้วยวิธีการต่าง ๆ ตลอดจนจนทำให้ประชาชนเข้าใจว่าการจัดการขยะไม่ใช่หน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นหน้าที่ของทุกคนในชุมชนหรือสังคมที่จะต้องรับผิดชอบร่วมกัน

5.3.2.2 ผู้นำชุมชนต้องเป็นแกนนำในการปฏิบัติให้ประชาชนเห็นการลดการใช้ขยะและพัฒนาภาคีเครือข่ายเป็นกลไกขับเคลื่อนให้เกิด กระบวนการมีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมทำ แก้ปัญหา และรับผลประโยชน์ร่วมกัน

5.3.3 ข้อเสนอเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษา และพัฒนารูปแบบการจัดการขยะที่เหมาะสมสำหรับชุมชน โดยอาศัยบริบทของชุมชนหรือสังคม หรือกิจกรรมของชุมชนเป็นปัจจัยในการขับเคลื่อน เพื่อให้การแก้ไขปัญหาที่ตรงตามความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

- บุญรับ ศักดิ์มณี. (2546). *การจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: ประสานมิตร.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). *สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. 2560-2564*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- จามะรี เชียงทอง. (2549). *สังคมวิทยาการพัฒนา*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- โกวิทย์ พวงงาม. (2542). *การปกครองท้องถิ่นไทย : หลักการละมติใหม่ในอนาคต*. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน.

ภาคผนวก จ
ผลลัพธ์ ผลผลิต ผลกระทบ

สรุปผลผลิตจากงานวิจัยวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบนิเวศ และเครือข่ายการจัดการ
สิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ”

ผลที่เกิดขึ้นจริง	จำนวน/หน่วยนับ	รายละเอียด/หลักฐาน
ผลผลิต Output		
๑. องค์กรความรู้	บทความวิชาการ จำนวน ๑ ชิ้น เรื่อง การสร้างระบบการจัดการขยะต้นทางชุมชนวิถีพุทธ	-
๒. การพัฒนากำลังคน	๓ คน	นักวิจัยเชิงปฏิบัติการ (พื้นฐาน, R&D) ได้รับประสบการณ์ตรงจากผลการปฏิบัติ สามารถนำองค์ความรู้ไปต่อยอดได้
๓. การฝึกอบรมเพื่อเพิ่มทักษะนักเรียน	๑๐๐ คน	นำองค์ความรู้ไปรับการปลูกฝังจิตสำนึกสาธารณะด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
ผลลัพธ์ Outcomes		
๑. ผลงานตีพิมพ์	๑ ชิ้น	วารสาร TCI กลุ่ม ๒
๒. ต้นแบบผลิตภัณฑ์	๑ ชิ้น	ชื่อเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมสิ่งล้อมชุมชนวิถีพุทธ
๓. ผลงานตีพิมพ์ (Publications)	๑ ชิ้น	สถาบันการศึกษาหน่วยราชการชุมชน
๔. การใช้ประโยชน์จากเครื่องมือ อุปกรณ์ ห้องวิจัย และโครงสร้างพื้นฐาน (Use of facilities and resources)	กระบวนการ ๑ กระบวนการลดต้นทุนในการกำจัดขยะและสิ่งปฏิกูล	เทศบาลตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่
๕. ความร่วมมือหรือหุ้นส่วนความร่วมมือ (Collaborations and partnerships)	๑ เครือข่าย พลังบวร การทำงานภาคประชาสังคม	ชุมชนวัดสันดอนมูล ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่
๖. การผลักดันนโยบาย แนวปฏิบัติ แผนและกฎระเบียบ (Influence on policy, practice, plan and regulations)	๑ หน่วยงาน	เทศบาลตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

ผลกระทบ Impact	คุณค่าที่คาดว่าจะส่งมอบ (value proposition) ในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม เมืองงาน ววน. สิ้นสุดลงและถูกนำไปใช้ในวงกว้าง	หน่วยงาน / ผู้ได้รับประโยชน์ หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการนำผลงาน ววน. ไปใช้ประโยชน์	พื้นที่ที่นำผลงาน ววน. ไปใช้ประโยชน์
ด้านเศรษฐกิจ	พัฒนาผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์วิถีพุทธเพื่อเพิ่มมูลค่าวัสดุเหลือใช้ในชุมชน (ปลายน้ำ) เป็นกระบวนการนำผลการวิจัยทั้งระบบมาสังเคราะห์เพื่อใช้ประโยชน์อย่างสร้างสรรค์ โดยวิธีการรีไซเคิลหรือแปรรูปจากวัสดุที่เหลือใช้ การแปลงขยะให้เป็นทุน หรือ การสร้างมูลค่าเพิ่มจากขยะที่ผ่านกระบวนการจัดการที่ถูกต้องแล้ว ซึ่งปลายทางจะเป็นการผลักดันให้มีการจัดตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการสังคม สาธารณสังเคราะห์ กับสมาชิกที่เข้าร่วมขับเคลื่อนการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน โดยนำเงินที่ได้ไปช่วยเหลือสังคม ชุมชนในกรณี เกิด แก่ เจ็บตาย เพื่อสร้างขวัญกำลังใจแก่สมาชิก ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกทุกคนเข้าใจและเข้าถึง	-ชุมชนวัดสันดอนมูล ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่	-เทศบาลตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

	<p>ความสำคัญของการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนอย่างยั่งยืนโดยชุมชน สามารถเชื่อมกับแผนพัฒนาอื่นๆ ได้ เช่น การท่องเที่ยว ศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น</p>		
<p>ด้านสังคม</p>	<p>พัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ (ต้นน้ำ) การบริหารจัดการขยะในชุมชนให้เกิดความยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยการรวมตัวกันเป็นภาคประชาสังคม สร้างพลังบวร (วัด บ้าน ราชการ) มิติใหม่ในการขับเคลื่อนการจัดการขยะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยชุมชน เน้นการปลูกจิตสำนึกให้มีความรับผิดชอบในการจัดการขยะในชุมชนของตนเอง สร้างจิตอาสา ยกระดับประชาชนเป็นพลเมืองร่วมเป็นสมาชิกและจิตอาสาในการรณรงค์และถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่ชุมชน และประการสุดท้ายสร้างจิตสาธารณะให้สมาชิก</p>	<p>-ชุมชนวัดสันดอนมูล ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่</p>	<p>-เทศบาลตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่</p>

	<p>ในชุมชนเกิดความตระหนักรู้ถึงหน้าที่ของทุกคนในชุมชนและเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการจัดการขยะเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ในพื้นที่ของจังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดเชียงใหม่</p>		
<p>ด้านสิ่งแวดล้อม</p>	<p>สร้างระบบการจัดการขยะต้นทางชุมชนวิถีพุทธ (กลางน้ำ) เป็นกระบวนการปฏิบัติการเชิงรุก โดยใช้องค์ความรู้และเทคโนโลยีที่ถูกพัฒนาลงไปขับเคลื่อนในระดับครัวเรือน โดยให้ทุกครัวเรือนในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมชุมชนนั้นเข้าร่วมเป็นสมาชิกในการจัดการขยะต้นทางตามแนวคิด ๓Rs (Reduce Reuse Recycle) รณรงค์ให้ใช้น้อย ใช้ซ้ำ และนำกลับมาใช้ใหม่ ด้วยการสร้างกิจกรรมลดปริมาณขยะในชุมชน การคัดแยกขยะจากต้นทาง การกำจัดขยะอย่างถูกวิธี เพื่อลดภาระในการจัดการของหน่วยงานภาครัฐทั้งด้านกำลังคน และ</p>	<p>-ชุมชนวัดสันดอนมูล ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่</p>	<p>-เทศบาลตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่</p>

	งบประมาณ สร้าง ตัวชี้วัดระบบการ จัดการและต้นทุนใน การจัดการขยะจะต้อง ลดลงร้อยละ ๑๐ โดย ใช้ ๒๕๖๕ เป็นปีฐาน ใน การ ศี ก ษ า เปรียบเทียบหรือก่อน ดำเนินการวิจัย ๑ ปีงบประมาณ ที่ สามารถวัด และ ประเมินผลได้อย่างเป็น รูปธรรม		
--	---	--	--

ภาคผนวก ข
ประวัติคณะผู้วิจัย

ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย

ชื่อ ฉายา/นามสกุล	นายดาวเหนือ บุตรสีทา
วัน/เดือน/ปี เกิด	๓ มกราคม ๒๕๒๘
วุฒิการศึกษา	ศศ.ม. (การบริหารการพัฒนาสังคม) พธ.บ. (สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา)
ตำแหน่ง	อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่อยู่	ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์	๐๓๕-๒๔๘-๐๙๓ ภายใน ๘๐๙๓
โทรศัพท์มือถือ	๐๘๖-๘๗๓๕-๘๐๗
E-mail	goddaonue@gmail.com